

**KAMU VE ÖZEL KESİM AYRIMINDA SABİT
SERMAYE YATIRIMLARI İLE MİLLİ GELİR İLİŞKİSİ:
1963-2018 TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Halime USLU

Kütahya – 2020

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KAMU VE ÖZEL KESİM AYRIMINDA SABİT SERMAYE
YATIRIMLARI İLE MİLLİ GELİR İLİŞKİSİ:
1963-2018 TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Danışman:
Doç. Dr. Ayşen ALTUN ADA

Hazırlayan:
Halime USLU

Kütahya-2020

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından

İşletme Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ayşen ALTUN ADA

Üye : Doç. Dr. Yasemin Deniz KOÇ

Üye : Doç. Dr. Hakan ACAROĞLU

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “KAMU VE ÖZEL KESİM AYRIMINDA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI İLE MİLLİ GELİR İLİŞKİSİ: 1963-2018 TÜRKİYE ÖRNEĞİ” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

/09/2020

İmza

Halime USLU

Özgeçmiş

03 Ocak 1995 yılında Altıntaş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini 2008 yılında Zafer ilköğretim Okulunda, lise öğrenimini ise 2012 yılında Bolvadin Kız Teknik ve Meslek Anadolu Lisesinde tamamladı. Lisans öğrenimini 2013-2017 yılları arasında Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Bankacılık ve Finans bölümünde yaptı. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalında 2017 yılında yüksek lisansa başladı.

ÖZET

KAMU VE ÖZEL KESİM AYRIMINDA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI İLE MİLLİ GELİR İLİŞKİSİ: 1963-2018 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

USLU, Halime

Yüksek Lisans Tezi, Bankacılık ve Finans Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ayşen ALTUN ADA
Eylül, 2020, 161 sayfa

Milli gelirin pek çok yapı taşı bulunmakla birlikte dikkate alınması gereken değişkenlerden biri sabit sermaye yatırımlarıdır. Milli gelirin sürekliliğini sağlamak ve istihdamı arttırmak yönünde atılacak olan ilk adımlardan olan sabit sermaye yatırımlarını kamu ve özel kesim gerçekleştirmektedir. Türkiye ekonomisine bakıldığında; milli geliri arttırmak, kamu üzerindeki yükü hafifletmek ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarına teşvik vermek amacıyla birçok politika uygulanmıştır. Bunun sonucunda milli gelir içindeki özel sektör sabit sermaye yatırımlarının payı artmıştır.

Çalışmada kamu ve özel sabit sermaye yatırımları ayırımında sabit sermayenin milli gelir ile ilişkisi, 1963-2018 dönemi için araştırılmıştır. 3 değişkenden oluşan 56 yıllık veri setine zaman serisi analizi yöntemi kullanılarak, Johansen eşbütünlük ve Granger nedensellik testleri uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, değişkenler arası uzun dönemli eşbütünlük ilişkisi bulunamamıştır. Kısa dönemli ilişki araştırılmak üzere VAR Granger nedensellik testi yapılmış olup, milli gelir ile kamu sabit sermaye yatırımları arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Diğer yandan milli gelirden özel sektör sabit sermaye yatırımlarına, özel kesimden de kamu sabit sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları, Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları, Milli Gelir, Johansen Eşbütünlük Testi, Granger Nedensellik Testi.

ABSTRACT**THE RELATIONSHIP BETWEEN FIXED CAPITAL INVESTMENTS AND NATIONAL INCOME IN THE SEPARATION OF PUBLIC AND PRIVATE SECTORS: THE CASE OF TURKEY BETWEEN THE YEARS 1963 AND 2018****USLU, Halime****Master Thesis, Department of Banking and Finance****Thesis Advisor: Assoc. Dr. Ayşen ALTUN ADA****September, 2020, 161 pages**

Although there are many variables of national income, one of the critical variables is fixed capital investments. The public and private sectors have fixed capital investments, which are the first steps to be taken to ensure the continuity of national income and employment increase. Given the Turkish economy, many policies have been implemented to increase national income, relieve the burden on the public, and encourage private sector fixed capital investments. As a result, the share of private sector fixed capital investments in national income has increased.

In this study, the relationship between fixed capital and national income was investigated, considering the differences between public fixed capital and private fixed capital for the period of 1963–2018. Using the time series analysis technique, Johansen's cointegration test and the Granger causality test were applied to the 56-year data set comprising three variables. The VAR Granger causality test was applied to investigate the short-term relationship, and it was concluded that there was no relationship between national income and the public fixed capital rate. One-way relationships were identified from national income to private sector fixed capital investments and from the private sector to public fixed capital investment.

Keywords: Public Fixed Capital Investments, Private Sector Fixed Capital Investments, National Income, Johansen Cointegration Test, Granger Causality Test.

Önsöz

Hem lisans hem de yüksek lisans öğrenim hayatım boyunca üzerimde pek çok emeği bulunan, tez konusunun seçiminden tamamlanmasına kadar her daim bilgi ve birikimiyle yol gösterip, motivasyonumu arttırarak yardımcı olan değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Ayşen ALTUN ADA'ya teşekkür ederim. Tüm eğitim hayatım boyunca beni her daim sabırla destekleyen babam Sadettin KOŞMAZ, annem Umahan KOŞMAZ, kız kardeşim Gülsüm KOŞMAZ, erkek kardeşlerim Abdurrahman KOŞMAZ ve Mücahit Abdullah KOŞMAZ'a teşekkür ederim. Yüksek lisans öğrenimim boyunca manevi desteğini her an yanımda hissettiğim sevgili eşim Ali USLU'ya şükranlarımı bir borç bilirim.

Çalışma sürecinde desteklerini eksik etmeyen sevgili arkadaşlarım Yeliz TAŞ, Gülsüm KORKMAZ, Mehmet Erdem ÇEŞEN, Buğçe ÇİMEN ve Mehtap DEĞERMENCİ'ye teşekkür eder, çalışmamın tüm ilgililere faydalı olmasını temenni ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
Önsöz	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU YATIRIM HARCAMALARI İLE ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI

1.1. KAMU HARCAMALARI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ.....	5
1.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Kapsamı	5
1.1.2. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri	7
1.1.2.1. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri.....	8
1.1.2.1.1. Paranın Satın Alma Gücündeki Azalma	8
1.1.2.1.2. Bütçe Usullerinin Değişmesi.....	9
1.1.2.1.3. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması	9
1.1.2.1.4. Nüfus ve Yüzölçümündeki Değişmeler.....	9
1.1.2.2. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri	9
1.1.2.2.1. Ekonomik Nedenler.....	10
1.1.2.2.2. Sosyal Nedenler	10
1.1.2.2.3. Siyasi Nedenler.....	10
1.1.2.2.4. Askeri Nedenler	11
1.1.2.2.5. Teknolojik Nedenler	11
1.1.3. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	11
1.1.3.1. Kamu Harcamalarının İdari Sınıflandırılması.....	12
1.1.3.2. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması	12
1.1.3.3. Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırılması	13
1.1.3.3.1. Cari Harcamalar	13
1.1.3.3.2. Transfer Harcamaları.....	14
1.1.3.3.3. Kamu Yatırım Harcamaları.....	15
1.2.KAMU YATIRIM HARCAMALARI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ	16
1.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Tanımı ve Önemi	16
1.2.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisi	19
1.2.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi.....	19
1.2.2.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Üretim Üzerindeki Etkisi.....	20
1.2.2.3. Kamu Yatırım Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkisi	21
1.2.2.4. Kamu Yatırım Harcamalarının Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkisi	21

1.2.2.5. Kamu Yatırım Harcamalarının Milli Gelir Üzerindeki Etkisi.....	22
1.2.2.5.1. Çarpan Etkisi	23
1.2.2.5.2. Hızlandırıcı Etkisi.....	24
1.2.3. Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Temel Hipotezler	26
1.2.3.1. Wagner Hipotezi.....	26
1.2.3.1.1. Wagner Hipotezine Göre Oluşturulan Modeller.....	29
1.2.3.1.1.1. Peacock – Wiseman Modeli	30
1.2.3.1.1.2. Goffman ve Mahar Modeli	33
1.2.3.1.1.3. Musgrave Modeli.....	35
1.2.3.1.1.4. Gupta ve Michas Modeli	37
1.2.3.1.1.5. Peacock ve Wiseman Geliştirilmiş Oransal Modeli	39
1.2.3.1.2. Wagner Hipotezine Yapılan Eleştiriler	39
1.2.3.2. Keynes Hipotezi	40
1.3. ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ VE KAMU YATIRIM HARCAMALARININ ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	43
1.3.1. Özel Sektör Yatırım Harcamalarının Tanımı ve Önemi	43
1.3.2. Özel Sektör Yatırım Harcamalarının Gelişimi	44
1.3.3. Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Belirleyen Faktörler.....	45
1.3.4. Kamu Yatırım Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi	48
1.3.4.1. Dışlama (Crowding-Out) Etkisi	49
1.3.4.2. Çekme (Crowding In) Etkisi	55

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI EKSENİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.1. SABİT SERMAYE YATIRIMLARI.....	58
2.2. 1963 ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	60
2.3. 1963-1980 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	64
2.3.1. Kamu Sektörü Açısından	65
2.3.1.1. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri.....	66
2.3.1.2. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	67
2.3.1.3. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksi	69
2.3.1.4. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranı.....	70
2.3.2. Özel Sektör Açısından.....	71
2.3.2.1. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları	72

2.3.2.2. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	72
2.3.3. Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir	74
2.4. 1980–2000 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	76
2.4.1. Kamu Sektörü Açısından	80
2.4.1.1. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri	80
2.4.1.2. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	81
2.4.1.3. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksi	83
2.4.1.4. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranı.....	85
2.4.2. Özel Sektör Açısından.....	86
2.4.2.1. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları	86
2.4.2.2. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	87
2.4.3. Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir	89
2.5. 2000-2018 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	90
2.5.1. Kamu Sektörü Açısından	94
2.5.1.1. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri	94
2.5.1.2. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı.....	95
2.5.1.3. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksi	97
2.5.1.4. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranı.....	99
2.5.2. Özel Sektör Açısından.....	100
2.5.2.1. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları	100
2.5.2.2. Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	101
2.5.3. Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU SABİT SERMAYE YATIRIMLARI VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ MİLLİ GELİRE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

3.1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	106
3.1.1. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar	106
3.1.2. Dünya İçin Yapılan Çalışmalar	114
3.2. ARAŞTIRMANIN HAKKINDA	119
3.2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	119
3.2.2. Araştırmanın Kapsamı	120
3.2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	120
3.2.4. Araştırma Veri Seti	121
3.2.5. Araştırma Yöntemi	121
3.2.5.1. Birim Kök Testine İlişkin Metodoloji	121

3.2.5.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF)....	122
3.2.5.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi (PP).....	122
3.2.5.2. Johansen Eşbütünleşme Testine İlişkin Metodoloji	123
3.2.5.3. VAR Modeline İlişkin Metodoloji.....	124
3.2.5.4. Granger Nedensellik Testine İlişkin Metodoloji	124
3.3. ARAşTIRMANIN BULGULARI	125
3.3.1.zet İstatistikler	125
3.3.2.Birim Kök Testleri.....	127
3.3.3.Johansen Eşbütünleşme Testi	128
3.3.4.Vektör Otoregresif (VAR) Modeli Tahmini	129
3.3.5.VAR'a Dayalı Granger Nedensellik Testi	132
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	134
KAYNAKÇA.....	140
DİZİN	160

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri.....	8
Tablo 3.1: Türkiye İçin Ekonomik Büyüme, Kamu Yatırım Harcamaları ve Özel Sektör Yatırım Harcamaları Arasında İlişkilere Yönelik Literatür Taraması	106
Tablo 3.2: Dünya İçin Ekonomik Büyüme, Kamu Yatırım Harcamaları ve Özel Sektör Yatırım Harcamaları Arasındaki İlişkilere Yönelik Literatür Taraması	114
Tablo 3.3: Analizde Kullanılan Değişkenler	121
Tablo 3.4: Değişkenlerin Özet İstatistikleri.....	126
Tablo 3.5: Değişkenlerin Birim Kök Testi İstatistik Sonuçları	127
Tablo 3.6: Değişkenlerin Birim Kök Testi İstatistik Sonuçları	127
Tablo 3.7: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	128
Tablo 3.8: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	129
Tablo 3.9: VAR Modeli Tahmin Sonuçları.....	130
Tablo 3.10: Milli Gelir, Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Varyans Araştırması	131
Tablo 3.11: VAR'a Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	132

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Tam Olmayan Dışlama	53
Grafik 1.2: Tam Dışlama (Klasik Durum)	54
Grafik 2.1: Kamu İktisadi Teşebbüsleri (1963-1980).....	67
Grafik 2.2: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1963-1980).....	68
Grafik 2.3: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1963-1980).....	69
Grafik 2.4: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksleri (1963-1980).....	70
Grafik 2.5: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranları (1970-1980).....	71
Grafik 2.6: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (1963-1980)	72
Grafik 2.7: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1963-1980)	73
Grafik 2.8: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1963-1980)	73
Grafik 2.9: Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir (1963-1980)	75
Grafik 2.10: Kamu İktisadi Teşebbüsleri (1980-2000).....	81
Grafik 2.11: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2000).....	82
Grafik 2.12: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2000).....	83
Grafik 2.13: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksleri (1980-2000).....	84
Grafik 2.14: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz oranları (1980-2000).....	85
Grafik 2.15: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (1980-2000)	86
Grafik 2.16: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2000).....	87
Grafik 2.17: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2000).....	88
Grafik 2.18: Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir (1980-2000).....	90
Grafik 2.19: Kamu İktisadi Teşebbüsleri (2000-2018).....	95
Grafik 2.20: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2000-2018).....	96
Grafik 2.21: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2000-2018).....	97
Grafik 2.22: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksleri (2000-2018).....	98
Grafik 2.23: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranları (2000-2018).....	99
Grafik 2.24: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (2000-2018)	101
Grafik 2.25: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2000-2018).....	102
Grafik 2.26: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2000-2018).....	103
Grafik 2.27: Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir (2000-2018).....	104
Şekil 3.1: VAR Modeli Durağanlık ve İstikrarlılık Şekli.....	130

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devleti
ADF	Augmented Dickey-Fuller Testi
CSBB	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PP	Phillips-Perron
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
VAR	Vektör Otoregresyon

TEZ METNİ

GİRİŞ

Türkiye, sürdürülebilir bir ekonomik gelişme için öncelikli olarak yatırımlara ve istihdama odaklanan politikalar gütmüştür. Devlet, ekonomik istikrarın sağlanması ve ekonomideki gelişmenin sürdürülebilirlik kazanması amacıyla kamu sabit sermaye yatırımlarını arttırarak ekonomiye müdahale etmektedir. Bu şekilde oluşan bütçe açıkları ve vergi gelirlerinin yetersiz kalmasıyla borçlanmaya gidilebilmektedir. Kamu yatırımlarını finanse edebilmek için bütçeden pay ayırmak durumunda kalabilmektedir. Ekonomik büyüme ve gelişmenin gerçekleşebilmesi için özel kesim sabit sermaye yatırımlarına teşvikler verilerek arttırılması, bu sayede kamunun yükünün azaltılması gerekmektedir. Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının ise, kamu sabit sermaye yatırımlarının desteğiyle artacağı ve bu şekilde ekonominin refaha ulaşılacağı düşünülmektedir.

Borç verilebilir fonlar piyasasında kamu yatırım harcamalarına yönelik artan talep, özel sektör yatırım harcamalarını kısıtlamaktadır. Bu talebin nedeni, kamu sektöründe borçlanma maliyetinin ekonomiyi özel sektörden daha fazla etkileme gücüne sahip olmasıdır. Bunun aksine, bütçe açıklarının denetim altına alınmasıyla kamu sektörünün borçlanmaya daha az ihtiyaç duyması sonucunda kamuya yönelik talep azalmaktadır. Bu durumda faizler düşmekte ve özel sektör yatırımlarının daha düşük maliyetle daha yüksek borçlanmasına fırsat tanımış olmaktadır. Dolayısıyla borç verilebilir fonlar piyasasında kamu yatırım harcamalarına olan talebin azaltılması sonucu özel sektöre fırsat tanınmaktadır. Yatırım harcamalarının büyük bir kısmını kapsayan sabit sermaye yatırım harcamaları ülkenin sermaye birikimine katkı sağlamakla birlikte üretim ve istihdamda olumlu gelişmeler meydana getirmektedir. Kısacası, kamu sabit sermaye yatırımları fon akışıyla özel sektörün gelişmesini desteklemektedir. Türkiye’de borç verilebilir fonlar piyasasında geçmiş yıllarda özel sektöre hedeflenen teşvikler verilememiştir. Kamu sabit sermaye yatırımlarına yapılan harcamaların yüksek oranda borçlanma maliyetinin bulunması bununla birlikte fonların sınırlılığı ve özel sektörün faize karşı daha duyarlı olması gibi sebeplerle özel sektör fonları kullanılamamıştır. 2001 krizinin ardından uygulamaya geçirilen güçlü ekonomiye geçiş programı ile bütçe açıkları azaltılmıştır. Buna bağlı olarak kamu sabit sermaye yatırımlarının borçlanma ihtiyacı

azaltılarak, özel sektör sabit sermaye yatırımlarına hem iç hem de dış piyasada desteği arttırılmıştır.

Sabit sermaye yatırımlarıyla milli gelir ilişkisini konu alan çalışmanın teorik kısmında harcamalar, yatırım harcamaları ve sabit sermaye yatırımlarının ayrımı yapılmış, sabit sermaye yatırımlarının milli gelir ile ilişkisi ayrıca anlatılmış ve bu şekilde genelden özele anlatım tekniği kullanılarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Analiz kısmında ise, sabit sermaye yatırımları ve milli gelir değişkenlerinin kullanılmasıyla birlikte literatürde de yer alan 1963 yılının 1963-2018 dönemi şeklinde genişletilerek kullanılması çalışmaya ayrıca bir özgünlük katacağı düşünülmüştür.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kamu yatırım harcamaları ile özel sektör yatırım harcamaları çerçevesinde; ilk olarak kamu harcamaları açıklanmıştır. Kamu harcamalarının tanımı ve kapsamı, artış nedenleri ve sınıflandırılması anlatıldıktan sonra kamu harcamalarından en geniş kapsamlı olan kamu yatırım harcamaları kalemi ele alınmıştır. Çalışmanın ana temasını oluşturan kamu yatırım harcamalarının tanımı ve önemi, ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ve kamu harcamalarının milli gelir ile ilişkisine yönelik temel hipotezler anlatılmıştır. Ardından diğer önemli faktör olan özel sektör yatırım harcamalarının tanımına, önemine, gelişimine, özel sektör yatırım harcamalarını belirleyen faktörlere ve kamu sektörünün özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki etkilerine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle sabit sermaye yatırımları anlatılmıştır. Ardından kamu sektörü ve özel sektör açısından Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar olan ekonomik gelişmeler ele alınmıştır. İlk olarak; 1963 öncesi dönemde Türkiye ekonomisinde kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımları anlatılmış olup, sonrasında 1963–1980 dönemi, 1980-2000 dönemi ve 2000-2018 dönemi Türkiye ekonomisi kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarındaki ekonomik gelişmeler yıllar itibariyle çalışmaya eklenmiştir. Ayrıca bu bölümde Kamu İktisadi Teşebbüsleri, sektörel dağılım, Tüketici Fiyat Endeksi ve faiz oranı değişkenleri verilerinden yararlanılarak kamu sektörü açısından ekonomik gelişmeler ifade edilmiştir. Daha sonra kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımları ilişkisi ile özel sektör sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Çalışmanın son kısmı olan üçüncü bölümde ise, Türkiye’de ve Dünya’da kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımları, kamu yatırımları, kamu harcamaları, milli gelir ve ekonomik büyüme ilişkilerini inceleyen literatür çalışması bulunmaktadır. Daha sonra milli gelir, kamu sabit sermaye yatırımları ve özel sektör sabit sermaye yatırımları değişkenleri ile kurulan modele yer verilmiş, uygulanan ekonometrik yöntemlerin metodolojisi anlatılmıştır. Son olarak, 1963-2018 dönemi dikkate alınarak yapılan eşbütünleşme ve nedensellik testleri kapsamında uzun dönemli ve kısa dönemli ilişki araştırılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAMU YATIRIM HARCAMALARI İLE ÖZEL SEKTÖR YATIRIM
HARCAMALARI

1.1.KAMU HARCAMALARI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı ve Kapsamı

Toplumsal refahın sağlanabilmesi ve bu kapsamda toplumun çıkarlarının gözetilerek toplumun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için devletin bazı mal ve hizmetlerden yararlanması gerekmektedir. Devletin varlığını sürdürebilmesi, tüm kamusal hizmetleri karşılayabilmesi ve gerekli görevlerini yerine getirebilmesi için yapılan giderlere kamu harcamaları denilmektedir (Yılmaz ve Kaya, 2005: 259). Ülkelerde devlete yüklenen anlamlar kamu harcamalarının şeklini belirlemektedir. Sınıf egemenliğine dayanan devlet hiyerarşisi, aynı zamanda tüm bu sınıfların üstünde birleştirici güce sahip bir kuruluşu temsil etmektedir. Dünyada devlet denilince akla, merkezi devlet sistemleri ve federal devlet sistemleri gelmektedir. Devletin sistemi ne olursa olsun insanların ihtiyaçlarını karşılama gereksinimi beraberinde kamu harcamalarının da yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Ünen, 2015: 3).

Kamu harcamalarına ilişkin birçok tanımlama yapılmıştır. En çok kullanılan tanım ise; kamu harcamaları, kamusal hizmetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılan harcamalardır. Devletin varlığının temelinde kamu olduğu gibi kamu sektörü varlığının temelinde de kamusal ihtiyaçların yerine getirilmesi bulunmaktadır. Kamu harcamaları toplumun ihtiyaçlarını karşılarken bununla birlikte bazı önemli ekonomik ve sosyal etkileri de beraberinde getirmektedir. Bu ekonomik ve sosyal etkiler ise kamu gelirleri aracılığıyla devletin, milli gelirin büyük bir kısmını ekonomiden çekip kamu harcamaları yoluyla tekrar ekonomiye aktarmasıdır. Kamu yatırımları için gerekli girdilerin büyük çoğunluğu birer harcama gerektirmektedir. Bu kapsamda, dar anlamda ve geniş anlamda kamu harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Künü, 2013: 6-7).

Dar anlamda kamu harcamaları, kamusal hizmetlerin bir bedeli olarak devlet ve belediyeler, il özel idareleri, köyler gibi diğer kamu tüzel kişilerinin yaptıkları ödemeler olarak tanımlanmaktadır (Arslan, 2002: 2). Dar anlamda kamu harcamaları devletin ve diğer kamu kuruluşlarının ihtiyacı olan gelir miktarının belirlenmesine yaramaktadır. Diğer bir ifadeyle, devletin ve kamu kuruluşlarının ihtiyacı olan gelirlerin tespit edilmesinde ortaya çıkmaktadır. Devletin kamu yatırımları ise, parasal olarak yaptığı harcamaların toplamından oluşmaktadır. Dar anlamda kamu harcamaları, bunların prensip olarak genel ve katma bütçelerle mahalli idareler bütçelerinde bulunmasıdır. Bu

kapsamda, sosyal güvenlik harcamaları, bütçe dışı fonlar, vergi istisna ve muafiyetleri kamu harcaması niteliği taşımamaktadır (Üçler, 2011: 7).

Geniş anlamda kamu harcamaları ise, devletin görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan gelirin toplam maliyetidir. Buna göre, devletin ve diğer kamu kuruluşlarının da doğrudan doğruya yaptıkları harcamaları kapsamaktadır. Kamusal hizmet adına gerekli tüm faaliyetler için kullanılacak gerçek maliyetlerdir. Bu bağlamda geniş anlamda kamu harcamaları, dar anlamda olduğu gibi sadece devlet ve mahalli idarelerin bütçe ödemelerini değil, devlet teşekkülü harcamaları, toplumun menfaatine olan hizmetlerin ödemeleri, vergi muafık ve özel kişilerin yaptıkları bağışları içeren bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Yılmaz ve Kaya, 2005: 259-260).

Literatürde geniş anlamda kamu harcamaları, kamu gücüne dayalı ve tek taraflı hukuki işlemlerle yürütülen faaliyetler için yapılan harcamalar olarak kabul görmektedir. Çift taraflı hukuki işlemlerle ve özel hukuk kurallarına göre yürütülen faaliyetler adına yapılan harcamalar ise özel harcama olarak kabul edilmektedir. Bu durumda geniş çaplı kamu harcamalarının sınırlarını belirlemede zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar, özel kesimin finansmanında kamu payının net olarak ortaya konulamaması ve fon akımlarının sağlıklı olarak belirlenememesidir. Bu sebeple, dar anlamda kamu harcamaları kavramının kullanılması gerekli olmaktadır (Çelik, 2010a: 7).

Kamu harcamalarının bir takım belirli özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerin belirtilmesi, kamu harcamalarının diğer harcamalardan ayrılması için önem arz etmektedir. Bu özellikler kamu harcamalarının bir karşılığı olarak para ödenmesi, belirli bir kamusal ihtiyacı karşılaması, yetkili şahıslarca yapılması ve artma eğilimi göstermesidir (Sümer, 2019: 67-68). Ekonomik büyüme ve kalkınmaya yönelik yeni gelişmeler son yıllarda devletin üstlendiği kamusal hizmetleri, harcama yapılmasını sağlayan tek unsur olmaktan çıkararak yeni harcamalar yapılmasını sağlamıştır. Günümüzde bu yeni harcamalar, önemli boyutlara ulaşmakla birlikte devletin ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirebilmesi için bir araç olarak kullanılmaktadır. Kısacası, devletin olduğu her yerde kamu harcaması kaçınılmazdır. Fakat bu harcamaların miktarı, devletin sistemlerine ve siyasi, ekonomik, sosyal yaklaşımlara göre farklılıklar göstermektedir (Künü, 2013: 7).

Kamu harcamalarının ekonomiye önemli etkileri vardır. Ekonomik açıdan yatırım, kaynak dağılımı, üretim, tüketim ve milli geliri önemli ölçüde etkilemektedir

(Arslan, 2002: 6). Kamu harcamalarındaki bir artış, milli gelirin artmasını sağlayacak ve çarpan mekanizması işlemeye başlayacaktır. J. M. Keynes'in de savunduğu bu düşünce, kamu harcamalarını aktifleştirmiş ve gelir düzeyinin artacağı düşüncesiyle kamu harcamalarının artmasına olumlu bakılmasını sağlamıştır. Keynesyen düşünce akımının çıktığı yıllarda kronik işsizlikle mücadele eden ekonomiler, kamu harcamalarını arttırmaya yönelik politikalar tercih etmişlerdir (Diler, 2011: 7). Devlet kamusal hizmetlerini, topladığı vergiler ve diğer kaynaklarla oluşturulan bütçe sayesinde gerçekleştirmektedir. Bu hizmetleri gerçekleştirirken üretim faktörü satın alabilir, özel sektör ürünlerini kullanabilir veya sübvansiyon sağlayarak bir bütçe oluşturabilir (Çelik, 2010a: 6). Kamu harcamalarına sosyal açıdan bakıldığında ise bir ülkedeki gelir dağılımının düzenlenmesinde ve sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde önemli işlevlere sahiptir (Arslan, 2002: 6).

Kamu harcamalarının kaynak talepleri kamu sektörü tüketimleri ile yatırımları, transfer ödemeleri, borç faizi ve net borç verme gibi geniş kategoriler arasında parçalara ayrılmıştır. Kamu sektörü harcamaları, kaynaklarla ilgili iki görüşü kapsar: Bunlardan birincisi, kamu sektörü mal ve hizmetlerin üretiminde gerekli olan ücret, maaş ve diğer gerekli malzemelere yapılan harcamaları da içine alan cari hesaptır. İkincisi sermaye hesabını; okullar, hastaneler, yollar ve diğer tesis ve makinelere yapılan harcamaları kapsamaktadır. Kısaca bu alanda devletin rolü, mevcut olan sermaye hesaplarını bir araya toplamaktır. Ancak bu durum, vergileri ve bazı transfer harcamalarını göz ardı ettiği için devletin rolünün tanımına kesin bir karşılık değildir. Kamu sektöründe birçok sermaye programı, devletin ekonominin yönetimi için istikrar hedefine hizmet etmek üzere eğitim ve konut dahil tüm harcamaların göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuştur (Brown ve Jackson, 1990: 160).

1.1.2. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri

Özellikle gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerde görülen kamu harcamalarındaki artışlar, daha çok ihtiyaçların devlet tarafından giderilmesinden gerçekleşmektedir. Kamu harcamalarındaki artış, kamu ekonomisinin özel sektör ekonomisine göre daha çok büyümesi anlamına gelmektedir (Orhaner, 2000: 92).

Kamu harcamalarının artışını etkileyen iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlar, gerçek artış nedenleri ve görünüşte artış nedenleridir. Kamu harcamalarındaki gerçek

artış, mal ve hizmetlerin miktarı ve kalitesinin artmasında ortaya çıkmaktadır. Bir diğer unsur olan görünüşte artış nedeni ise, mal ve hizmetlerin miktarında ve kalitesinde bir artış meydana gelmese de, kamu harcama tutarında ortaya çıkan artışa denilmektedir (Çelik, 2010b: 15).

Tablo 1.1: Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri

Görünüşte Artış	Gerçekte Artış
• Paranın Satın Alma Gücündeki Azalma	• Ekonomik Nedenler
• Bütçe Usullerinin Değişmesi	• Sosyal Nedenler
• Para Ekonomisinin Yaygınlaşması	• Siyasi Nedenler
• Nüfus ve Yüzölçümündeki Değişmeler	• Askeri Nedenler
	• Teknolojik Nedenler

Kaynak: Akkaya, 2016: 20

1.1.2.1. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu harcamalarının görünüşte artış nedenleri, ekonomik ihtiyaçlarda ve toplumsal hizmetlerde çok fazla bir değişiklik olmamasına rağmen giderlerdeki yükselme anlamına gelmektedir. Bu nedenler, paranın satın alma gücündeki azalma, bütçe usullerinin değişmesi, para ekonomisinin yaygınlaşması, ülke nüfusu ve yüzölçümündeki değişimler olarak belirlenmektedir (Akdoğan, 2006: 75).

1.1.2.1.1. Paranın Satın Alma Gücündeki Azalma

Paranın satın alma gücü, belirli ihtiyaçlara yönelik mal ve hizmetlerin bir birim parayla sahip olunan satın alım miktarı anlamına gelmektedir. Zamanla değişen satın alım miktarı, paranın satın alma gücünü de değiştirmektedir. Belli bir dönemde, bir miktar parayla satın alınabilen mal ve hizmet miktarının başka bir zaman diliminde, aynı miktar parayla satın alınamaması durumu paranın satın alma gücündeki azalmayı anlatmaktadır. Bu durumda kamusal hizmetleri karşılamak amacıyla, devletin kullanmış olduğu iktisadi mal ve hizmetlerin miktarında bir değişiklik olmamasına rağmen satın alma gücündeki azalma, aynı mal ve hizmeti sağlamak üzere daha fazla harcama yapma yoluna gitmesine neden olmaktadır. Paranın zaman değerindeki düşmeyi ve kamu harcamalarına yaptığı bu etkiyi tespit etmek ve ortadan kaldırmak için her ülkede fiyat endeksleri hesaplanmaktadır. Fiyat endeksleri hesaplanırken, başlangıç yılı seçilir ve o yıldan cari

döneme kadar olan bir birim paranın satın alma gücü, geçim ve hayat pahalılıkları ölçülmektedir (Edizdoğan, 2007: 61).

1.1.2.1.2. Bütçe Usullerinin Değişmesi

Kamu gelirleri ile kamu giderlerinin aynı kaleme gösterilmekte olduğu safi bütçe planı yerini, günümüzde kullanılmakta olan ve bu kalemlerin ayrı ayrı gösterildiği gayri safi bütçe planına bırakmıştır (Özbay, 2019: 17). Safi bütçe planına göre, kamusal hizmetlerin karşılanması için yapılan harcamalar gelirden düşülür ve geriye kalan miktar bütçeye yansıtılır. Bu yöntem ile elde edilen gelirlerle yapılan harcamalar açık bir şekilde gösterilmesine rağmen gelir ve gider kalemlerine bütçe içinde yer verilmemektedir. Günümüzde safi bütçe usulünün yerine gayri safi bütçe usulü kullanılmaya başlanmıştır. Gayri safi bütçe usulünde ise, gelir ve gider kalemlerinin birbirine mahsubu yapılmadan gösterilerek bütçe değerlerinin görünüşte artışı gerçekleşmektedir (Diler, 2011: 14).

1.1.2.1.3. Para Ekonomisinin Yaygınlaşması

Aynı ekonomiden, nakdi ekonomiye geçiş kamu harcamalarıyla ilgili giderlerin artmasına yol açmaktadır. Daha önceki dönemlerde, aynı olarak ödenen kamusal hizmetlerin nakdi olarak finanse edilmesi halinde, bütçede para kullanımının artışına neden olmaktadır (Akdoğan, 2006: 75).

1.1.2.1.4. Nüfus ve Yüzölçümündeki Değişmeler

Kamu harcamalarının görünüşte artış nedenlerinde etkili olan bir diğer faktör, ülke nüfusunun artması ve yüzölçümünün genişlemesidir. Bu gelişme, artan hizmetler sebebiyle kamu harcamalarını artırmaktadır. Devletin sağladığı hizmetin kalitesinde bir artma olmamasına karşılık ülkedeki nüfus artışı hizmetin talebini artırmakta, bununla birlikte kamusal harcamaları artıran bir etki yaratmaktadır. Ülkenin değişen ve gelişen yüzölçümü ile hizmetin ulaştırılması gereken alanların büyümesinden dolayı kamu harcamalarında artış söz konusu olmaktadır (Akdoğan, 2006: 76-77).

1.1.2.2. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri

Kamu harcamalarındaki gerçek artış kavramı, kamusal hizmetlerdeki reel artışı ifade etmektedir. Eğer harcamaların milli gelire oranla bir artışı olursa bu artıştan

bahsedilir. Kamu harcamalarındaki artışın gerçek nedenleri; ekonomik, sosyal, siyasal, askeri ve teknolojik nedenler olmaktadır (Aksoy, 1991: 121-122).

1.1.2.2.1. Ekonomik Nedenler

Gelişen ve büyüyen bir ekonomi beraberinde eğitim, sağlık, güvenlik gibi ihtiyaçların talebinde artış meydana getirmekte ve gelir adil olarak dağıtılabilmektedir. Devlet bu adaletsiz gelir dağılımına müdahale etmek için gelirleri yeniden dağıtma görevini yerine getirmesi gerekmektedir. Bu durum ise, transfer harcamalarının ve bununla birlikte kamu harcamalarının da artmasına neden olmaktadır (Şahin, 2012: 58).

Keynes'e göre kamu harcamalarındaki artış, ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Keynes kamu harcamalarının, gelir dağılımındaki adaleti ve ekonomideki istikrarı sağlamak için kullanıldığı önemli bir maliye politikası aracı olduğunu savunmaktadır. Kamu harcamalarındaki artış, milli geliri arttırdığından ekonomik büyümeyi dışsal olarak etkilemekte olup milli gelirin artmasına neden olduğu için, kamu harcamalarının gerçek artışına neden olmaktadır (Yaraşır Tülümce ve Zeren, 2017: 300).

1.1.2.2.2. Sosyal Nedenler

Devletin ekonomik yapısındaki değişimler, toplumunda değişime uğramasına neden olmaktadır. Toplumsal refahın sağlanması adına; ücretsiz eğitim imkanı, kimsesizler için sosyal imkanlar, sağlık imkanları, toplumun yaşam kalitesinde iyileştirme çabaları yapılmaktadır. Bu gibi nedenler devletin, kamu harcamalarında gerçek artış yaşamasına neden olmaktadır (Kanca, 2014: 23).

1.1.2.2.3. Siyasi Nedenler

Siyasi gelişmeler, kamu harcamalarının artışında önemli bir faktör olmaktadır. Günümüzde çoğu ülke tarafından benimsenmiş olan demokratik parlamenter sistem, eşitlik ile ön plana çıkmaktadır. Toplum, seçme ve seçilme hakkıyla temsilcilerini seçmektedir. Seçilen iktidar ise, memnuniyeti sağlayabilmek ve yeniden seçilebilmek güdüsü ile kamunun taleplerini dikkate almak zorundadır. Bu talepleri gerçekleştirebilmek için harcamalar yapmakta, dolayısıyla kamu harcamalarında gerçek bir artış yaşanmaktadır (Edizdoğan, 2007: 69).

1.1.2.2.4. Askeri Nedenler

Savaş dönemlerinde yapılan harcamalar çok ciddi rakamlara ulaşmıştır. Silahların etkin olarak kullanılması, savunma araç gereçlerinin temini gibi durumlar bütçe rakamlarının çok fazla yükselmesine neden olmaktadır. Savaş dönemlerinin, kamu harcamaları üzerinde üç etkisi bulunmaktadır. İlk etki, savaşın maliyetidir. İkinci etki, milli savunma maliyeti ve üçüncü etki ise, barış döneminde savaştan kaynaklanan yıpranmış ekonomiyi yapılandırma maliyetidir. Sadece savaş dönemlerinde değil savaş dışı dönemlerde de milli savunma için harcamalar yapılmaktadır. Barış dönemlerini içeren bu zamanlarda olabilecek tehditler, devletin güncel siyasi durumu ve uluslararası ilişkiler gibi faktörler de kamu harcamalarında gerçek artışa neden olabilmektedir (Akdoğan, 2006: 79-80).

1.1.2.2.5. Teknolojik Nedenler

Teknoloji hızla gelişmekte ve sürekli yenilenmektedir. Teknoloji sayesinde birçok işlem sanal ortamda gerçekleştirilmektedir. Günden güne sürekli ilerleme kaydeden ve bu şekilde toplumsal hizmeti gerçekleştiren teknoloji, beraberinde sorunu gibi durumları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunları ortadan kaldırmak ve toplumsal refahı sağlamak adına güvenlik önlemleri alınmaktadır. Bu önlemlerin alınması, ek harcamaların yapılmasına ve kamu harcamalarında gerçek bir artış yaşanmasına neden olmaktadır (Akkaya, 2016: 21).

1.1.3. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının sınıflandırılması, aynı özelliklere sahip olan kamu harcamalarının gruplandırılmasıdır. Bu gruplandırma sayesinde harcama planları daha rasyonel biçimde hazırlanmakta, harcama planları ile bütçe arasında bağlantı kurulabilmekte ve bütçeyle yıllık planlar arasında uyum sağlanabilmektedir (Öztaşkın, 2019: 5). Kamu harcamalarının sınıflandırılması, konuya hakim olunabilmesi açısından gerekli olmakla birlikte günümüzde çeşitli kamu harcamaları bulunmaktadır. Devlet kamu harcamalarını, ekonomik ve toplumsal kalkınma amacıyla dengede tutmak zorundadır. Ekonomik kalkınma, yatırım gerektiren bir unsur olup, devletin yüklenmiş olduğu sorumlulukları yerine getirebilmesi adına kamu yatırımlarına fon sağlamak

durumundadır. Kamunun verimliliğini ve etkinliğini devlet sağlamaktadır. Devletin, kamuyu yönetirken bunu verimli, hızlı, etkin ve az maliyetle yapması gerekmektedir. Bu kamusal hizmetin harcamaları genelinde idari giderlerden bahsedilmektedir. Genel idare giderleri de tasarruf yapmayı gerektirmektedir. Tüm bu harcamaların sınıflandırılması, gereksiz ve zararlı olan harcamaların azaltılması, bir harcama programı hazırlanması ve bu programın bütçeye uyarlanması gerekmektedir (Türk, 2002: 51).

Klasik maliyeciler, sadece kamu harcamalarının miktarıyla ilgilenmişlerdir. Kamu harcamalarındaki artışlar ek gidere yol açacağından ve kamu yükümlülüklerinin oluşacağından dolayı bu artışları kabul etmemişlerdir. Modern maliyeciler ise, kamu harcamalarındaki bu artış ve içerikleri en az miktarı kadar dikkate almışlardır. Çünkü, bu artışların yükümlülük getirmediğini aksine kamu harcamaları içinde yer aldığını savunmuşlardır. Tüm bu nedenlerden dolayı, kamu harcamalarının sınıflandırılması ekonomik analizin yapılabilmesi için gerekli ve faydalı olmaktadır. Kamu harcamalarının sınıflandırılmasında, üç temel sınıflandırma bulunmaktadır. Bu sınıflandırmalar; idari sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma ve ekonomik sınıflandırma olarak gruplandırılmaktadır. Ekonomik sınıflandırma ise üç gruba ayrılmıştır. Bunlar; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarıdır (Türk, 2002: 51).

1.1.3.1. Kamu Harcamalarının İdari Sınıflandırılması

İdari sınıflandırma, devletin harcama yapacağı birimlerin ad ve yapısına göre yapılmaktadır. Temelinde; devletin yapısı, organları, hizmetin gerçekleştirildiği kurumlar ile hukuki düzenlemeler bulunmaktadır. Bu sınıflandırma, harcamayı yapan idari kurumun yaptığı hizmetlere yönelik yapılan bir sınıflama türüdür. Dolayısıyla, bütçeye ilişkin işlevler dikkate alınmaktadır (Caymaz, 2016: 14).

1.1.3.2. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması

Kamu harcamalarında fonksiyonel sınıflandırma, kamusal hizmetlerin nitelik esasına göre yapılmaktadır. Bu sınıflandırma türünde kamusal hizmetler, savunma hizmetleri, sosyal güvenlik hizmetleri, çevre koruma hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri gibi hizmetler bulunmaktadır. Bu hizmetlerin ekonomik büyümeye olan katkısının farklı boyutlarda olduğu savunulmakta ve bununla beraber beşeri sermayeye yönelik hizmetlerin, ekonomik büyümeye katkı sağladığı kabul görülmektedir. Savunma

hizmetleri ve sosyal güvenlik hizmetlerinin ekonomik büyümeye çok fazla bir etkisinin olmadığı bilinmektedir. Ayrıca aynı hizmet birden fazla kamu kuruluşunda görülüyorsa, bu kurumların yaptığı harcamalar toplanıp ayrı ayrı maliyetleri belirlenmektedir (Yaraşır Tülümce ve Yayla, 2017: 166).

1.1.3.3. Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının türlerine ekonomik sınıflandırma dahilinde bakıldığında ikili temel yapı ortaya çıkmaktadır. Bunlar ise reel harcamalar ve transfer harcamalarıdır. Bu gruplandırma içerisinde olan reel harcamalarının da kendi içinde önemli bir ayrımı bulunmaktadır. Bu durumda kamu harcamaları için ekonomik sınıflandırma; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları şeklinde yapılmaktadır (Yüksel ve Songur, 2011: 368). Bu sınıflandırmada kamu harcamalarının, üretime ya da tüketime yönelik olması, üretim kapasitesinde meydana gelen artış, mal ve hizmetlerin transfer niteliğinde olması önemlidir. Kamu harcamalarındaki ekonomik sınıflandırma, kaynak kullanımında ve gider planlamasında fayda sağlamaktadır (Orhaner, 2000: 101).

1.1.3.3.1. Cari Harcamalar

Devletin cari dönemde faydası görülen ve kamu hizmetlerinin devamlılığında gerekli olan mal ve hizmet alımları için yapılan harcamalara cari harcamalar denilmektedir. Bu harcamalar personel maaş ödemeleri ve genel yönetim giderleri gibi ekonomide doğrudan talep artırıcı nitelikte olan harcamalardır (Yüksel ve Songur, 2011: 368-369).

Cari harcamaların en önemli özelliği, kamu harcamalarıyla ilgili olup, sağladıkları katkının ise kısa vadeli olmasıdır. Mal ve hizmet satın almaya yönelik olması da temel özelliklerindedir. En temel görevi ise devlet mekanizmasının işleyişini sağlamaktır. Yatırım harcamalarına teşvik eden cari harcamalar, ekonominin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Demirbaş, 2011: 13). Çoğunlukla cari harcamalar, en fazla bir yıl kullanılabilen ve birkaç kez kullanılıncaya tüketilen mallara yönelik olarak yapıldığı için, her yıl tekrarlanmak zorunda kalınan harcamalardır. Bu özelliklerinden dolayı tüketim dengesiyle ilişkili olmaktadır. Cari harcamalar, hükümetin rolünde olan kamu adına ihtiyaç duyulan idari hizmetlerin devamlılığı için gerekli olup; personel giderleri, elektrik giderleri, su giderleri, kira giderleri gibi giderleri içermektedir (Edizdoğan, 2007: 89).

Bir başka açıdan ele alındığında cari harcamalar, ekonomik büyüme ve gelişmeye iki farklı yönden yarar sağlamaktadır. Ekonomik büyüme, milli gelirde baz yılından cari döneme yaşanan artıştır. Dolayısıyla cari harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kısa dönemli olarak görülmektedir. Mal ve hizmet alımına yönelik olması, toplam talebin yönetilmesine imkan vermektedir. Yetersiz talep ise; özel sektörün yer almak istemediği sektörlerde yaratılan talep, o sektörde üretimi artıracak böylelikle ekonomik büyüme ve gelişmeye katkı sağlayacaktır. Cari harcamalar, ekonomideki tam istihdamı sağlamaya yöneliktir. Kamu harcamaları ise hızlandırıcı etkisini ortaya koyabilmesi için ekonominin tam istihdam düzeyinde olması gerekmektedir. Çünkü cari dönemde oluşan toplam arz, toplam talebin altında kaldığından üretim imkanlarının artırılmasına ihtiyaç duyulacaktır. Dolayısıyla, toplam talebi etkileyerek bu ihtiyacı ortaya çıkarmakta ve kamu harcamalarının hızlandırıcı etkisinden katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 331).

1.1.3.3.2. Transfer Harcamaları

Doğrudan talep niteliği taşımayan bazı servet unsurlarının kişi ve kurumlar arasında el değiştirmesi özelliğinde olan harcamalara transfer harcamaları denir. Ödemenin yapıldığı kişi ve kurumlarca devlete mal teslimi veya hizmetin yapılması transfer harcamalarının çok önemli bir kısmında söz konusu olmamaktadır. Devlet bu harcamalar ile bazen hisse senedi, tahvil gibi mali bazen de arazi, bina gibi gerçek sermaye malları elde etmektedir. Transfer harcamaları aynı zamanda iç ve dış faiz ödemelerini, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne (KİT) yapılan transferleri, vergi iadelerini, sosyal güvenlik harcamalarını ve diğer transferleri de kapsamaktadır (Yılmaz ve Kaya, 2005: 261). Özellikle 1929 yılından günümüze kıyasla önemli hale gelen bir harcama türü olmuştur. Mal ve hizmet alımından çok toplumun sosyal açıdan güçlü kalmasına ve toplumsal hizmet amacı güden bir yapıdadır. Ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim gibi nedenlerden dolayı ilgili kişilere fon aktarımını kapsamaktadır (Akdoğan, 2006: 84).

Transfer harcamaları, devletin üretim faktörleri satın almadan yapmış olduğu harcamalardır. Bu sebeple, ekonomideki gelir dağılımını değiştirdiği için kaynak dağılımı etkilenmektedir. Transfer harcamaları, cari dönem üretiminde devlet tarafından doğrudan bir talep oluşturmayıp, bazı kaynakların devlet bütçesi aracılığı ile kişi ve kurumlar arası karşılıksız el değiştirmesi niteliğindedir. Milli gelirde bir değişiklik yapmayan ve sadece

satın alma gücünü kişiler ya da sosyal sınıflar arasında transfer eden, daha çok yardım niteliğinde olan ödemelerdir (Tuncer, 2013: 14).

Tüketicilere ya da firmalara yapılan transfer harcamaları negatif bir vergi niteliği taşımaktadır. Bunlardan sigorta ücretleri, yoksullara yapılan yardımlar, öğrenim bursları gibi ödenekler kişilere yönelik transfer harcamalarını kapsarken; vergi iadesi, sübvansiyon gibi ödenekler ise firmalara yönelik transfer harcamalarını kapsamaktadır. Transfer harcamalarında, iktisadi devlet teşebbüslerine ve katma bütçeli kuruluşlara harcamaların yapılmasıyla birlikte ihracata sübvansiyon verilerek ihracatın artırılması, tarım kesimine verilen sübvansiyonla da üretimin artırılması hedeflenmiştir. Transfer harcamaları dört bölümden oluşmaktadır. Birincisi iktisadi transfer harcamaları olup iktisadi devlet teşekkülleri yatırımlarına yönelik harcamalardır. İkinci bölümde mali transfer harcamaları bulunmaktadır. Bu harcama türü katma bütçeli kuruluşlara ve uluslararası kurumlara yapılmaktadır. Üçüncü bölümde sosyal transfer harcamaları vardır. Bu sosyal harcamalar yaşlı ve kimsesizlere, emekli sandığı ve yardım kuruluşlarına yönelik olarak yapılan harcamalardır. Son olarak borçlara yönelik transfer harcamaları ise hükümetin, iç ve dış borçlanmalar karşısında ödemiş olduğu borçların faizi, taksitleri gibi harcamalardır. (Orhaner, 2000: 102).

1.1.3.3.3. Kamu Yatırım Harcamaları

Üretimdeki artışı gerçekleştiren kaynaklardaki, verimli kullanımı sağlayarak dayanıklı olan üretim faktörlerindeki etkinliği arttıran, yararı en az bir yıl görülen ve üretimde gerekli olan mal ve hizmetler için yapılan harcamalara kamu yatırım harcamaları denilmektedir (Edizdoğan, 2007: 89). Devletin, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi sağlamasında, ekonomideki fiyat istikrarını gerçekleştirmesinde ve gelir dağılımındaki adaleti yerine getirebilmesinde kamu yatırım harcamalarına ihtiyaç vardır. Kamu yatırım harcamaları cari harcamalarla bağlantılı olup, cari harcamaları yapılmadığında yatırım harcamalarıyla üretimi arttırmak olası değildir. Bu nedenle cari harcamaların üretim üzerinde dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır (Orhaner, 2000: 104).

1.2.KAMU YATIRIM HARCAMALARI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Tanımı ve Önemi

Yatırımlar yapıldıkları birimlere ve kurumlara karşı farklı şekillerde anlam kazanmaktadırlar. Kamu yatırım harcamalarına ilişkin literatürde farklı tanımlamalar bulunmaktadır. En basit ifadeyle yatırımlar, bir amaç için para veya paranın yerine geçen nesneyi birleştirme olarak tanımlanmaktadır. Bu birleştirme ise, ödeme yahut harcama şeklinde gerçekleşmektedir (Necfe Yereli, Kayalı ve Onur, 2019: 275). Diğer bir ifadeyle yatırım, ekonomideki üretim malları kapsamında yapılan harcamalardır (Tokatlıoğlu ve Selen, 2012: 327). Devlet Planlama Teşkilatı'nda (DPT) yatırım kavramı, belli bir zaman dilimi içerisinde üretim mallarının ve ithal mallarının sonraki yıllara aktarılması diğer bir deyişle ilave üretim yapılması şeklinde yer almaktadır (Ayanoglu, vd., 1996). Bu konuda bazı önemli iktisatçıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Özellikle Keynes ve Wagner'ın tanımlamaları ve görüşleri, yatırım harcamaları alanında bir dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Keynes'e göre yatırımın en genel tanımı, bir kişi veya şirket tarafınca eski ya da yeni olan bir kıymetli varlığı satın almaktır. Bu anlamda bakıldığında yatırım, sadece borsadan kıymetli bir varlık satın alma olarak anlaşılabilir. Fakat yeni yatırım, gelirlerle gerçekleştirilen herhangi bir türde sermaye varlığının satın alınmasıdır. Bu tanımda yatırımın satışı, sermaye tüketimi olarak değerlendirilmektedir. Sermaye donanımında; işletme sermayesi, likit sermaye veya sabit sermaye olup olmadığına bakılmaksızın oluşan herhangi bir artış yatırım olarak nitelendirilmektedir (Keynes, 1936/2010: 73-74). Keynes tarafından yapılan bir başka tanımlama ise, toplam yatırım harcamalarının en az yarısını kapsayan kamu yatırım harcamaları, toplumsal refahın sağlanması adına yapılan ve eğitim, sosyal, sağlık, kültürel, bilimsel gibi alanları da içine alan özel sektörün karşılayamayacağı harcamalar olarak nitelendirilmektedir (Parguez, 2012: 64-65).

Wagner kamu yatırım harcamaları kavramını, 1880 döneminde yapmış olduğu çalışmalarının sonucunda ortaya koymuştur. Wagner'a göre devlet, ekonomik ve politik alandaki değişimden etkilenmesi sonucu sürekli artan bir toplumsal ilerleme kaydetmektedir. Dolayısıyla kamu yatırım harcamalarını, devletin hukuk sisteminin daha güvenli hale getirilmesi ihtiyacından doğan ve ekonomik büyümenin artmasının nedeni olan harcamalar şeklinde açıklamıştır (Karhan, 2018: 36). Diğer yandan Harrod ve

Domar'a göre kamu yatırımları tüketim harcamalarıyla birlikte toplam devlet harcamalarının nispi bir oranını oluşturmaktadır (Moudud, 2002).

Yatırım harcamalarının önemi; bir ekonomide üretim sırasında kullanılmakta olan mal ve hizmet üretim kuruluşlarının, belirli olan bir dönem içinde muhafaza edilip, tekrar üretimin artırılmasında kullanılacak kaynaklardaki ve stoklardaki değişimlerin nedeni olmasıdır. Yatırımın kaynağı olan üretim gücündeki yükseliş, ekonomik büyüme ve gelişmeyi artırmaktadır. Ekonomide üretimi yapılan mal ve hizmet miktarındaki artma ile üretim gücündeki artma farklı kavramlardır. Yatırımdaki verimliliğin sağlanabilmesi için ekonomideki üretimin gücünde artış sağlanırken aynı zamanda mal ve hizmet üretiminde de artışın gerçekleştirilmesi hedeflenmelidir. Dolayısıyla bu durum ekonomideki tam istihdamın sağlanması anlamına gelmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi ise, yatırımlar sayesinde kapasite, toplam talep, istihdam ve üretim artışının sağlanması ile olabilmektedir (Ayanoğlu, vd., 1996).

Kamu yatırım harcamalarının ekonomik birimlere etkisi vardır. Bunlar devlet, özel sektör ve hane halkıdır. İlk birim olan devlet, kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyümeye ve kalkınmaya sağladığı katkıdan dolayı büyük bir önem taşımaktadır. Ekonomik durgunluğun yaşandığı zamanlarda kamusal yatırımlar ekonomiyi canlandırmakta ve ciddi boyutlarda katkı sağlamaktadır. Ayrıca kamu yatırım harcamaları özel sektör yatırım harcamalarıyla beraber milli gelirin hesaplamalarında yer almakla birlikte; kamu yatırımları için dayanıklı varlıklara yapılan harcamalar, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) oranlanmasında gerekli olmaktadır. Devlet açısından yatırımlar istihdamda da önemli bir yere sahiptir. Yatırım harcamalarının gerçekleştirilmesi esnasında ve tamamlandıktan sonra istihdam ortaya çıkmaktadır. Devlet, gelişme ve kalkınma sürecinde bölgesel farklılıkları azaltmaya çalışmaktadır. Bu durumda geri kalan bölgelerde aynı gelişmeyi yakalayabilmek adına kamusal yatırımlar yapacak ve kamu yatırım harcamaları da önemli bir yer tutmaya devam edecektir. Kamu yatırım harcamalarının önemi diğer iktisadi birim olan özel sektör açısından incelendiğinde, özel kurumların ihtiyacı olan iş ortamı ile altyapıyı oluşturmak olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, kamu yatırım harcamaları rekabet gücünün ve ihracatın artışına yarar sağlamaktadır (Çelik, 2010b: 9-10). Sektörler bazında kamu, özel sektörü iki farklı şekilde etkileyebilmektedir. Kamunun, alt yapı, eğitim, araştırma ve geliştirme gibi alanlarda gerçekleştirdiği yatırım harcamaları özel sektördeki verimliliği

arttırabilmektedir. Ancak sağlık, konut, gıda gibi alanlarda gerçekleştirilen kamu yatırım harcamaları özel sektörü ikame etmekte ve özel sektörde daralmaya neden olabilmektedir. Kamunun ekonomi içindeki payının artmasıyla birlikte devlet, alt yapı çalışmalarından daha fazla kamusal hizmeti sağlayacağından dolayı özel sektörün ekonomi içindeki payı azalacaktır (Çil Yavuz, 2001: 1-3).

Kamu yatırım harcamalarının hane halkı üzerinde ise; yaşam kalitesi, hizmetlere ulaşım imkanı, kamusal hizmetlerde etkinliğin sağlanması gibi konularda kamu yatırım harcamaları önemli bir yer tutmaktadır (Çelik, 2010b: 9-10). Ülke ekonomisinde hane halkı yatırım, tasarruf, harcamalar açısından önem arz etmektedir. Hane halkının gelir türü ve o gelirin nasıl kullanıldığı, milli tasarruf ve milli gelir oluşumunda belli bir paya sahiptir. Hane halkının hangi gelir grubundan olduğu tasarruflarını ve yatırımlarını direkt olarak etkilemektedir. Dolayısıyla kamu yatırım harcamaları toplumsal refah, adil gelir dağılımı, istihdam gibi konularda ciddi şekilde etkili olmakla birlikte hane halkının tasarruf yapmasını sağlayabilmekte ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunmaktadır (Şengür ve Taban, 2015: 49).

Kamu yatırım harcamalarının işlevinde iki farklı durum söz konusudur. İlk işlevi, ekonomideki yatırım ile toplam birikim kapasitesinin büyümesine katkı sağlarken, ikinci işlev ise kamu ve özel sektör yatırım harcamalarındaki verimliliğin artışı temin etmektir (Ataç, Önder ve Turhan, 2004: 244). Ekonomik büyüme üzerinde kamu yatırımlarının doğrudan ve dolaylı etkileri bulunmaktadır. Kamu yatırım harcamaları, toplam sermayeye katkıda bulunarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra kamu yatırım harcamaları, kamusal mal ve hizmet sunumuyla özel yatırımları doğrudan destekleyebilmektedir. Fakat kamu yatırım harcamaları doğrudan özel yatırımları olumlu yönde etkilerken, dolaylı olarak da özel yatırımlarda düşme eğilimine sebep olabilmektedir. Bu durum sonucunda ekonomik büyümede azalma olmaktadır (Yüksel ve Songur, 2011: 368-369). Kamu yatırımları aynı zamanda, sermaye stokunu artırmak ya da korumak için de yapılır. Buradaki sermaye stokuyorsa; fabrikalar, makineler, ofisler ve üretim sürecinde kullanılan diğer dayanıklı varlıklar ile stok ve konut yatırımlarının toplamından oluşmaktadır (Bilge, 2004: 4).

Yatırım harcamalarının kamu yatırım harcamaları olabilmesi için onay gören gider kalemleri ise; etüt ve proje giderleri, yapı, tesis ve büyük onarım giderleri, makine,

teçhizat ve taşıt alımları ile onarımları şeklinde sıralanmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda kamu yatırım harcamalarında bulunan ortak özellikler bu gider kalemleri kapsamında; üretim kapasitesi, sermaye birikimi ve istihdam olarak nitelendirilmektedir (Yılmaz ve Kaya, 2005: 260).

1.2.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Ekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisi

Ekonomik faaliyetler gerçekleştirilirken, üretim-tüketim, arz-talep veya alım-satım ilişkisi durumları ortaya çıkmaktadır. Mali yönden bu ilişkiler, gelir-gider ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda kamu maliyesi, mali olay niteliğini kazanmaktadır. Kamu yatırım harcamaları ise mali olayın bir yönü olmaktadır. Çalışmada kamu maliyesinin bir yönünü ifade etmekte olan ve kamu faaliyetinde önem arz eden kamu yatırım harcamalarının ekonomik değişkenlerin üzerindeki etkisi anlatılmaktadır (Üçler, 2011: 21).

1.2.2.1. Kamu Yatırım Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Bir ülkedeki belirli bir dönemde elde edilen milli gelirin bireyler, toplumsal gruplar, bölgeler ve üretim ögeleri arasındaki dağılımına gelir dağılımı adı verilmektedir. Milli gelirin, kamu ve özel sektör arasındaki dağılımıyla ülkedeki iktisadi sistemin karakterini gösteren yapıya sektörel gelir dağılımı denilmektedir. Gelir dağılımını oluşturan faktörler kapsamında birincil ve ikincil gelir dağılımı olmak üzere iki grup belirlenmiştir. Piyasa sürecinin işlemesiyle oluşan gelir dağılımına birincil gelir dağılımı denilmektedir. İkincil gelir dağılımı, gelirin yeniden dağılımı olup, sübvansiyon ve transfer harcamaları ile gelirin daha adil dağıtılmasıdır. Ayrıca ikincil gelir dağılımı, maliye politikası araçlarının bir kısmı kullanılarak elde edilmekte ve devletin piyasanın işleyişine kamu gelirleri ile harcamaları yoluyla yaptığı müdahaleler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme hızını yüksek seviyede tutmaya çalışmak, kamu yatırım harcamalarını arttırma çabaları, sosyal amaçlı altyapı yatırımlarını arttırmak ve yatırımlara verilen teşvikler dolaylı olarak gelir dağılımında dengeyi sağlamaktadır. Bu anlamda kamu yatırımlarına yapılan harcamalar gelir dağılımında eşitliği sağlayabilen önemli bir faktördür (Pehlivan, 2009: 23-37).

Ekonominin büyümesiyle birlikte kamu harcamaları artmakta ve bireylerin yaşam kaliteleri de yükselmektedir. Bu durum beraberinde gelir dağılımındaki

adaletsizliği ortaya çıkarmakta ve sosyal güvenlik harcamalarıyla transfer harcamalarına neden olmaktadır. Gelir dağılımındaki adaleti sağlamak ise, devletin iktisadi ve sosyal yaşama müdahalesine yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomide aktif bir rol üstlenmektedir (Kanca, 2014: 35-40).

1.2.2.2. Kamu Yatırım Harcamalarının retim zerindeki Etkisi

Ekonomik faaliyetler, üretim ve tüketim olmak üzere iki faaliyetten meydana gelmektedir. Üretim faktörlerinin kullanılmasıyla insanların ihtiyaını karşılayacak olan mal ve hizmetlerin meydana getirilmesine üretim faaliyetleri denilmektedir. Kamu yatırım harcamalarında üretim faktörü olarak emeğin kullanılması ve istihdamı, emek piyasasını gerektirmektedir. Emek piyasasında, emeğin arz ve talebi bulunmaktadır. Bu durumda, kamu yatırım harcamalarında emeğin istihdamı, emeğin arzı ve emeğin talebi üzerindeki etkileri ortaya çıkmaktadır (ler, 2011: 21).

Kamu yatırımları açısından üretim kapasitesinin artması, ekonominin büyümesini ve gelişmesini desteklemektedir. Kamu yatırımlarına yapılan harcamaların en belirgin özelliği fiziki ve beşeri sermaye altyapısına yarar sağlamasıdır. Bu gelişmeler başta gelişmekte olan ülkeler için çok önemli olmaktadır (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 328). Devlet, retimi gerçekleştirmenin yanı sıra piyasadandan mal ve hizmet satın alarak da üretime katkı sağlamaktadır. Bu durumda ne tür harcamaların üretim artışı üzerinde etkili olacağının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu husus, kamu yatırım harcamalarının ekonomideki kaynakları belirli alanlara yönlendirilmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda kamu yatırım harcamaları, kişisel harcamaların azalmasına yol açarak sermaye birikiminin artmasına belirli bir lde katkıda bulunmaktadır. Kamu yatırım harcamalarına yönelik bu etkiler, toplumda etkili hizmetler verilmesinin sağlanmasıyla mümkün olmaktadır (ler, 2011: 21-22).

Kamu yatırım harcamalarında fiyat istikrarının sürdürülmesiyle, özel sektörde kısa ve uzun vadeli yatırım harcamaları arasında denge sağlanabilmektedir. Böylelikle yatırımcılar, kısa ve uzun vadeli fon ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabilmektedir. Ekonomideki faaliyet hacminde daralmanın olması, devletin telafi harcamalar politikasını başlatır. Harcamalar politikası, özel sektör yatırımlarını teşvik ederek ekonomik tasarrufların kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Bu durum ise toplam yatırım hacminde büyüme ve üretim düzeyinde artışı gerçekleştirmektedir. Kamu yatırım harcamalarının

üretim üzerinde başlıca üç etkisi vardır. Birincisi çalışma, tasarruf ve yatırımlara olan doğrudan etkisidir. İkincisi bazen teşvik edici bazen de önleyici etkiler meydana getirmesidir. Üçüncüsü ise ekonomik kaynakların çeşitli kamu kuruluşlarında farklı biçimlerde kullanılmasını sağlamasıdır (Üçler, 2011: 21-22).

1.2.2.3. Kamu Yatırım Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkisi

Devlet ekonomideki tam istihdamı sağlamayı hedeflemektedir. Ekonomideki tüm üretim faktörlerinin üretime katılmasının yanı sıra cari ücret seviyesinde çalışmak isteyen toplumun iş imkanı bulabilmesine tam istihdam denilmektedir. Aksi takdirde eksik istidamdan söz edilmektedir. Kamu yatırım harcamalarının artırılması ile ekonominin üretim kapasitesi yükseltilmekte ve daha fazla üretim faktörü kullanılması sağlanabilmektedir. Kamu yatırımları artışında kullanılan teknoloji, emek-yoğun bir teknoloji ise, daha fazla iş gücüne ihtiyaç duyulur ve istihdam olanakları artar (Aksoy, 1991: 132-133).

Ekonomi üzerindeki istihdam hacmi kamu yatırım harcamaları yoluyla artırılabilir. Yatırım harcamalarının üretim kapasitesini artırması sonucu daha çok üretim faktörünün kullanılması sağlanır. Seçilen teknoloji emek-yoğun bir teknoloji ise, bu durumda yapılacak yatırımlar için daha fazla işgücü istihdamı gerçekleşir. Az gelişmiş ülkelerde yetersiz kalan kamu yatırım harcamalarından dolayı hükümet, özel sektör yatırımlarını teşvik politikalarıyla arttırmaya çalışır. Hükümet tarafından sağlanan bu mali kaynaklar, kısa vadede istihdama hız kazandırmaktadır (Eker, 2007: 48).

1.2.2.4. Kamu Yatırım Harcamalarının Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkisi

Ekonomideki tüm malların fiyatlarının genel ortalaması fiyatlar genel düzeyi şeklinde ifade edilmektedir (Bocutoğlu ve Berber, 2016: 49). Bir ekonomide toplam talep ve fiyatlar genel düzeyi, tüketim ve yatırım malları için yapılan kamu yatırım harcamaları ve özel yatırım harcamaları toplamıyla belirlenir. Ayrıca ekonomideki toplam harcamaların miktarı, mevcut kaynakların tümünün kullanımını sağlıyorsa tam istihdam sağlanmış olur. Aksi durumda toplam harcamalar mevcut kaynak sınırını aşarsa fiyatlar genel düzeyi yükselir ve enflasyon başlar. Fakat harcamaların toplam miktarı kadar bu harcamaların arasındaki gruplama da fiyatlar genel düzeyini etkileyebilmektedir (Edizdoğan, 2007: 108-109).

Vergi, harç, borçlanma araçları gibi alanlarda kamu gelirlerindeki artış, özel sektördeki satın alma gücünün azalmasına sebep olarak, özel sektöre olan talebi düşürmektedir. Talepte oluşan bu düşme eğilimi ise, fiyatlar genel düzeyinde azalmaya neden olmaktadır. Ancak kamu hizmetleri amacıyla, kamu gelirlerinden elde edilen fonların, tekrar kamu yatırım harcamaları yoluyla ekonomiye sunulması, fiyatlar genel düzeyini olumlu yönde etkileyecektir (Aksoy, 1991: 131).

1.2.2.5. Kamu Yatırım Harcamalarının Milli Gelir Üzerindeki Etkisi

Milli gelir, ekonomideki belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin net değerlerinin piyasa fiyatlarıyla değerinden dolayı vergiler veya vasıtalı vergilerin çıkarılması sonucu elde edilir (Çelebioğlu, vd., 2012: 242). Milli gelir, aynı zamanda bir milleti meydana getiren bireylerin, belli bir zaman aralığında ekonomiye kazandırdıkları mal ve hizmetlerin toplam değerini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, emek, sermaye, toprak/doğa ve girişimci gibi üretim faktörlerinin, belirli bir zaman aralığında kullanabilecekleri satın alma gücünü ifade etmektedir. Bir ülke ekonomisinin refahı, potansiyel gücü ve genel yapısını anlamak için milli gelir rakamlarına bakılmaktadır (Başbuğ, 2017: 4).

Kamu yatırım harcamalarındaki artış en çok ekonominin durgun olduğu dönemlerde gereklidir. Ekonomik durgunluğun yaşandığı dönemlerdeki bu artış, kısa vadede toplam talepte de artırıcı bir etkiye neden olmaktadır. Çünkü kamu yatırım harcamaları, ekonomideki mal ve hizmet ile üretim faktörünün alımındaki geliri arttırmaktadır. Bu durum uzun vadeli bir ekonomide üretim kapasitesindeki genişletici etki meydana getirmektedir. Ancak genişleme politikaları uzun vadede enflasyonu ortaya çıkarmaktadır. Enflasyon baskısını gidermek için üretim imkanlarını arttırmak gerekli olmaktadır. Durgun dönemde gelişmekte olan bir ekonomide, kamu yatırım harcamalarının artırılması ekonominin kalkınmasına da yardım edecektir (Tokathoğlu ve Selen, 2012: 242).

Milli gelir denge seviyesi ise, bir ekonomideki toplam harcamalar tarafından belirlenmektedir. Denge milli gelir seviyesinin değişebilmesi için toplam harcamaların değişmesi gerekmektedir. Ayrıca tüketim harcamaları harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olduğu için toplam harcamalarda bir değişiklik meydana getirmemektedir. Buna istinaden denge gelir seviyesinin değişebilmesi için otonom yatırımlarda bir değişikliğin yaşanması

gerekmektedir. Bu durumu açıklayan iki olay bulunmaktadır. Bunlar ise çarpan etkisi ve hızlandırıcı etkisidir (Çelebioğlu, vd., 2012: 311-313).

1.2.2.5.1. Çarpan Etkisi

Otonom yatırımlardaki değişikliğin, milli gelirden artışlar ya da azalışlar meydana getirip, her otonom yatırımının harcama veya gelir akımına yol açması çarpan (çoğaltan) etkisi şeklinde nitelendirilmektedir. Gelir ile harcama akımı, yatırım amacıyla yapılan harcama tutarını aştığında ve yatırım harcaması tutarındaki gelir artışı, çarpan katsayısı olarak ifade edilmektedir. Çarpan; kamu ve özel giderlerde ortaya çıkan artışı belirlemektedir. Bununla birlikte çarpan etkisinin, kamu yatırım harcamalarına, milli gelire ve istihdam düzeyine artırıcı bir etkisi bulunmaktadır. Kamu yatırım harcamaları, otonom yatırımlarına benzer bir etki göstererek daha yüksek bir düzeyde gelir artışına neden olmaktadır (Akdoğan, 2006: 503). Aynı zamanda çarpan etkisi; başlangıçtaki harcamanın miktarına, marjinal tüketim eğilimine, harcamada bulunmaya ve harcamanın hızına göre değişmektedir. Çarpan katsayısında zaman faktörü önemli olup, zincirleme etkisi belli bir süre sonra görülmektedir. Çarpan etkisini hem harcama eğilimi hem de harcama hızı, artırıcı ya da azaltıcı yönde etkilemektedir. Bu etki, kamu yatırım harcamalarının çeşit ve niteliklerine göre farklı şekillerde görülmektedir. Çarpan etkisinin fonksiyonel gösterimi (Edizdoğan, 2007: 110-111);

- K Çarpan Katsayısı
- Y Toplam Gelir
- I Yatırım Harcamaları
- C Tüketim Harcamaları
- s Marjinal Tasarruf Eğilimi
- a Bütün Değişmeler

Formül oluşturulduğunda ise;

$$Ya = K.Ia$$

$$K = \frac{Ya}{Ia}$$

$$Ya = Ca + Ia$$

olup, eşitliğin her iki tarafı Y_a ile bölünürse;

$$\frac{Y_a}{I_a} = \frac{C_a}{Y_a} + \frac{I_a}{Y_a} \quad \text{bu da;}$$

$$I = \frac{C_a + I_a}{Y_a}$$

şeklindedir ve

$$I - \frac{C_a}{Y_a} = \frac{I_a}{Y_a}$$

olarak ifade edilmektedir.

Başka bir deyişle;

$$k = \frac{1}{1 - C_a / Y_a}, \quad k = \frac{1}{S_a / Y_a} \text{ dir.}$$

Matematiksel ifadelerden özetle, milli gelir düzeyinde yapılan ek yatırımın bu katsayı ile çarpımının toplamı kadar bir artış ortaya çıkmaktadır. Çarpan katsayısı, marjinal tasarruf eğilimi küçüldükçe veya marjinal tüketim eğilimi büyüdükçe artmaktadır. Yatırımlar ile milli gelirin artış etkisi, marjinal tasarruf eğilimine bağlı olduğu için bu oran S_a / Y_a olarak belirlenmektedir. Bu oranın tersi olan, Y_a / S_a , yatırım artışının, milli gelirin artış düzeyini göstermektedir. Otonom yatırım harcamalarında meydana gelen düşme eğilimi çarpan etkisiyle milli gelirde azalışa neden olmaktadır. Ekonominin tam istihdam düzeyinde olmasıyla ise, yatırımlardaki artış fiyat ve faiz oranları üzerinde etkili olmaktadır. Devletin kamu yatırım harcamalarını yapabilmesi için üretim faktörüne yönelik farklı harcamalar yapması gerekir. Kamu yatırım harcamaları, faktör sahiplerinin gelirinde ve dolayısıyla tüketime yönelik harcamalarında artışa neden olmaktadır. Gelir artışı belirleyen çarpan katsayısı, mali politika analizlerinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla kamu yatırım harcamalarındaki artış, Gayri Safi Milli Hasıla'yı (GSMH) artırmaktadır. Bu artış ise çarpan mekanizması tarafından belirlenmektedir (Akdoğan, 2006: 503-505).

1.2.2.5.2. Hızlandırıcı Etkisi

Toplam tüketim malları talebindeki değişikliğin, yatırım mallarına olan talebe etkisine hızlandırıcı etkisi denilmektedir. Dolayısıyla toplam tüketim harcamalarındaki meydana gelen değişikliğin, yatırım harcamalarındaki artışa ya da azalışa neden olduğu

ortaya çıkmaktadır. Bu yatırımlar, uyarılmış yatırımlar olmakla birlikte meydana gelen bu değişim hızlandırıcı katsayı olarak ifade edilmektedir (Aksoy, 1991: 137). Hızlandırıcı prensibi, tüketim malları talebi ile yatırım malları talebindeki artışlar arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Hızlandırıcı etkiye göre, tüketim mallarında meydana gelen bir artış, üretim kapasitesinin tam anlamıyla kullanılması durumunda, yatırım malları talebinde daha büyük bir artışa neden olmaktadır (Türk, 2002: 90).

Çarpan mekanizmasından daha eski bir kavram olan hızlandırıcı etkisi, Keynes sonrası dönemde büyüme modelleri açısından büyük önem taşımaktadır. Hızlandırıcı etkisi, tüketim harcamaları ile yatırım harcamaları arasındaki ilişkiye dayalı olmaktadır. Aynı zamanda tüketim mallarındaki küçük bir değişim, yatırımlar üzerinde çok fazla etki meydana getirmektedir. Örnek verilecek olursa; gelirdeki bir artış, buzdolabı, gayrimenkul, otomobil, televizyon gibi dayanıklı tüketim mallarına olan talebi artırmaktadır. Ancak bu malların arzı, talebi karşılayamadığında üretim gerekecektir. Bunun yanı sıra talebi karşılayacak kadar mal olsa bile stok için de üretim gerekmektedir. Dolayısıyla, tüketim talebi düzeyindeki değişiklikler ile yatırım düzeyi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Devlet kişisel tüketimleri artırmak amacıyla, uyarılmış yatırımları diğer bir ifadeyle tüketim harcamaları veya talebin uyarılmasını da çoğaltmış olmaktadır. Hızlandırıcı etki, çarpan katsayısı etkisini de artırmakla ekonomiye hız kazandırmaktadır. Hızlandırıcı etkinin meydana gelebilmesi için aynı zamanda atıl üretim kapasitesinin bulunmaması gerekmektedir. Hızlandırıcı katsayısı matematiksel olarak ifade edildiğinde (Edizdoğan, 2007: 113-114);

- (t): Bir zaman noktası
 (t – 1): Bir dönem öncesi
 β : Tüketimde bir dönemden diğerine meydana gelen değişikliklerin, uyarılmış yatırımları kaç kez büyülteceğini ya da küçülteceğini gösteren katsayı

Yatırım fonksiyonu $I = f(c)$ olduğundan ve dönem dikkate alındığında ise,

$$I_t = \beta(C_t - C_{t-1})$$

ya da

$$\beta = \frac{I_t}{(C_t - C_{t-1})}$$

olur. Bu durum ise marjinal yatırım eğilimi ($\Delta I / \Delta Y$)'dir.

1.2.3. Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Temel Hipotezler

19. yüzyıldan bu yana kamu harcamalarında dünya genelinde bir artış olduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmalara göre; İngiltere'de kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı, 1900'lü yıllarda %12 civarında iken bu rakam 2000'li yıllarda %35'e yükselmiştir. Yıllar boyu süre gelen bu artış eğiliminden kaynaklı, geçmişten günümüze pek çok farklı görüşler savunulmuştur (Hazar, vd., 2014: 265).

Bu konuda iktisat tarihinde iki ana görüş vardır: Klasik ve Keynesyen iktisadi görüş. Klasik iktisadi düşünceye göre, devletin atacağı herhangi bir adımın ekonomik dengeyi sarsacağından dolayı devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. 1930'lu yıllarda oluşan Keynesyen iktisadi düşüncede ise, hükümetin ekonomiye çeşitli maliye politikalarıyla müdahale etmesi gerekmektedir. Bu durum Klasik iktisatçılar tarafından düşünüldüğünde, kamunun ekonomi kapsamında göstereceği artış, harcamalardaki etkinliği azaltacağından ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Fakat Keynesyen'lere göre devlet ekonominin büyümesinde ve gelişmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu iki farklı görüş dikkate alındığında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Klasik iktisatta ekonominin, büyümesi ve gelişmesi için kamu harcamalarından bağımsız olması gerekmektedirken, Keynesyenler kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi artırmakta ve geliştirmekte olduğunu kabul etmiştir.

Kamu harcamalarındaki artışa yönelik iki ayrı teori oluşmuştur. Bunlardan ilki ekonominin büyümesinden dolayı, kamu harcamalarında artışın gerçekleştiğini savunan Wagner Hipotezidir. Bir diğeri ise, ekonomiyi büyüten ve geliştiren bir neden olarak kamu harcamalarının olduğu Keynes Hipotezidir (Telek ve Telek, 2016: 629).

1.2.3.1.Wagner Hipotezi

İktisat literatüründe, kamu harcamalarının artış kanunu ve genişleyen devlet yasası olarak bilinen, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik olduğunu savunan görüşe "Wagner Hipotezi" denilmektedir (Ağayev, 2012: 9). Wagner hipotezi 1863 yılında ünlü Alman ekonomist Adolph Wagner tarafından ortaya atılmıştır.

Wagner, ekonominin büyümesiyle birlikte piyasanın işleyişinde bir aksaklık olmaması için idari, bürokratik, sosyal ve kültürel olarak gereken mal ve hizmetlere yönelik ihtiyaçların arttığını ifade etmiştir. Bu şekilde ortaya çıkan talep neticesinde kamu harcamaları artmaktadır. (Wahab, 2004: 2125-2126). Maliye alanı kapsamında Wagner Hipotezi; devlet etkinliklerinin artış kanunu, kamu harcamaları artışı kanunu ve kamu giderleri artışı kanunu şeklinde yorumlanmaktadır (Balcı, 2010: 4).

Wagner 1880 döneminde İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devleti (ABD) gibi sanayi sektöründe gelişmiş ülkeler üzerinden kamu harcamalarıyla ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Bu çalışma iktisat tarihinde öncü bir rol üstlenmiştir. Gelişmiş ülkelerde, üretimin sürekli olarak arttığını ve milli gelirin yükseldiğini gözlemlemiştir. Dolayısıyla, kamu harcamalarının da bu faktörlere bağlı olarak arttığını bunun sonucunda ise, milli ihtiyaçlar ile milli gelir arasında ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır (Edizdoğan, 2007: 51). Wagner, toplumsal talep ile kamusal hizmet faaliyetlerinin arttığını ve buna bağlı olarak da kamu harcamalarında artış olduğunu savunmuştur (Güder, Yücekaya ve Şenyurt, 2016: 48). Kamu harcamalarında sürekli bir artış yaşandığını öne süren çalışmasında, kamu harcamalarının ekonomik büyümede oluşan değişikliklere karşı duyarlı olduğu çıkarımına ulaşmıştır. Wagner'e göre, milli gelirin artışı bireylerin sosyal refahını artırmak amacı ile eğitim, sağlık gibi hizmetlere yönelmesini sağlamakta ve kamu harcamalarına olan talebin artışına sebep olmaktadır. Dolayısıyla kamudaki bu büyümenin, hane halkının gelirindeki büyümeden daha çok olacağı bulgusuna varmıştır. Bu bulguya göre, kamu harcamaları talebindeki gelir esnekliği 1'den büyüktür. Wagner, kamu harcamalarının artmasının altındaki temel neden sanayileşme olduğunu ifade etmiştir. Sanayileşmenin kamu harcamalarını arttırmasının kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır (Çelikkaya, 2015: 91).

Wagner bir başka çalışmasında, kamu harcamalarını ve gerekliliğini ortaya koymuştur. Wagner'e göre kamu, devletin sorumluluğunda olan ve kişisel ihtiyaçlara yönelik talepleri üstlenen ekonomik bir kurumdur. Tarih boyunca kamu sektörü faaliyetleri devlet gözetimi altında arttırılmaya çalışılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, kamusal hizmetlerde kullanılacak olan finansal kaynakların sağlanabilmesinde aracı konumunda ise, hükümet kendi gelir ekonomisini ve bütçesini doğrudan mali politikalar ile yönetmek durumunda kalmaktadır. Mali ekonomi ve kamu bütçesi, devletin kamu görevlerini yerine getirebilmesi için ihtiyacı olan fonları temin edebilmesi ve

kullanabilmesi faaliyetlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla devletin kendisi ekonomik bir birim olarak kabul edildiğinde, mali ekonomi bu birimin bir departmanı olmaktadır. Devletin bu görevlerini yerine getirebilmesi için, üretim yapması ve belirli miktarlarda ekonomik malları temin etmesi gerekmektedir. İhtiyaç duyduğu mal ve hizmetler, emek, iş gücü, ve nakit gibi ekonomik mallar devletin yükümlülüklerini temsil etmektedir. Mali ekonomi, devletten bağımsız bir tüketim veya harcama ekonomisi olarak düşünüldüğünde ücret ve maaşların ödenmesi gereken durumlarda kamu hizmetlerinin gerçekleştirilebilmesinde aksamalar meydana gelecektir. Devletin bu şartları mali şartlar adını almaktadır. Mali şartlar kamu harcamalarını oluşturmaktadır. Kamu harcamaları ve gelirleri mali ekonominin özü niteliğindedir (Wagner, 1883: 1-3). Devletin piyasaya fazla müdahalesi, fiyat mekanizmasını ve kaynak kullanımında hataların yapılmasına neden olmaktadır. Bu sebeple pazar mekanizmasının özgür kalması, devletin piyasadaki elinin çekilmesi ve ekonominin fiyat mekanizmasının egemenliğine bırakılması düşüncesi Wagner hipotezini destekler niteliktedir (Kishtainy, 2015: 192-193).

Wagner kamu maliyesinin işleyişinde ortaya çıkabilen aksamaların olmaması için devletin kamu personellerini iyi seçmesi gerektiğini savunmuştur. Kamu maliyesinde oluşabilecek problemler özel girişimleri ve yatırım harcamalarını olumsuz etkileyebilecektir. Kamusal hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde ilerleyebilmesi için devlet ihtiyacı olan kaynakları mali ekonomiyle giderebilmektedir. Mali ekonomi kapsamında vergilendirmeler önemli bir yer tutmaktadır. Wagner, ekonomik büyümenin beraberinde kamu yatırım harcamalarında artışa neden olacağını vurgulamıştır. Devlet müdahalesinin kamu harcamaları üzerinde gerekmedikçe kullanılmaması gerektiğini ve finansman kaynaklarının temeli olan vergilendirmelerin hane halkı üzerinde ciddi bir yük haline gelmemesini açıklamıştır (Wagner, 1883: 4-10).

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonrasında ekonomi içinde kamunun payı hızla büyümüş bununla birlikte etkinlik ile verimlilik kavramları daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Bu dönemde kamu harcamaları ve iktisadi büyüme ilişkisi üzerine çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalardaki analiz sonuçlarında, ekonomideki kamusal etkinliğinin artması ekonomik büyüme hızını yavaşlattığı ve ekonomide kamusal kesimin ciddi boyutta öneme sahip olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu olay sayesinde, Wagner'ın kamu harcamalarının artış hızının ulusal gelirin artış hızından daha güçlü ve

nedenselliğin ekonomik büyümeden kamu harcamalarına yönelik olduğu görüşü ispatlanmıştır (Dübüş, 2017: 39).

Wagner hipotezine göre yaşanan bazı olaylar, ekonomi içindeki kamunun payını ve kamusal faaliyetleri arttırmaktadır. Artan nüfusun ve kentleşmenin sonucunda hukuk ve sosyo-ekonomik düzenin genişletilmesi gerekmektedir. Bu genişleme ise, devletin kamusal harcamalarını arttırmasına neden olmaktadır. Eğitim, sağlık ve sosyal ihtiyaçlara olan talep sonucunda kamu mal ve hizmetlerinde artış meydana gelmektedir (Chang, 2002: 1158). Endüstriyelleşme ve çağdaşlaşma gibi özel kesim faaliyetlerinin, kamu kesimi tarafından ikame edilmesine neden olmaktadır. Ekonomik kalkınma ve teknoloji üzerine gelişmeler sonucunda, ekonomideki etkinliği arttırmak için devlet doğal tekellere sahip çıkmaktadır (Balcı, 2010: 5). Wagner hipotezine katkı sağlayan Mann (1980), çalışması sonrasında sanayileşmenin ekonomik gelişmeyi ortaya çıkardığı dolayısıyla devletin harcamalarında artış olduğunu ortaya çıkarmıştır (Chang, 2002: 1158). Wagner, özellikle sanayileşmenin büyümesiyle ulaşım ve iletişim ağları, atık imhası ile devlet kurumlarına yapılan harcamaların ekonomik bir karaktere sahip olduklarının yanı sıra kamu sektörü hizmetlerine olan talep artışlarıyla arasında tamamlayıcılık ilişkisinin olduğunu savunmaktadır. Sanayi ekonomisinin, kamu yatırım harcamalarının talebinde doğrudan bir artışa neden olduğunu ifade etmektedir. Artan kamu hizmetleri talebi de özel sektör endüstrisi alanında artış meydana getirecektir (Peacock ve Scott, 2000: 3-8).

1.2.3.1.1. Wagner Hipotezine Göre Oluşturulan Modeller

Wagner hipotezi kapsamında geliştirilen 5 farklı model bulunmaktadır (Dübüş, 2017: 41-42);

$$\text{Peacock-Wiseman Modeli (1961): } \ln G_t = \alpha + \beta \ln Y_t + \epsilon_t$$

$$\text{Goffman-Mahar Modeli (1968): } \ln G_t = \alpha + \beta \ln(Y_t/P_t) + \epsilon_t$$

$$\text{Musgrave Modeli (1969): } \ln(G_t/Y_t) = \alpha + \beta \ln(Y_t/P_t) + \epsilon_t$$

$$\text{Gupta-Michas Modeli (1967): } \ln(G_t/P_t) = \alpha + \beta \ln(Y_t/P_t) + \epsilon_t$$

$$\text{Peacock ve Wiseman Geliştirilmiş Modeli (1980): } \ln(G_t/Y_t) = \alpha + \beta \ln Y_t + \epsilon_t$$

Yukarıdaki modellerde; G reel kamu harcamalarını, Y reel GSYİH'yı, G/Y reel GSYİH içerisinde reel kamu harcamalarının payını, G/P ise kişi başına reel kamu harcamalarını ve Y/P kişi başına reel GSYİH'yı ifade etmektedir. Değişkenler logaritmik olarak elde edilmiştir (Işık ve Alagöz, 2005: 68).

Bu modeller kapsamında iktisatçılar, Wagner hipotezinin geçerliliği hakkında beş farklı teori geliştirmişlerdir. İlk olarak Peacock Wiseman Modeli (1961)'ne göre kamu harcamalarının bir işlevi olan milli gelirin artması beraberinde kamu harcamalarını da arttırmaktadır. Goffman Modeli (1968)'nde Wagner hipotezi, reel kamu harcamaları gelirinin esnekliği birden büyük olduğunda geçerli olurken, Musgrave Modeli (1969)'nde ise toplam ekonomik faaliyetlerin içinde Wagner hipotezinin geçerliliği, kamu harcamaları ile kişi başı milli gelir esnekliğinin sıfırdan yüksek olmasına bağlıdır. Michas Modeli (1975)'ne göre bu durum kişi başı reel kamu harcamaları, kişi başı reel GSMH esnekliğinin birden büyük olduğunda kabul edilmektedir. Son olarak Peacock-Wiseman Modeli'nden geliştiren Peacock ve Wiseman Geliştirilmiş Model'inde Mann (1980) reel GSMH içindeki payı olan reel kamu harcamalarının ile reel GSMH esnekliğinin sıfırdan büyük olması durumuna bağlı olduğunu savunmuştur (Dübüş, 2017: 41-42).

1.2.3.1.1.1. Peacock – Wiseman Modeli

Peacock ve Wiseman, 1890 ile 1960 dönemi içinde İngiltere ekonomisini ele alarak, Wagner kanununun geçerliliğini ve bunun yanı sıra eksik yönlerinin olduğunu ispatlamak üzere sıçrama tezi olarak adlandırdıkları çalışmalarını yapmışlardır. Kamu harcamalarının artma sebeplerinin Wagner kanunundan farklı bir şekilde yorumlandığı bu çalışmada, kamu harcamalarının adım adım artarak geliştiği ifade edilmiştir. Ancak Wagner hipotezi kamu harcamalarındaki artışın düz bir çizgide devam ettiğini savunmaktadır. Peacock ve Wiseman'ın çalışmasında bundan farklı olarak kesik sıçramalarla artış gözlenmektedir. Savaş ve ekonomik kriz gibi olağanüstü dönemlerde kamu harcamalarının sıçrama etkisiyle birlikte artış gösterdiğini, olağanüstü hal geçtikten sonra da bu durumun değişmediğini ortaya koymuşlardır. Böylelikle, hükümetlerin kamu harcamaları grafiklerinde sürekli ancak düzensiz bir şekilde artış yaşandığı görülmektedir. Bu durumda kamu harcamalarında zamanla merkezileşme yaşanmaktadır. Olağanüstü dönemlerde yaşanan bu artışlardan dolayı iktidarın harcamaları karşılayabilme amacıyla vergi oranlarını yükselttiğini, bu durum sonrasında ise toplumun vergi oranlarına alıştığı için vergilerde indirim uygulanamadığını açıklamışlardır. Dolayısıyla bu dönem sonrasında da kamu harcamalarındaki artış aynı düzeyde devam etmektedir. Sıçrama tezinde ekonominin gelişmekte olduğu dönemlerde kamu yatırımlarındaki artış kamu harcamalarını arttırmakta olup ekonomik durgunluğun

olduğu dönemlerde ise kamu harcamaları önceki düzeyine ulaşmadığı için harcamalarda devamlı bir artış yaşanmaktadır (Işık ve Alagöz, 2005: 66-67).

Peacock'a göre temel olarak üzerinde durulan nokta, kamu harcamalarının sorunsuz ve devamlı bir şekilde artış göstermesi değil kademeli olarak artmasıdır. Dolayısıyla harcamaların artışından doğan yeni finansman ihtiyacına yönelik düzenlemeler zorunlu olmaktadır. Peacock ve Wiseman'ın teorisindeki başarı ise, kamu harcamalarında dönemsel olarak artışlara yol açan gelişmelerin belirlenmesi, kamu harcamalarının uzun vadeli özelliğinde olmasına neden olmaktadır. Artan nüfus, savunma harcamaları, kentleşme, fiyatların yükselmesi gibi kamu harcamalarını arttıran faktörler dışında, piyasa ekonomisinin hedeflerine ulaşmasına imkan vermemesi de oldukça önemlidir. Devletin ekonomi faaliyetlerinde büyümeyi ve verimliliği gerçekleştirebilmesi için, kamu harcamalarında artış olması gerekmektedir (Charles, Simeon & Itode, 2018: 2-3).

Peacock ve Wiseman'ın tezine göre; nüfus, genel fiyatlar düzeyi ve istihdam oranları kamu harcamalarını önemli ölçüde etkilemektedir. Kişi başına reel GSMH yüksek seviyelerde artış göstermiş, aynı zamanda kişi başına reel kamu harcamaları da ciddi bir sıçrama göstermiştir. Gelirlerdeki ve kamu harcamalarındaki meydana gelen bu denge bozukluğunun temel nedeni fiyatlar düzeyindeki sapmalar ve aşırı işsizlik oranları olmaktadır. İşsizlik düzeyindeki artışlar, kamu harcamalarının GSMH içindeki payının azalmasına neden olmaktadır. Yüksek işsizlik dönemleri sonrasında kamu harcamaları seviyesinde sürekli olarak bir değişim gözlenmektedir. Özellikle 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran döneminde, devamlı olarak artış gösteren işsizlik, GSMH içindeki kamu harcamaları oranını önemli ölçüde düşürmüştür. Sıçrama tezinde kamu harcamalarındaki dengesizliklerin kalıcı olarak giderilmesi istihdam seviyesinin normalleştirilmesinden geçmektedir. Ayrıca yüksek işsizlik oranlarının etkisiyle, kamu harcamaları ile milli gelir arasında kısa vadeli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Peacock ve Wiseman, 1961: 40-50). Kamusal harcamalar milli gelirin bir işlevi olmakla birlikte milli gelirdeki artışlar kamu harcamalarını arttırmaktadır. Bu modelin formülasyonu ise şöyledir (Işık ve Alagöz, 2005: 68);

$$\ln Y_t = \alpha + \beta \ln G_t + \epsilon_t$$

Burada: $\ln Y_t$, reel GSYİH değişkeninin logaritmik değerini ve $\ln G_t$ ise, reel kamu harcamalarının logaritmik değerini ifade etmektedir. Modele göre, Wagner kanunu kamu harcamalarının gelir elastikiyeti (β) birden büyük olduğunda geçerli olmaktadır (Işık ve Alagöz, 2005: 68-69). Wagner hipotezini kabul edip, kamu harcamalarındaki artışa başka faktörleri de eklemektedirler. Bu anlamda, kamu harcamaları artışları ile GSMH arasındaki nedeni açıklamak adına aşağıdaki modeli geliştirmişlerdir (Hızarcı, 2007: 39).

$$G = f(\text{GSMH})$$

Modeldeki; G kamu harcamaları, GSMH Gayri Safi Milli Hasıla'yı belirtmektedir. Modelin analizi yapılırken üç temel varsayım kabul edilmiştir. Birincisi, devlet mevcut fonları kullanırken daima rasyonel davranmaktadır. İkincisi, devlet her zaman vatandaşların taleplerini dikkate alarak hareket etmektedir. Üçüncüsü ise, vergi yükümlülükleri yüksek vergi oranlarını kabullenmekte zorlanmaktadır (Henrekson, 1993: 54). Peacock ve Wiseman krizler nedeniyle kamu harcamalarındaki geçici artışların kamu gelirlerinde kalıcı bir artışa yol açabileceğini savunmaktadır (Payne, 1998: 308). Onlar, devletin harcamalar yaptığını daha sonra bu harcamaları finanse edebilmek için vergi aldığını söylemektedirler. Kamu harcamalarındaki geçici artışların devamlılık kazanması beraberinde vergileri de sürekli arttırmaktadır. Bu durumda oluşan bütçe açığının kontrol edilebilmesi için en uygun çözüm, harcamaları azaltmaktır (Darrat, 2002: 224).

Çalışmalarında, kamu harcamalarındaki geçici artışların, sürekli artan vergilere ve daha fazla harcama yapılmasına sebep olduğu açıklanmaktadır. Savaş, afet ve kriz gibi dönemlerde bu olayları karşılayabilmek için yapılan ilk harcamalardaki artış geçicidir. Fakat sonraki dönemlerde bu artış, vergilerle temin edilen kazançlardaki artışı ortaya çıkarmaktadır. Vergilerin arttırılması, kamu harcamalarının azami bir seviyede tutulmasını sağlamaktadır. Bu durumda, vergi gelirlerinin hep yüksek düzeyde kalması isteneceğinden, vergilerde sürekli bir artış sağlanacaktır (Diler, 2011: 11).

Peacock ile Wiseman, vergi düzeyinin kamu harcamalarının artmasını kısıtladığı hipotezinden yola çıkmışlardır. İdeal bir vergi düzeyinin gerekli olduğu fikrini ortaya koymuşlardır. Savaş, ekonomik bunalım, afet gibi olağanüstü dönemlerde kamu harcamaları mecburi artmakta ve vergi düzeyi de bu durumla birlikte artış göstermektedir. Olağanüstü dönem geçtikten sonra da kamu harcamaları normal seviyesine geri

dönmektedir. Fakat bu ciddi olaylar öncesinde gerçekleştirilen harcamalar çok daha yüksek bir seviyede olmaktadır. Toplumun yeni vergi düzeyine alışmasıyla birlikte vergi harcamaları artacak ve piyasada kamu kesimi özel kesimin yerini alabilecektir (Diler, 2011: 10).

1.2.3.1.1.2. Goffman ve Mahar Modeli

Wagner hipotezinin gerekli fakat yetersiz olduğu görüşünde olan Goffman ve Mahar 1971 yılında yaptıkları çalışmalarında Karayip ülkeleri üzerine bir analiz uygulamışlardır. Model, toplam kamu harcamalarını açıklayan konvansiyonel hipotezlerin geliştirilmesinde uygulanabilirliği araştırmaktadır. Çalışmada Wagner ve Peacock-Wiseman Hipotezleri incelenmiş ve bu hipotezlerin eksiklikleri ortaya konulmuştur. Bu çalışma 3 temel amaca sahiptir. Bunlardan birincisi; toplam kamu yatırım harcamaları düzeyini etkileyen temel faktörleri tanımlamaktır. İkinci amaç ise; gelir, fiyatlar ve nüfus gibi kalıcı nitelikteki faktörlerin, mutlak devlet harcamaları ile ekonomik büyümenin üzerindeki etkilerini test etmektir. Son olarak, kalıcı faktörler nedeniyle devlet tarafından destek verildiği halde kamu yatırım harcamalarındaki artışların büyük bir kısmının hala açıklanamadığını ve Wagner kanununun eksikleri olduğunu ispat etmektir. Aynı zamanda Peacock ve Wiseman'ın ortaya attığı görüşü destekleyen bu çalışmada ülkedeki nüfus oranlarının önemi açıkça belirtilmiştir. Wagner'ın devlet faaliyetlerini artırma yasasını kabul eden bu modelde, kamu sektörünün GSYİH içindeki payının ekonomik kalkınma ile birlikte arttığı ve bunun ekonomik açıdan olumlu bir gelişme olduğu kabul edilmiştir. Kamu harcamalarının artması, ekonomik gelişme sürecinin kendisinden etkilenebilmektedir. Ülke nüfusunun toplam nüfusa oranının artması, diğer şartlar sabitken, kamu harcamalarını tek başına doğrudan arttıran bir faktördür (Goffman ve Mahar, 1971: 57-72).

Goffman-Mahar, Wagner'ın ekonomik büyümenin kamu harcamalarını arttırdığı görüşünü benimsemekle birlikte farklı bir yorum getirmektedir. Goffman'ın yorumuna göre, ekonomik kalkınma ve gelişme dönemi içinde olan bir ülkede, kamu sektörüne yönelik faaliyetlerde zorunlu bir artış görülmektedir. Ayrıca yapılan kamu harcamalarında bu artış oranı, kişi başına üretim esnasında ortaya çıkacak artıştan daha fazla olacaktır (Bennett ve Johnson, 1980). Bir ülkede artan kişi başına gelir, toplam çıktının bir oranı olan hükümet harcamalarını da arttırmaktadır. Bu durum ise kamu

harcamalarının gelir esnekliği birden büyük olma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Goffman ve Mahar, 1971: 63).

Goffman-Mahar modelinde, kamu harcamalarının açıklanmasında ulusal gelirin yanında nüfustaki ve fiyattaki değişimlerin de dikkate alınmasının gerekli olduğu anlatılmaktadır. Savunma harcamaları nüfus açısından kamu harcamalarını değiştirmezken, sağlık, sosyal ve eğitim gibi harcamalar nüfusun artışıyla birlikte kamu harcamalarını olumlu yönde değiştirmektedir. Bu durum GSMH değişkeniyle birlikte nüfus faktörüyle açıklanmakta olup, kamu harcamalarının kişi başı milli gelire olan esnekliği (β) birden büyük olduğu takdirde Wagner hipotezinin geçerliliği kabul edilmektedir (Hızarcı, 2007: 42-43). Goffman, gelirdeki bir artışın kamu yatırım harcamalarında daha fazla bir artışa neden olduğunu açıklamıştır (Goffman, 1968: 361). Goffman ve Mahar'ın kişi başına GSMH faktörünü kullandıkları model şöyledir (Hızarcı, 2007: 43);

$$G = f(GSMH/P)$$

Burada;

G kamu harcamalarını,

GSMH Gayri Safi Milli Hasıla ve P nüfusu göstermektedir.

Wagner, ekonomik büyüme ve gelişme döneminde kamusal hizmetlerin artacağını beraberinde kamu harcamalarının da artacağını bildirmiştir. Fakat Goffman ve Mahar'a göre bu durum kamu harcamalarındaki artışın yorumlanmasında tek başına yeterli kalmamaktadır. Başta gelişmekte olan ülkelerdeki fiyatlar ile nüfustaki hızlı artış, harcamalardaki artışın açıklanması amacıyla önemli olmaktadır. Birtakım kamu harcamaları nüfus artışlarından etkilenmemektedir. Bu duruma örnek olarak savunma ve güvenlik giderleri gösterilebilir. Fakat bazı kamusal harcamaların, nüfustaki artışlar ile arasındaki ilişki olumlu yöndedir. Dolayısıyla artan nüfus beraberinde harcamaları da artırmaktadır. Nüfustaki artış ile hükümet, sağlık ve eğitim gibi alanlara harcamalar yapmak durumundadır. Bu sebeple, kamu harcamalarındaki artışın açıklanmasında diğer faktörlerin yanında nüfus önemli bir yer tutmaktadır (Ulutürk, 1997: 105).

1.2.3.1.1.3. Musgrave Modeli

Musgrave 1959 yılında telafi edici maliye politikası analizinde yatırımların, beklenen kar ve faiz haddinin bir fonksiyonu olduğu görüşünü savunmuştur. 1890-1948 yılları arasında da ABD'deki kamu harcamalarında meydana gelen artışı araştırmıştır. Araştırma sonucunda, düzenli ve sürekli olarak gerçekleşmeyen kamu harcamaları artışlarının, savaş gibi nedenlerle daha da arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra savaşlar için yapılan harcamaların reel olarak ciddi bir artışa neden olmadığı ortaya konulmuştur. Musgrave'e göre, 1890 yılına kıyasla 1948 yılında ABD'deki kamu harcamalarının tamamında 60 kat, milli gelirden de 22 kat artış yaşandığı görülmektedir. Bazı dönemlerde ki dalgalanmalar dışında kamu harcamalarında meydana gelen artış, milli gelirden meydana gelen artıştan çok daha fazla olmuştur. Bu nedenle kamu harcamalarında mutlak bir artışın var olduğunu savunmaktadır. Musgrave, kamu harcamalarındaki artışın milli gelirdeki artışa göre bir yol izlemediğini belirtmiştir. Gelişmekte olan bir ekonomide, gelişim sürecinin tamamlanmasında rol oynayan eğitim, sosyal, sağlık gibi harcamaların artış gösterdiği beraberinde kamu harcamalarının arttığı ve ekonomik gelişmelerin kamu harcamalarında değişim yaşanmasına neden olduğunu ifade etmektedir (Edizdoğan, 2007: 55).

Musgrave talep odaklı kalkınma aşamaları adlı tezinde, devletlerdeki kalkınma evrelerine göre kamu harcamalarındaki değişimleri incelemiştir. Çalışmasına göre, kalkınma sürecinin farklı aşamalarında çeşitli kamu harcamaları ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, harcamaların belirleyicileriyle bunları kapsayan şartları ve sosyal etkenleri kendi içlerinde ayırmak gerekmektedir. Musgrave bütçede etkili olan siyasi, toplumsal ve kültürel etkenleri ayırmaktadır. Daha sonra analizini sermaye birikimi, kamu tüketimi ile transfer harcamaları üzerine yoğunlaştırmıştır. Dolayısıyla, kalkınma döneminin ilk evresi ve alt yapısı niteliğindeki sermaye harcamaları kamu harcamalarını belirlemektedir. Ayrıca özel kesim sermaye birikiminin yetersiz olması, kamu kesimi sermaye harcamasının nedenini oluşturmaktadır (Durmuş, 2006: 261).

Musgrave'in modelinde, cari harcamalar ile transfer harcamaları tam olarak nitelik kazanmamaktadır. Bunun sebebi ise, cari harcamaların kamunun toplam harcamalarındaki payında artış göstermesinin kesin olmamasıdır. Transfer harcamalarındaki bu durumun nedeni, hükümetlere göre farklılıklar göstermekte olan

bölüşüm politikalarına bağlı olmasıdır. Bu hipoteze bakıldığında ekonomik etkenlerin yanında demografik etkenlerde kamu harcamalarını etkilemektedir. Özellikle şehirlere gerçekleşen göç ile birlikte artan nüfus, kamu kesimine yönelik hizmet talebini arttırmaktadır. Bunun yanında ülkedeki yaş yapısındaki değişimler de hizmet dağılımında etkilere neden olmaktadır. Örnek olarak, çocuk ve genç nüfusla birlikte eğitim harcamaları artmakta veya yaşlı nüfus ile sosyal refah harcamaları artmaktadır (Durmuş, 2006: 262).

Musgrave, hipotezinde ekonomik gelişme göstergesi olarak kişi başına milli geliri kullanmıştır. Modelinde, özel kesim ile kamu kesimi arasında harcanan kaynaklardaki verimliliği temel olarak almıştır. Çünkü kamu kesimi mallarının üretiminde dışsal faydaya, özel kesimde ise içsel faydaya önem verilmiştir. Musgrave, kamu harcamalarının, kişi başı GSMH oranına esnekliğinin (β) sıfırdan büyük olması durumunda Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu savunmuştur (Sümer, 2019: 89-90). Musgrave Modeli şu şekildedir (Hızarcı, 2007: 43);

$$G/GSMH = f(GSMH/P)$$

Burada; G kamu harcamaları, GSMH Gayri Safi Milli Hasıla ve P nüfustür. Musgrave, yatırımların beklenen kar ile faiz haddinin bir fonksiyonu olduğunu savunmuştur (Musgrave, 1958: 60). Kamu yatırım harcamalarının temelinde vergi vardır. Kamu hizmetlerinden yararlanmak isteyen her birey belirli bir oranda vergi ödemek mecburiyetindedir. Bu bağlamda, vergilendirmede hükümetin koyduğu ekonomi kuralları geçerli olmakla birlikte adalet kavramı söz konusudur. Kişilerin kullandıkları mal ve hizmetlerin tutarında ödeme yapmaları sağlanmaktadır. Fayda ilkesine göre, kamusal hizmetlerin karşılığındaki ödenen tutara vergi denilmektedir (Yereli ve Ata, 2011: 25). Fayda vergisi kapsamında, her birey kamu hizmetlerine olan talebi ölçütünde vergilendirilecektir. Kamu yatırım harcamaları için mali etkinliğin sağlanması gerekmektedir. Toplum ise, kamusal hizmetlerden fayda sağlayacağı konusunda ikna olursa, taleplerini arttırarak kamu giderlerinin yükünü hafifleteceklerdir. Bu sayede mali yardım yaparak, belirlenen talebe göre vergiler düzenlenecek ve mali etkinlik gerçekleştirilecektir (Musgrave ve Musgrave, 1989: 220-221).

Kamu yatırım harcamalarında kullanılan bir yöntem olan fayda-maliyet analizi, ekonomik ve sosyal çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir ölçüt analizidir. Fayda-maliyet

analizi çeşitli alternatif maliyetlerinin belirlenmesini gerektirmektedir. Aynı zamanda tasarrufların ölçülmesini sağlayarak, kamu yatırım harcamalarına yönelik projelerde etkinliği arttırmayı amaçlamaktadır (Blum, Damsgaard ve Sullivan, 1980: 138-139). Fayda-maliyet analizi, ekonomik problemlere çözüm getirmesiyle birlikte etkili bir karar vermeyi kolaylaştırmaktadır. Musgrave, kamu yatırım harcamalarında israfın önlenmesi için önem taşıdığını savunmuştur. Faydaların, uygulanacak olan projeler kapsamında daima parayla ifade edilmediğini öne süren Musgrave, para olarak ifade edildiği takdirde ödeme isteği ve beşeri sermaye gibi yaklaşımların ortaya çıktığına dikkat çekmiştir. Fayda-maliyet analizinin yer aldığı projelerin özel yatırımları içeren sektörler olmak üzere bazı sektörlerde uygulanması birtakım sorunlara yol açmaktadır. Fakat analiz, çok fazla bağımlı değişkeni ele alması sonucu, bu sektörlerle rehberlik ederek fayda sağlayabilmektedir (Musgrave, 1969: 799-800).

1.2.3.1.1.4. Gupta ve Michas Modeli

Peacock'un öğrencisi olan Gupta; Peacock ve Wiseman hipotezinin istatistiksel analizini yapan ilk iktisatçıdır. Gupta çalışmasında, Peacock ve Wiseman Hipotezini tekrar yorumlamıştır. Farklı olarak sosyal gelişmelerden sonraki süreçte kamu harcamalarında meydana gelen değişim oranını da modeline eklemiştir (Henrekson, 1993: 57). Gupta 1967 yılında, sıçrama tezi kapsamında kamusal harcamalarındaki artışları; ABD, Birleşik Krallık, Kanada, Almanya ve İsveç ülkeleri için araştırmıştır. Daha sonra yaşanan I. ve II. Dünya Savaşları ile 1929'da yaşanan Büyük Buhran toplumsal bir çöküş dönemine neden olmuştur. Bu olaylar ile birlikte kamu harcamalarındaki artışlarda sıçrama etkisi yaşandığını ve Peacock-Wiseman testinin geçerli olduğunu ifade etmiştir (Akalın, 2017: 72).

Gupta, kamu sektörünün ekonomi üzerindeki etkisinin giderek arttığını ve bu etkinin ekonomik büyüme sorunlarına yol açmasıyla devletin sorumluluğunun da arttığını savunmuştur. Çalışmasında kamu sektörü harcamalarının oranındaki değişimlerin ekonomik büyümeyi ne ölçüde etkilediğini, kamu harcamalarının gelir esnekliğiyle bir ilişkisinin olup olmadığını ve hükümetin ekonomik açıdan ciddi bir krizle karşı karşıya kalması durumunda toplumsal olarak nasıl bir süreç içine girdiğini araştırmıştır. Genel anlamda ülkelerin ekonomik büyüme ile ilgili olarak kamu harcamalarının büyüme düzeyi ve oranı incelenmiştir. Wagner, devlet harcamalarının milli gelirden daha fazla

arttığını ve devletin sosyo-politik teorisinin geçerliliğine dayanan yasasını ortaya çıkarmıştır. Gupta ise, Peacock ve Wiseman'ın sıçrama tezine toplumsal ve sosyal faktörleri ekleyerek savunmuştur. Ayrıca Gupta vergilendirmenin, milli gelir ile devlet harcamalarının bir ilişki içinde olduğunu ve vergilendirmelerdeki ciddi değişimlerin savaş ve ekonomik kriz dönemlerinde yaşandığını açıklamıştır. Bir durgunluk sırasında artan kamu harcamaları milli geliri de düşüreceğinden vergi yükünün tolere edilmesi devlet harcamalarının finanse edilmesini sağlayacaktır (Gupta, 1967: 424-428).

Michas, ekonomideki vergilendirme üzerindeki dengesizliklerin azaltılması için kamu harcamalarına önem gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. Milli gelirdeki bir birim yüzde değişim sonucu kamu harcamalarındaki artış yüzdesi gelir esnekliği olarak tanımlanmıştır. Kişi başına düşen milli gelir arttıkça, gelir esnekliğinin işlevi artmaktadır. Kamu harcamalarının milli gelire oranının esneklik değeri birden büyük olduğunda, kişi başına düşen gelirin artmasıyla ekonomik büyüme hızlanmakta ve kamu yatırım harcamaları artmaktadır. Michas'a göre kişi başına düşen milli gelir, ekonomik kalkınma endeksi olarak kullanılmaktadır. Kamu harcamalarının milli gelire olan oranının artışı ekonomik gelişmeye bağlı olarak gerçekleşmektedir (Michas, 1975: 77-80).

Gupta'nın sıçrama tezinden geliştirmiş olduğu model, 1975 yılında Michas tarafından değerlendirilmiştir. Michas, Wagner hipotezi yalnızca bir formül ile kullanıldığında, modelin sonuçlarına ulaşırken verilerin doğru saptanmasında veya elastikiyet hesaplanırken meydana gelebilecek sorunları çözümlenmede yarar sağlayacağını tespit etmiştir. Gupta ve Michas'ın modelinde, kişi başı GSYİH'daki artışların kamu harcamalarını da beraberinde arttırdığı savunulmuştur. Kamusal harcamaların kişi başına oranı, kişi başı GSYİH oranının artan bir fonksiyonu olmaktadır. Bu teoriye göre, Wagner kanununun kişi başına kamu harcamaları oranının, kişi başına GSYİH oranına olan esnekliğinin (β) birden büyük olduğu durumlarda geçerliliği kabul edilmektedir (Sümer, 2019: 90-91). Gupta ve Michas Modeli şöyle açıklamaktadırlar;

$$\text{Log} (G/P) = f(GSMH/P)$$

Modelde: Log, değişkenin logaritmasının alındığını belirtmekte, G kamu harcamalarını, GSMH Gayri Safi Milli Hasıla'yı ve P nüfusu ifade etmektedir (Hızarcı, 2007: 44).

1.2.3.1.1.5. Peacock ve Wiseman Geliştirilmiş Oransal Modeli

Mann 1980 yılında, Peacock ve Wiseman Modeli'ni geliştirmiştir. Geliştirilen bu modelde, reel kamu harcamalarının reel GSYİH içindeki oranı, reel GSYİH'nın bir fonksiyonu olarak alınmaktadır. Geliştirilmiş oransal modelde, $\beta > 0$ olduğu durumlarda Wagner Hipotezinin geçerliliği kabul edilmiştir (Işık ve Alagöz, 2005: 69).

Peacock ve Wiseman'ın sıçrama tezinde, kamu harcamaları GSYİH'nın bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Mann ise, modelin bağımlı değişkeni olan kamu harcamalarını, GSYİH'nın oranı olarak tekrardan tanımlamıştır. Geliştirdiği bu modeli şu şekilde açıklamaktadır (Mann, 1980: 192);

$$\frac{G}{Y} = f(Y)$$

Burada; G kamu harcamalarını ve Y Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'yı ifade etmektedir. Mann, kamu harcamalarının GSYİH'nın bir fonksiyonu değil, oranı olduğunda Wagner hipotezine daha iyi katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Modele göre, reel kamu harcamalarının, reel GSYİH'ya olan gelir esnekliğinin (β) sıfırdan büyük olması durumunda Wagner hipotezi geçerli kabul edilmektedir (Mann, 1980: 192-193).

1.2.3.1.2. Wagner Hipotezine Yapılan Eleştiriler

Modelini oluştururken iki farklı etki altında kalan Wagner, çalışmasında buhar makinelerinin icadıyla sanayileşmenin ilk yıllarını ele almaktadır. Araştırmasında, sanayileşme evresine girmiş ülkeler ile ekonomik açıdan geri kalmış ülkeler göze çarpmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler ile ekonomisi geri kalmış ülkelerin arasındaki farkı dikkate almamıştır. Diğer bir etki ise, Wagner'ın bağlı olduğu tarihci okulunun tesiri altındaki fikirlerinin bütün ülkelerde geçerli olduğu varsayımıdır. Wagner'ın hipotezinde, uluslararası dış etkiler ve ulus içindeki koşullar dikkate alınmamıştır (Diler, 2011: 80).

Wagner, hükümetin ekonomiye müdahalelerde bulunduğunu ve kamusal hizmetlerin üretimi için yapılan harcamaların ekonomik ve sosyal gelişmelerle beraber artış gösterdiğini savunmuştur. Fakat bu görüşte kamusal harcamalardaki artışın, mutlak rakam olarak mı ya da milli gelirdeki pay olarak mı olduğunu belirtmemiştir. Hatta artışların nedenlerini de teorisinde açıklamamıştır. Literatürde kamu harcamalarının

ekonomi içindeki payının uzun dönemde artış gösterdiği ve gelişme kaydettiği doğrulanmaktadır. Wagner hipotezinde, sanayileşmenin artması kurulan işletmelerin sayısında artışa neden olmaktadır. Bu durum ise sosyal düzenleme gereksinimini arttırmaktadır. Sosyal düzenleme kurallarının gelişip artması kuralların uygulanması için denetleme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu denetimi gerçekleştirmek için devlet daha fazla kaynak kullanır. Denetleme alanları arttığında ve denetim zorlaştığında devlet yeni işletmeleri bünyesine alır. Böylelikle kamusal kesim genişler. Wagner bu görüşünde, hem kamu hizmetleri sektörü hem de kamu işletmelerine yönelik harcamaları kamu yatırım harcamaları olarak nitelendirmektedir. Halbuki kamu işletmeleri, hükümetin piyasaya yönelik kamu üretimi olmakta ve kamusal hizmetler için yapılan harcamalardan ayrı tutulmaktadır (Bulutoğlu, 2004: 197).

Kamunun ekonomiyi sürekli olarak etkilediğini ve arttırdığını savunan Wagner'ın görüşü, ekonomistler ve maliyeciler tarafından kabul görmemiştir. Ekonomik fonların özel kesimden çok kamu kesimine ayrılması gerektiğini ifade eden Wagner bu konuda eleştiri almıştır. Eleştiren iktisatçılara göre, demokratik bir toplumda bireyler, bu durumu gereklilik açısından devletin fonksiyonlarına göre değerlendirmektedir. Bu konuda Colin Clark 20. Yüzyılın ortasında, milli gelirden %25'in üzerinde yapılan vergilerin yıkıma uğraticı bir enflasyona maruz bırakacağı ve kamusal faaliyetlerin daha hızlı bir şekilde genişletilmesi için bir baskıya neden olacağını ifade etmektedir. Kamu kesiminin nispi olarak yaygınlaşmasında bir üst sınırın ciddi boyutta gerekli olduğunu savunmaktadır (Peterson, 1994: 260-261).

1.2.3.2. Keynes Hipotezi

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran üretimin azalmasına, milyonlarca insanın işsiz kalmasına sebep olmuştur (Bilgili, 2011: 103). 1929 yılındaki işsizlik düzeyi %3,2 iken bu oran 1933 yılında %25'e kadar yükselmiştir. Bu durum, ABD'de her dört kişiden birinin işsiz kalmasıyla sonuçlanmıştır. Avrupa coğrafyasında ve tüm dünyada etkisini gösteren ekonomik kriz neticesinde, Neoklasik modelin öngörülerine olan güven sarsılmış ve ekonominin işleyişine çözüm odaklı alternatif bir model arayışına girilmiştir (Ünsal, 2009: 32). Bu dönemde, John Maynard Keynes, krizin çözümünde ve ekonominin gelişme döneminde devrim niteliğinde ki görüşleriyle yenilikler getirmiş ve bu akım "Keynesyen Devrim" olarak nitelendirilmiştir (Bilgili, 2011: 103). Özellikle İkinci

Dünya Savaşı sonrasında dünyanın en çok konuşulan iktisatçısı olmuştur (Ünsal, 2009: 32). Yenidünya düzeni kapsamında kamu harcamalarının ve devletin piyasadaki eli aracılığıyla ABD'yi büyük bunalımdan çıkararak Keynes'in görüşleri, etkin bir şekilde kullanılmaya başlamıştır (Kishtainy, 2015: 184-185). Bu süreçte Büyük Buhran'ın teorik düzeyde en önemli ürünü ise Keynes'in "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı çalışması olmuştur. Genel Teori'de ekonomik işleyişi, sektörler ve piyasalar kapsamında bir bütün olarak incelemiştir. Serbest piyasa ekonomisiyle işleyen bir ekonominin tam istihdamda olmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Keynes, işsizliğin önüne geçebilmek için piyasanın işleyişine devletin müdahale etmesinin ve aktif bir iktisat politikasını yürütmesinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda kamu harcamaları devlet müdahalesinde önemli bir yer tutmaktadır (Ünsal, 2009: 32-33).

Krizden çıkmak için piyasadaki görünmez elin başarılı olmadığını bunun yerine hükümetin görünen elini kullanması gerektiğini vurgulayan Keynes, hükümete dört önemli sorumluluk yüklemiştir. Bunlardan ilki, devletin harcanmayan gelirleri harcama yükümlülüğünde olmasıdır. Çünkü toplam gelirin, toplam harcamalardan fazla olması fiyatlar düzeyinde düşmeye neden olmakta bununla birlikte yatırım, istihdam ve toplam talepte azalma yaşanmaktadır. İkinci yükümlülük, ekonomiyi likidite tuzağından arındırmaktır. Diğer bir yükümlülük ise, etkin bir politikanın seçilmesi ve devletin ekonomik gelişimini sağlamaktır (Bilgili, 2011: 103-104).

Keynes ABD'de ortaya çıkan ekonomik bunalımın sebebini ve işsizlik oranlarında ki sıçramayı efektif talebin yetersizliğiyle ilişkilendirmiştir (Ağayev, 2012: 8). İstihdam düzeyini efektif talebe, efektif talebi de tüketim ile yatırım harcamalarına bağlamıştır. Bu yüzden Keynes'in teorisinde talep önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda efektif talep yetersizliği, eksik istihdam durumunda denge oluşmasına sebep olmaktadır. Klasikçiler denge olması koşulunu piyasa ve fiyat mekanizmasına bağlarken, Keynes milli gelirdeki değişimlere bağlamaktadır. Tüm bunların doğrultusunda efektif talebi etkileyen ve istihdam seviyesini yükselten en etkin aracın da kamu yatırım harcamaları olduğu savunulmaktadır (Ulusoy, 2004: 48). Bir de tam istihdam durumunda üretim seviyesiyle doğal işsizlik oranlarından yola çıkılarak kamusal harcamaların artmasının, özel sektördeki tüketim ile yatırım harcamalarında tam dışlama etkisine neden olduğu bundan dolayı üretim ile işsizlik üzerinde olumlu bir rol oynamayacağını ortaya çıkarmıştır (Ağayev, 2012: 8).

Keynesyenler için kamu harcamaları otonom ve egzogen değişken olmaktadır. Bu nedenle Keynesyenler gelişmekte olan birçok ülkenin, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi sağlayabilmek için kamu sektörüne devlet müdahalesinin zorunlu olduğunu ileri sürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin piyasada başarısız olmaları kamu harcamalarının bir politika aracı olarak görülmesini ve kullanılmasını gerektirmektedir. Keynesyen görüş hükümetin, özel ve sosyal çıkarlar arasındaki fikir ayrılıklarını uyumlu hale getirdiğini, yabancılardan ülke ekonomisini sömürmesini engellediğini ve sosyal ihtiyaa yönelik yapılan yatırımların kamu harcamalarını arttırdığını ileri sürmektedir (Ansari, Gordon ve Akuamoah, 1997: 544). Ayrıca ülkelerin ekonomilerini kalkındırmak için farklı gruplardaki yatırımların hükümet tarafından aynı anda yapılması gerektiği ıkarımı Keynes'in bu görüşünü desteklemektedir (Kishtainy, 2015: 190).

Keynes'in görüşüne göre, otonom bir dışsal değişken olan kamu harcamaları, başta durgunluğun yaşandığı dönemler olmak üzere etkin kullanılması gereken bir politika aracı olmaktadır. Efektif talebin birden fazla değişkenden etkilendiğinden istikrarsız olduğunu iddia etmiştir. Klasiklerden farklı görüşlerinden biri ise, ekonomideki fiyat ve ücretlerin katı olduğu ve efektif talepteki dalgalanmalara kısa vadede entegre olacak kadar hızlı değişmediğidir. Ayrıca fiyat ve ücretlerdeki bu katılık, talep yetersizliğiyle birlikte üretim ile istihdam seviyesini de etkilemekte, durgunluk ve işsizliği de meydana getirmektedir. Durgunluk ve işsizliğin zm olarak Keynes maliye politikasını önermiştir. Buna göre, efektif talep yetersizliğini bitirmek adına kamusal harcamaların artırılmasını ve bu yöntem sayesinde üretimle istihdam seviyesinin arttırılacağını iddia etmiştir. Kamuya yönelik olarak yapılan bu yatırım harcamaları ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır. Özetle Keynes, Büyük Buhranın üzümünde ve ekonomideki durgunluk ile mücadelede kamu harcamalarının dışsal politika değişkeni olarak önemli bir yer tuttuğunu savunmaktadır. Bu nedenle çalışmalarında, nedensellik yönü kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğrudur. Keynes, hükümetin vereceği her bir yatırım kararının ve girişimcilerin alacağı kararları teşvik etmesinde atacağı her adımın dolaylı olarak yine kamu yatırım harcamalarını ve ekonomik büyümeyi etkileyeceğini açıklamıştır. Bu yüzden devletin bu konu üzerinde alacağı kararlar ve izleyeceği politikalar ciddi önem arz etmektedir (Ağayev, 2012: 8-9).

Keynes'e göre, verilecek bir yatırım kararı para talebini içerecektir. Planlanan yatırımın gerçekleştirilmesinin öncesinde finansal karşılık korunmak zorundadır. Başka

bir ifadeyle, belirli oranda bir tasarrufun kimin tarafından gerçekleştirileceği belirlenmeden önce yapılacak olan yatırım miktarına göre tahsis edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, planlı bir yatırım kararında öncelikle dikkat edilmesi gereken husus tasarrufun ne zaman gerçekleştirileceğidir. Planlanan yatırım kararlarının yürütülmesi esnasında tasarrufun yetersiz kalmasıyla likidite eksikliği yaşanmaktadır. Bu durum ise beraberinde özel bir talep yaratmaktadır. Yatırımlar için gereken finansmanın sağlanması ve bu talebin karşılanması önem arz etmektedir. Yatırım finansmanı, herhangi bir üretim sürecinde gerekli olan peşin ödemedir. Eğer yürütülen yatırımlar sabit bir oranda ilerliyorsa, gerekli olan finansman az ya da çok sabit bir meblağlı döner fondan sağlanabilir. Yapılacak yatırım kararlarının alınmasında artan ilave finansman ihtiyacı para talebini oluşturacaktır. Finansman eksikliği yatırımların üzerinde önemli bir engel teşkil ederken, finansmanın sağlanması adına para talebine yapılan baskı faiz oranını etkilemektedir. Faizin para arz ve talebine göre oluştuğu görüşünden yola çıkarak aynı zamanda faiz oranı, yatırım talebini ve tasarruf oranını dengede tutan bir faktör olmaktadır (Keynes, 1937: 246-247).

Kişi başına reel gelir ve istihdam oranının azalması durumu, yatırımcıların kredi ihtiyaçlarının artmasına ve iş hacminin düşmesine dolayısıyla faiz oranlarının artmasına neden olmaktadır. Faiz oranlarındaki yükselmeler ise yatırımları azaltmaktadır. Keynes'e göre bu kilit durumdan yalnızca devletin müdahalesiyle çıkılmaktadır. Dolayısıyla yatırımlara teşvik edici nitelikte olan maliye politikasının benimsenmesi gerekmektedir (Keynes, 1936/2010: 101-102).

1.3. ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ VE KAMU YATIRIM HARCAMALARININ ÖZEL SEKTÖR YATIRIM HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1.3.1. Özel Sektör Yatırım Harcamalarının Tanımı ve Önemi

Özel sektör, ekonomi kapsamında mülkün tüzel kişilere veya bireylere ait olduğu kuruluşlarda faaliyet gösterilen alan olarak tanımlanmaktadır. Özel sektör, farklı büyüklüklerde hizmet veren ve karı amaç edinen firmalardan oluşmaktadır (İsabetli, 2012: 20). Özel sektör yatırım harcamaları ise, devlet ile kamu tüzel kişilerin dışında özel girişimcilerin kendi sermayelerine yönelik olarak yaptıkları harcamalar olarak

tanımlanmaktadır. Karın en üst seviyeye çıkmasını sağlarken, maliyetin de en az seviyeye inmesini amaçlamaktadır (Gül, 2014: 19).

Girişimcilerin kar elde etmeleri amacıyla sahip oldukları sermaye birikimlerini farklı üretim araçlarına harcamaları neticesinde ortaya çıkan özel sektör yatırım harcamaları ekonominin işleyişinde önemli olmaktadır. Özel sektör yatırım harcamaları, devletlerin uygulamakta olduğu kalkınma planlarında önemli bir yere sahiptir. Ekonominin büyüme ve gelişme sürecinde gerçekleştirilen yatırım harcamaları ile istihdama yönelik olarak yapılan iyileştirme çabaları kapsamında özel sektör yatırım harcamaları en temel kaynak niteliğindedir. Araştırmalar sonucunda genellikle kamu yatırımlarıyla tamamlayıcılık ilişkisi bulunan özel sektör yatırımları, kamu sektörünün eğitim, güvenlik ve sağlık gibi sektörlerle yaptığı yatırımlarının mal ve hizmet harcamalarını finanse etmektedir. Aynı zamanda yeni fikirlere açık olması ve yeni teknolojiler ortaya koyabilmesiyle küresel ve rekabetçi yenedünya düzeni üzerinde önemi gittikçe artmaktadır (Seçme, 2010: 67). Tüketim harcamalarına nazaran özel sektör yatırım harcamaları, toplam talebin küçük bir payını kapsamasına rağmen fiziki sermayenin ne oranda gerçekleştiğini belirlemektedir (Altunç ve Şentürk, 2010: 532).

1.3.2. Özel Sektör Yatırım Harcamalarının Gelişimi

Özel sektör, küçük, orta ve büyük işletmeler ile gelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülke ekonomilerinde çok önemli bir temel yapıtaşdır. Üretimden istihdama pek çok alan üzerinde etkiye sahip olan özel sektör, ekonomik ve sosyal yaşamda da önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden özel sektörü oluşturan firmalara ve girişimcilere devlet tarafından destek verilmekte, devamlılığın sağlanmasına teşvik edilmektedir. Bu konuda özel sektörü oluşturan hane halkı ve işletmelerin ayrı ayrı rolleri vardır. Hane halkının mal veya hizmet tüketiminde, işletmelerin ise üretimde ve istihdamda ekonominin yapıtaşlarını oluşturdukları savunulmaktadır. Dolayısıyla özel sektör gelişiminde girişimciler ile yatırımcılara yapılan teşvikler verimliliği arttırmakta, uluslararası ekonominin bağlantılarını sağlamakta ve pazara girişleri kolaylaştırdığı gibi piyasa riskini de azaltılabilmektedir (İsabetli, 2012: 22).

18. yüzyılda Buhar makinesinin keşfiyle sanayileşme süreci başlamıştır. Bununla birlikte, insan gücüne dayalı üretimin yerini makineler, küçük işletmelerin yerini ise sanayi makinelerinin aktif olduğu büyük işletmeler almıştır. Başta 1820 ile 1870

döneminde hız kazanan sanayileşme, teknolojinin ilerlemesine ve sanayi mallarının üretilmesine artış kazandırmıştır. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile tüm dünyada duraklama dönemine girilmiştir. Özel sektör, zaman içinde devletten aldığı desteklerle bu krizi atlattığı başarılmıştır. 1. ve 2. Dünya Savaşlarında meydana gelen ekonomik bunalımlar piyasayı yavaşlattığı gibi özel sektörün gelişiminin de gerilemesine neden olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda teknolojiye yeni keşifler, yeni mal üretimleri, uluslararası ticarete atılan yeni adımlar ve ekonomideki birleşmeler sanayileşme sürecinin hızlanmasını sağlamıştır. Artan sanayileşmeyle birlikte ülkelerin ekonomisi yeniden kalkınmış ve özel sektörün gelişimine verilen destekler arttırılmıştır. Bir ülke ekonomisinin kalkınması o ülkenin ne kadar yatırım yapabildiğine bağlıdır (İsabetli, 2012: 22-23).

1970'li yıllarında yaşanan ve küresel sorun haline gelen enflasyon, cari açık sorunu ile birlikte 1980'li yıllarda da etkisini göstermiştir. Bu sorunların etkisinde kalan ülkelerin ekonomileri, mali açıklarını kapatabilmek için önlem almak durumunda kalmışlardır. Alınan bu önlemler ise, kamu yatırım harcamalarının azaltılması ve ithalat kısıtlamalarıdır. Uygulanan bu politikalar tamamıyla ekonomik çevredeki belirsizliğe sebep olmuştur. Dolayısıyla özel kesim yatırım harcamaları da azalmıştır. Bu durumda ülkeler, ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirebilmek için özel yatırım harcamalarını tekrar piyasaya kazandırmak adına politika arayışları içine girmişlerdir (Özcan ve Peker, 2018: 151). Özel sektör yatırım harcamaları genel olarak 1980'den sonraki yıllarda önem kazanmıştır. Bunun en önemli nedeni ise; savaş sonrası dönemde ekonomilerin kalkınma sürecine geçmesiyle, özel sektöre yönelik olarak yapılan teşvikler ve özel kesimin, risk taşımasıyla birlikte getirisi yüksek olan yatırımlara girişimde bulunabilmesidir. Bu dönemlerde devletler, özel sektör yatırımı yapmaktan çok yatırım yapılacak alanlara yönelmektedir (Altunç ve Şentürk, 2010: 533).

1.3.3. Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Belirleyen Faktörler

Ülke ekonomisinin iç dengesinin sağlanmasının temeli yatırım ve tasarruf eşitliğine dayanmaktadır. Başta gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyük bir kısmında tasarruf düzeyi yatırımların gerisinde kalmaktadır. Ülke ekonomilerinin dış kaynaklardan yardım almadan, yatırımların arttırılması adına yatırımları belirleyen etkenlerin saptanması için her geçen yıl bu konuda yapılan araştırma çalışmaları artmaktadır.

Araştırmalara göre, uluslararası sermaye akışına karşın ülke ekonomisinin en önemli yatırım kaynağı kendi tasarruflarıdır. Bu durumda, özel sektör yatırım harcamalarının temel belirleyicisi tasarruflardır (Özcan ve Peker, 2018: 151).

Dünya çapında sürdürülebilir bir ekonomi için yatırımlar, dolayısıyla ekonomik kalkınma için özel yatırım harcamaları kilit nokta konumundadır. Yatırımların devamlılığının sağlanması ve özel sektör yatırım harcamalarına yönelik teşviklerin artırılabilmesi için öncelikle gerekli olan tasarruflar, ekonomideki en ciddi problemlerden birisi haline gelmektedir. Gelirin tüketilemeyen kısmı tanımına karşılık gelen tasarruflar, ülke ekonomisinin temel yapı taşı niteliğindedir. Gelirle doğrudan ilişki içerisinde olan tasarruflar, yalnız gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülke ekonomilerinde de önemlidir. Artan gelir ile daha fazla tasarrufun sağlanacağı, yapılan tasarrufların da yatırımlara dönüştürülebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır (Şengür ve Taban, 2016: 30).

Genel olarak ülkelerde özel sektör yatırımlarının belirleyicileri; kamu yatırımları, reel getiri, reel efektif döviz kuru, reel faiz oranları, rekabet koşulları, yurt içi ve yurt dışı finansman kısıtlamaları, reel sektöre güven düzeyi gibi değişkenlerinden oluşmaktadır. Reel efektif döviz kurunda, ithalata dayalı bir ekonomide ulusal paranın değer kazanması, üretimin ucuzlamasına neden olmaktadır. Bu da üretim artışının beraberinde gelir artışını ve yatırımlardaki artışı meydana getirmektedir. Bir diğer belirleyici niteliğinde olan reel getirideki değişimler, o dönem tüketimindeki alternatif maliyetin değişmesiyle tasarrufları etkilemektedir. Bu durumda meydana gelen reel faiz oranlarındaki artışlar, hane halkının tüketimlerini erteleyip, tasarruflarını artırma çabalarına neden olacaktır. Bu durum ise yatırıma yönelmelerine ve sonraki dönemde daha çok tüketim yapmalarını sağlayacaktır. Dolayısıyla reel faiz oranı, tasarrufları arttırmasıyla özel sektör yatırım harcamalarının artışını sağlayabilmektedir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2015: 4).

Her farklı gelir düzeyi tasarruf oranını etkileyeceği için gelir dağılımı önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Gelir-tasarruf-yatırım döngüsünde şirketler, kurumlar veya sektörlerin yanı sıra en temel belirleyici hane halkıdır. Yapılacak olan tasarruf şekli detaylı olarak incelendiğinde; aile faktörü, tarım faktörü, yaşam biçimleri gibi etkiler tasarrufun belirleyicileridir. Üretimin etkisiyle toplam tasarruflar, gelir dağılımını

doğrudan etkileyecektir. Bu durumda tasarrufların artması durumunda sermaye stokunda meydana gelen artış, sermaye yoğunluğunu uzun vadeli olarak arttıracaktır. Ters durumda, sermayenin yetersizliği yaşanmaktadır. Ülkedeki sermayenin yetersiz kaldığı bir ekonomide yatırım harcamalarıyla birlikte ekonomik büyüme gerileyecek bu da gelir dağılımındaki adaletsizliğe neden olacaktır (Şengür ve Taban, 2015: 52). Ülkenin refah seviyesine katkı sağlamak amacıyla tasarruf için ayrılan fonlar, finansal sistem ile yatırıma dönüştürülerek ekonomide aktif hale getirilmelidir. Yatırıma katılmayıp yastık altı tabiriyle bir kenarda tutulan tasarrufların, ekonomiye katkısı kısıtlıdır. Yatırımlara dönüştürülmeyen tasarruflar, enflasyonun etkisiyle değer kaybetme riskinden dolayı hane halkına olumsuz sonuçlar verebilmektedir. Bu yüzden yurt içi tasarrufların arttırılması ve finansal sistemde kayıtları tutularak yatırım ile istihdama yarar sağlanması ülke ekonomilerinin geleceğinde büyük rol üstlenmektedir (TCMB, 2015: 1).

Ülkelere göre farklılık gösteren tasarruf oranlarıyla gelir arasında yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Özel sektör yatırım harcamaları ile ekonomik büyüme rakamları incelendiğinde, tasarruf oranları yüksek ülkelerde özel sektör yatırım harcamalarının ve ekonomik büyümenin olumlu yönde geliştiği sonuçlarına ulaşılmaktadır. Tasarruf oranlarının düşük olduğu ekonomilerde ise, cari açığın arttığı ve ekonominin gelişmesini olumsuz yönde etkilediği bulgularına ulaşılmaktadır. Bu durumun sonucunda, ekonomi daralmaya gireceğinden özel sektör yatırım harcamalarına verilecek teşvik politikaları da yetersiz kalacak dolayısıyla özel sektör yatırım harcamalarında azalmalar meydana gelecektir (Aksoy, 2016: 1).

Ekonomik kalkınma planlarına yol gösteren teşvik politikaları, özel sektörde girişimcilerin yatırıma yönelmeleri amacıyla uygulanan bir yöntemdir. Yatırıma teşvik edici yol gösterici bu uygulamalara kamu sektöründe uymak zorunlu iken özel sektörde karlılık şartıyla uyulmaktadır. Bu yüzden, özel sektörün istenilen alanlara yatırım yapmaları için hedeflerine uygun bir politika ile yaptırımlar bulmak gerekmektedir. Teşvik politikaları bu görevi üstlenmektedirler. Özel sektörün de ayrıcalığı bulunan yatırımlar ile bölgelere yöneltmek amacıyla kalkınma planları ve yıllık programlar en önemli teşvik politikaları olmaktadır. Uygulamaya konulan teşvik politikaları, özel sektör yatırım harcamalarının boyutunu belirleyen bir yaptırım niteliğindedir (Candan ve Yurdadoğ, 2017: 168).

Teşvik politikaları kapsamında açıklanması gerekli olan bir diğer konu ise, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde meydana gelen haksız rekabet ilişkisi ve boyutudur. Seçiciliği ile öne çıkan teşvik uygulamaları sektör, firma, bölge ve ülkedeki ekonomiyi yönlendirerek verdiği destekler ile rekabet ortamını bozmakta veya bu tehdidi ortaya çıkarmaktadır. Bu etki en çok uluslararası ortamda görülmektedir. Neredeyse tüm hükümetler, kendi ekonomi piyasaları ile ürünlerini korumak ve ülkelerinden yapılacak olan ihracatları arttırmak için teşvik politikaları uygulamaktadırlar. Bu şekilde geliştirilen teşvik uygulamaları, özel sektör yatırım harcamalarının dolaylı olarak artırılmasını sağlamaktadır (Eser, 2011: 39).

Keynesyen görüş, müdahale yapılmayan bir ekonominin, kendiliğinden tam istihdamı temin edemeyeceğini ve bu problemin çözümünde ekonomiye hükümetin müdahalesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bu müdahale ise, etkin bir talep yönetimi çerçevesinde hükümet eliyle yapılacaktır. Hükümetin talep yönetimi; dolaylı yoldan teşvikler sağlama, doğrudan yapılan hükümet harcamalarıyla yükseltilen talep, faiz hadlerinde dalgalanmalara sebebiyet vererek özel sektördeki işletmelerin ya da bireylerin daha fazla yatırım yapmalarına teşvik etmek, kamu vasıtasıyla özel sektör yatırımlarına yönelik olarak verilen ucuz krediler gibi uygulamaları kapsamaktadır. Dolayısıyla özel sektör yatırım harcamaları açısından kamu en önemli belirleyici olmaktadır (Candan ve Yurdadoğ, 2017: 155).

1.3.4. Kamu Yatırım Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi

Uygulamalı iktisat çalışmalarında, kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki etkisi en önemli konulardan biridir. Ülke ekonomilerinde kamu yatırım harcamalarına yönelik uygulanan programlar, özel sektör yatırım harcamalarını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Doğrudan etki ise iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. İlk olarak gıda, sağlık hizmetleri, konut gibi alanlarda rekabet için kamu ve özel sektör karşı karşıya gelmektedir. Bu durumda kamu, özel sektörü kamu mallarıyla ikame etmektedir. Dolayısıyla aynı alanlarda faaliyet göstererek bir araya gelen bu iki farklı kesimin ilişkisi “Dışlama (Crowding-Out)” olarak adlandırılmaktadır. Özel sektör yatırım harcamaları üzerinde meydana gelen bu dışlama etkisi daralmaya neden olmaktadır. Kamunun, özel sektör üzerindeki bir diğer etkisi ise “Çekme

(Crowding-In)” etkisidir. Aynı zamanda tamamlayıcı olarak da bilinen bu etki, üretim maliyetinin düşmesini sağlayarak özel sektör yatırım harcamalarındaki karlılığı yükseltmektedir. Kamu harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki bu doğrudan etki, devletin ekonomideki payının büyüklüğüne bağlıdır. Kamunun ekonomideki işlevinin artması devletlerin kamusal hizmetlere ağırlık vereceğinden, bu ilişki daha çok ikame boyutunda gerçekleşecektir (Yavuz, 2005: 270).

Kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki dolaylı etki ise yine iki farklı şekilde gerçekleşmektedir; dolaylı dışlama etkisi ve dolaylı çekme etkisi. Neo klasiklere göre, kamu yatırım harcamalarında meydana gelen artış özel sektör yatırım harcamalarında dışlama etkisine sebep olmaktadır (Çelik, 2016: 654). Dolaylı dışlama etkisi, kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki en önemli etkisi olup, finansal dışlama olarak nitelendirilmektedir. Artan kamu yatırım harcamaları sonucunda, bütçede oluşan açık ile birlikte kamu kesiminin finansal borçlanmasına ortam hazırlamaktadır. Bütçe açığının kapatılması amacıyla yapılan iç borçlanma, kamu kesiminin fon talebindeki artışa ve ulusal tasarrufların kamu kesimine aktarılmasına neden olmaktadır. Bu durum faiz oranlarını arttırmaktadır. Artan faiz oranları ise, finansman maliyetini de arttıracığından, özel sektör yatırımlarından cayılmasına ve faiz getirisinde istegin artmasına neden olmaktadır (Demir, 2017: 76).

Dolaylı çekme etkisi altyapı, savunma, eğitim ve sağlık gibi hizmet faaliyetlerinin kamu kesimi tarafından karşılanması pozitif dışsallıkları meydana getirmektedir. Kamu yatırım harcamalarında meydana gelen artışların harcanabilir gelirdeki olumlu etkisi ise, özel sektör yatırım harcamalarının uyarılmasını sağlamaktır. Pozitif dışsallıklar olarak nitelendirilen özel sektör yatırım harcamalarında çekme etkisi, daha kaliteli verilen alt yapı çalışmalarının taşımacılık maliyetlerinin düşmesiyle mal ve hizmet akışını kolaylaştırmaktadır. Böylece kamu, özel sektör yatırım harcamalarının karlılığını arttırıp hacmini genişletmektedir (Çelik, 2016: 654).

1.3.4.1. Dışlama (Crowding-Out) Etkisi

Hükümet ekonomideki kamu yatırım harcamalarını karşılayabilmek için uyguladığı politikaların yanı sıra iç ve dış borçlara da başvurmaktadır. Fakat iç borçlanma piyasalardan yüksek miktarda fon talep edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle faiz oranlarını doğrudan etkilemekte ve reel kesim ile diğer fon talep eden kesimlerin kaynak

kullanım alanlarını kısıtlamaktadır. Kamu yatırım harcamalarının iç borçlanma yoluyla finanse edilip, faiz oranlarının artması sonucu özel sektör yatırım harcamalarında azalmanın meydana gelmesine “Dışlama (Crowding- Out) Etkisi” adı verilmektedir (Uysal ve Mucuk, 2004: 160).

Sosyal devlet anlayışının da etkisiyle, ekonomik ve sosyal sorumluluk kapsamında gelişme gösteren ülkelerde, kamu yatırım harcamaları hızla artmaktadır. Devletin yaptığı bu yatırım harcamaları bütçe açıklarına neden olmakta ve ortaya çıkan vergi gelirlerindeki yetersizlik kamu kesimini borçlanmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla iç borçlanmaya gitmek zorunda kalan kamu sektörünün, özel sektör üzerinde finansal bir dışlama etkisini ortaya çıkarıp çıkarmadığı tarih boyunca araştırma konusu olmuştur. Kamunun özel sektörle karşı karşıya gelmesi durumunda ortaya çıkan rekabet, ikame etkisini meydana getirmektedir. Bütçe açıklarının kamu kesiminin iç borçlanması yoluyla karşılanması durumunda, özel sektör yatırım harcamaları için ayrılan özel sektör tasarrufları kamuya aktarılacağından dolayı dışlama etkisi ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle; kamu kesimi yatırım harcamaları, genellikle gelir ve istihdamın artırılmasında ihtiyaç duyulan faaliyetlerden biridir. Bundan dolayı artan kamu yatırım harcamalarıyla özel sektör yatırım harcamalarının, iktisadi değişkenler ile olan etkileşimi bu iktisat politikalarını gerçekleştirmede önemli bir yere sahiptir. Yapılan kamusal harcamalar çoğunlukla faiz oranlarının artmasına sebebiyet vermektedir. Artan faiz oranları da özel sektör yatırım harcamalarını düşürerek dışlanmasına neden olmaktadır (Altunöz, 2013: 26).

Devlet kamu ekonomisinde ortaya çıkan açıklarını kapatabilmek adına iç borçlanma ve dış borçlanmanın dışında emisyonla da başvurabilmektedir. Fakat kamunun özel sektörün kullanılabilir kaynaklarını sınırlama etkisi üzerinde araştırma yapılırken, ilk önce incelenmesi gereken finans yöntemi iç borçlanmadır. Devletler, kamu açığını kapatmak için ekonomik birimlere devlet tahvili ve hazine bonosu ihraç etmekte diğer bir ifadeyle emisyon ile iç borçlanmayı sağlamaktadır. Fon piyasasında artan fon talebiyle yükselen, faiz oranları bu durumu açıklamaktadır. Dolayısıyla faiz oranlarının artması sermayenin marjinal faaliyetinde düşmeye neden olmakla birlikte özel sektörün kullanılabilir kaynaklarındaki azalma ile özel sektör yatırım harcamalarında düşme gerçekleşmektedir. Tüm bunların yanı sıra iç borçlanmanın bir sonucu olan özel sektör yatırım harcamalarındaki daralma başka etkenlere bağlı olmaksızın ortaya

çıkabilmektedir. Dış borçlanmanın da bu süreçte aynı etkiye neden olabilmesi için başka değişkenlerinde olmasını gerektirmektedir. Devletin ekonomiye dış borçlanma yoluyla transfer ettiği yabancı tasarruflar, üretken olan, aktif yatırımlarda kullanılmıyor ise, gerçekleştirilen dış borcun geri ödenmesinin gündeme gelmesiyle tekrar borçlanmaya başvurulmak durumunda kalınacaktır. Bu durumda devletin tekrar dış borçlanmaya gitme imkanı varsa özel sektör yatırım harcamalarında bir düşme olmayabilir. Şayet ülke ekonomisi dış borçlarda sınıra gelmişse iç borçlanma veya emisyon kaçınılmaz olmaktadır. İç borçlanma özel sektörün fon kullanma imkanlarını daraltacağından emisyon hacmi artacak, bunun sonucunda da enflasyon oluşacaktır (Kesbiç, 1998: 147-148).

Dışlama etkisinin milli gelir ile olan ilişkisi özel sektör yatırımlarını etkilemektedir. Kamu yatırım harcamalarında oluşan artışın, milli gelirden ne ölçüde bir artış gerçekleştireceği çarpan etkisine bağlıdır. Çünkü artan kamu harcamaları efektif talep fonksiyonu eğrisini sağa kaydırarak, çarpan etkisinin milli gelirden ortaya çıkardığı artışın boyutunu belirlemektedir. Ayrıca fiyat değişimleri de çarpan etkisini etkileyen bir değişkendir. Fiyatlardaki artış çarpan etkisini zayıflatırken, düşme eğilimi çarpan etkisini güçlendirmektedir. Bu durumda kamu yatırım harcamalarındaki artış, toplam talep eğrisinin ne değerde sağa kayacağını belirlemiş olacaktır. Fakat fiyatlarda dalgalanmalar söz konusu ise, toplam talepteki kaymalar faiz oranlarından ve yatırım harcamalarından etkilenmektedir. Kamunun etkisiyle artan milli gelir, ekonomideki işlem hacmini ve para talebini arttırır. Para talebinin yükselmesi de faiz oranlarının artmasına dolayısıyla özel sektör yatırım harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak kamu sektörü, özel sektör yatırım harcamaları üzerinde dışlama etkisini ortaya çıkarabilmektedir (Tunca, 2005: 214-215).

Dışlama etkisinde genel olarak, genişletici maliye politikalarının ekonomiye olan etkileri açıklanmaktadır. Bu etkiler, kamu yatırım harcamalarının talebindeki artışla oluşan toplam ekonomik aktivitenin, özel sektör yatırım harcamalarını dışlamasıyla birlikte meydana gelmektedir. Kamu tarafından dışlanan özel sektör yatırım harcamaları genellikle mal ve para piyasalarında dengeyi ifade eden, IS-LM eğrileri aracılığıyla açıklanmaktadır (Uysal ve Mucuk, 2004: 161). Mal piyasasını ifade eden IS eğrisi, toplam talep ile toplam arzın karşı karşıya geldiği piyasadır. LM eğrisi ise, para politikasını göstermekte olup, para talebi ve para arzının karşı karşıya geldiği piyasada dengeyi

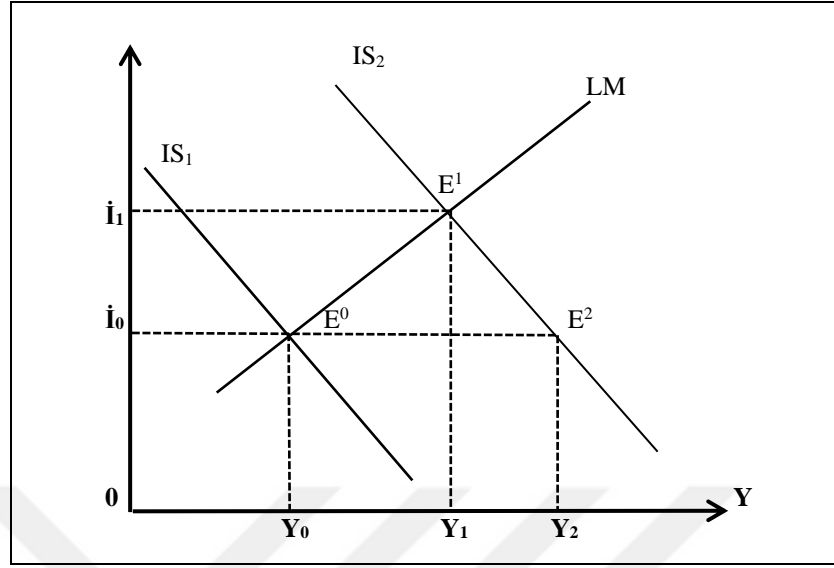
sağlamaktadır. Her iki piyasanın dengede olduğu durumda ise, milli gelirin denge düzeyi oluşmaktadır. Kamu harcamalarının arttırılması, IS eğrisini sağa kaydırırken kamu harcamalarının azaltılması IS eğrisini sola kaydırmaktadır. Devletin para politikasını uygulaması durumunda ise, para arzı arttırıldığında LM eğrisi sağa kaymakta ve para arzı azaltıldığında LM eğrisi sola kaymaktadır (Bocutoğlu ve Berber, 2016: 107-110).

IS-LM eğrilerinin eğimlerinin ortaya çıkardığı üç farklı durum söz konusudur. Birincisi IS eğrisi ne kadar yatık olursa demek şu ki, yatırımların artmasıyla birlikte toplam harcamalar seviyesindeki artış ne denli fazla olursa; milli gelir ile faiz oranı da o kadar az artar ve dışlama etkisi daha az olur. İkincisi çarpan katsayısıyla birlikte IS eğrisinde sağa kayma ne derece büyük ise, milli gelir ile faiz oranı da o derece artacağından dışlama etkisi daha fazla olmaktadır. Üçüncüsü ise LM eğrisinin eğimi ne kadar fazla ise, para talebinin faize duyarlılığı ne kadar çok ise; milli gelir o kadar çok, faiz oranı o kadar az artar. Dolayısıyla dışlama etkisi daha az gerçekleşir. Literatüre göre dışlama etkisinde genellikle iki durumdan bahsedilmektedir. Bunlar; tam olmayan dışlama ve tam dışlamadır (Dornbusch ve Fischer, 1998: 131).

Kamu yatırım harcamalarındaki artışın, faiz oranlarını yükseltmesi ile özel sektör yatırım harcamalarında meydana gelen azalma dışlama etkisini ortaya çıkarmaktadır. Ancak gerek istihdam gerekse faiz oranlarının ekonomideki boyutuna göre dışlamanın derecesi değişebilmektedir. Bir ekonomide tam istihdam sağlanamamışsa, kamu harcamaları artarken faiz oranları ve gelir düzeyi de artmaktadır. Toplam talepteki artışlar, gelir düzeyini yükselterek tasarruflarda artışa neden olurlar. Dolayısıyla bütçe açıklarının özel sektör yatırım harcamaları tamamen dışlamadan kapatılması sağlanabilmektedir (Yıldırım ve Karaman, 2005: 208-209).

Kamu yatırım harcamalarındaki artışlar otonom olup, toplam talebi arttırmakta, bu artış ise çarpan etkisini ve milli geliri arttırmaktadır (Tunca, 2005: 236). Kamu yatırım harcamalarındaki artışın (ΔG), özel sektör yatırım harcamalarındaki azalışın (ΔI) daha fazla olmasıyla, çarpan katsayısının sıfır ile bir arasında ($0 < k < 1$) olması ve az düzeyde de olsa milli gelirden bir artışın gerçekleşmesine tam olmayan (kısmi) dışlama denilmektedir. Kısmi dışlamanın formüle edilmesi ise şu şekildedir (Uysal ve Mucuk, 2004: 162).

$$|\Delta G| > |\Delta I| \Rightarrow \Delta Y > 0, 0 < k < 1$$

Grafik 1.1: Tam Olmayan Dışlama

Kaynak: Tunca, 2005: 237

Başlangıçta milli gelir (Y) ile faiz oranı (i), para piyasasında (LM) ve mal piyasasında (IS) E_0 noktasında dengededir. Mali genişleme politikasının uygulanmasıyla kamu yatırım harcamalarında gerçekleşen bir artış, aynı faiz seviyesinde (i_0) kalmak şartıyla toplam talebin artmasına (IS_1 'den IS_2 'ye) neden olmaktadır. Talepteki artışı karşılayabilmek adına, firmalar üretimi hızlandırmakta ve yatırımlar gerçekleştirmekte sonuç olarak milli gelir artmaktadır (Y_0 'dan Y_2 'e). Artan çıktı miktarı, kamu yatırım harcamalarında meydana gelen bir artışın milli geliri arttırması olarak açıklanmaktadır.

Bu durum yeni denge noktası olan E_2 ile ifade edilmektedir. Toplam talepteki ($k_e \Delta G$) artışın karşılanmasıyla yalnız mal piyasasında denge oluşmakta, para piyasasında denge söz konusu olmamaktadır. Ancak milli gelirin artması para talebini arttırmanın yanı sıra hem faiz seviyesinde (i_0 'dan i_1 'e) hem de milli gelirde artışa (Y_0 'dan Y_1 'e) neden olmaktadır. Yeni denge noktası (E_1) mal piyasası ve para piyasası, i_1 faiz düzeyi ile Y_1 milli gelir seviyesindedir. Bu durumda firmalar, yükselen faiz oranları sebebiyle planlamış oldukları yatırım harcamalarından cayarak, yatırımlarda azalışı meydana getirmektedirler. Bundan dolayı kamu yatırım harcamalarının miktarındaki bir artış, özel sektör yatırım harcamalarında dışlama etkisini ortaya çıkarmaktadır (Kılıç, 2017: 34-35). Eğer faiz oranlarında bir artış gerçekleşmeyip i_0 düzeyinde sabit kalırsa, milli gelir de Y_0 – Y_2 kadar artacaktır. Faiz oranlarının artması, çarpan etkisini küçülteceğinden dışlama

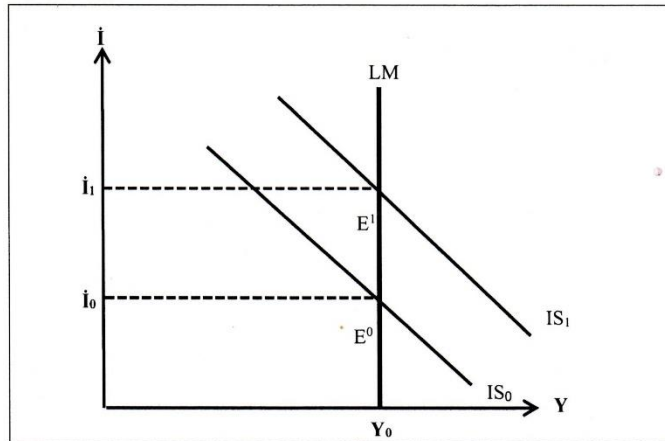
etkisi meydana gelecek ve özel sektör yatırım harcamaları azalırken milli gelirde $Y_2 - Y_1$ kadar azalma olacaktır (Tunç, 2005: 236-237).

Milli gelirde herhangi bir değişim olmaması ve ekonomik genişlemenin gerçekleşmemesi tam dışlama (klasik durum) etkisini meydana getirmektedir. Tam dışlamada LM eğrisi, dik olmaktadır. Kamu yatırım harcamaları, özel sektör yatırım harcamalarının yerini ya tam olarak bire bir alır ya da onları bire bir dışlar (Dornbusch ve Fischer, 1998: 132). Kamu yatırım harcamalarındaki bir artış, özel sektör yatırımlarındaki azalmaya eşit olduğunda uzun dönemde mali çarpan katsayısı sıfır olmaktadır. Bu noktada tam dışlamanın formüle edilmiş şekli şöyledir (Uysal ve Mucuk, 2004: 162):

$$\Delta G = \Delta I \Rightarrow \Delta Y = 0, k = 0$$

Kamu yatırım harcamalarındaki bir artış, denge gelir düzeyinde hiçbir etki yaratmamaktadır. Bu artış yalnızca denge faiz oranını arttırmaktadır. Para talebinin faize tümüyle duyarsız olduğu durumda, para piyasasının dengede olduğu tek bir gelir seviyesi bulunmakta ve dik bir LM eğrisi ortaya çıkmaktadır. Dikey konumda olan LM eğrisi durumunda, kamu harcamalarındaki bir artış denge gelir düzeyini değiştirememekte, sadece faiz oranını yükseltmektedir. Kamu yatırım harcamaları daha yüksek olduğunda ve çıktı miktarı değişmediğinde, özel sektör yatırım harcamalarında dengeleyici bir azaltma olması gerekmektedir. Böylece faiz oranlarındaki artışlar, kamudaki artışa eşit olan özel sektör yatırım harcamalarını tamamen dışlamaktadır (Dornbusch ve Fischer, 1998: 132-133).

Grafik 1.2: Tam Dışlama (Klasik Durum)

Kaynak: Dornbusch ve Fischer, 1998: 132

Grafik 1.2’de IS_0 eğrisini IS_1 eğrisine kaydıran etken kamu yatırım harcamalarındaki artıştır. Bu durumun milli gelir üzerinde hiçbir etkisi olmadığı için Y_0 sabit kalmıştır. LM eğrisinin dik olması toplam para talebinin faiz haddi ile ilişkisinin olmaması para piyasasını dengede tutan tek bir gelir düzeyinin varlığını ispatlamaktadır (Dornbusch ve Fischer, 1998: 132).

1.3.4.2. Çekme (Crowding In) Etkisi

Kamu tarafından alt yapı, eğitim, sağlık, savunma, araştırma ve geliştirme gibi hizmet alanlarında yapılan harcamaların özel sektör yatırım harcamalarındaki verimliliği arttıran bir etkisi bulunmaktadır. Artırıcı nitelikte olan bu özellik, özel sektöre yönelik yer açma etkisi veya tamamlayıcılık olarak adlandırılan “çekme (crowding-in) etkisi” şeklinde tanımlanmaktadır. Çekme etkisindeki temel şart, devletin ekonomide özel sektörü teşvik edici uygulamalar ile yatırıma özendirici özelliğinde politikalar yürütmesidir (Tülümce ve Buyrukoğlu, 2013: 62-63).

Keynes’e göre, özel sektörün yetersiz kaldığı alt yapı, sağlık, sosyal, güvenlik, eğitim ve savunma gibi hizmetlerin, kamu üretimine ve yeterliliğine yönelik olması pozitif dışsallıkların doğmasına neden olmaktadır. Kamu kesiminin, özel kesimin optimal miktarlarda üretemeyeceği mal ve hizmetleri sunması çekme etkisini meydana getirmektedir. Bu durumda kamu, özel sektörün yatırım planlarını uygulamasında ve gerçekleştirebilmesinde destekleyici olmaktadır. Başta gelişmekte olan ülke ekonomilerinde, yüksek düzeyde sermaye ile uzun vadeli yatırım gerektiren alanlar riskli olarak kabul edilmektedir. Söz konusu riskli yatırımları kamu kesiminin üstlenmesi genel yatırımlar için uygun koşulları sağladığından, özel sektör yatırım harcamalarını arttırmaktadır. Bu kapsamda devlet, özel sektörün üreteceği mal ve hizmetler için pazar oluşturarak toplam talepte artışı gerçekleştirebilmektedir. Aynı zamanda kamu yatırım harcamalarındaki artışlarla beraber ekonomik ve sosyal alanlardaki iyileşmeler, özel sektöre yönelik talep seviyesini de yükseltmektedir. Kamu kesiminin toplam talebi arttırması toplumsal beklentilerde olumlu etkiyi ortaya çıkarmakta olup özel sektör yatırım harcamalarını arttırabilmektedir (Cural, Eriçok ve Yıllancı, 2012: 74-75).

Özel sektörde üretimi arttıracak alanlara kamu yatırım harcamalarının yapılması durumunda tamamlayıcılık etkisi meydana gelmektedir (TCMB, 2015: 5). Özel sektör yatırım harcamaları, ekonomik büyüme ve genişlemenin artması açısından maliye

politikasının önemli bir değişkenidir (Kuştepe, 2005: 1). Keynesyen iktisatçılar, ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde olmadığı varsayımından yola çıkarak, oluşan bütçe açıklarının toplam talebi arttırdığını ve dolayısıyla özel sektör yatırım harcamalarının arttığını iddia etmektedirler. Kamu yatırım harcamalarından kaynaklanan milli gelir artışları, özel sektörde yatırımcıların iyimser beklentilerini meydana getirmektedir. Ulaştırma, haberleşme gibi sektörlerde yapılan kamu harcamaları özel sektörde karlılığı arttırmaktadır. Özel sektör yatırımları üzerindeki tüm bu olumlu etkiler çekme etkisinin oluşmasına neden olmaktadır (Başar ve Temurlenk, 2007: 96).

Kamu, özel kesimin beklentilerini karşılayarak özel kesimdeki firmalara yeni talep yaratabilmekte ve bu firmaların karını arttırabilmektedir. Belirsizliğin olduğu bir ekonomide yatırım riski yüksek olmakta ve firmalar bu risk sebebiyle yüksek maliyetler ödemek durumunda kalabilmektedirler. Kamu ise yatırımlar yaparak bu riski özel kesim için düşürebilmekte ve yatırımlara yönelik olumlu bir beklenti sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla özel sektör yatırımlarında artış ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, gelir düzeyinin düşük olması sebebiyle özel kesimin yatırımlara yönelik talebi düşüktür. Ancak fiziki ve sosyal sermayenin gelişmesi ve piyasanın büyümesiyle yatırım maliyetlerindeki azalma yatırıma yönelik talebi arttırabilmektedir. Yüksek maliyetli yatırımların devletin üstlenmesiyle, özel sektör yatırımlarına teşvik edilmektedir. Kamunun yaptığı yatırım harcamalarıyla ekonomi büyümekte ve kamunun gelirinde artış sağlanmaktadır. Dolayısıyla kamusal hizmet ve mallardaki artış, ekonomiyi pozitif yönde etkilediği gibi piyasada özel sektöre yer açmaktadır (Gharamaleki, 2007: 20-21).

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI EKSENİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.1. SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

Adam Smith 1776 yılında kaleme aldığı “*Milletlerin Zenginliği, Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir inceleme*” adlı çalışmasında yatırım harcamalarını üç bölüme ayırmıştır. Birincisi, bir kar gütmeksizin acil tüketim olarak adlandırılan ve önceki yıllarda alınmış olmasına rağmen henüz tüketilmemiş olan giysi, gıda ve ev eşyası gibi faktörlerin oluşturduğu stoklardır. İkincisi, hangi kaynaktan edinildiği gözetilmeksizin bir gelir sağlayan, malları imal etme veya satın alma daha sonrasında yeniden satma yoluyla kar ettiren ve tüketim ihtiyaçlarını karşılayan döner sermaye olarak adlandırılan konut yatırımlarıdır. Üçüncüsü ise, el değiştirmeden sabit bir kazanç sağlayan, toprağın veya iş yerinin geliştirilmesinde kullanılacak olan makine ve aletleri kapsayan sabit sermaye yatırımlarıdır (Smith, 1776/2017: 293-294).

Sabit sermaye yatırımları fabrika, bina, baraj, altyapı, makine ve teçhizat, gibi üretim esnasında bir yıldan daha fazla kullanılan dayanıklı malları üretmek için yapılan harcamalar başta olmak üzere; üretim faktörlerinin mal ve hizmet üretimini artırmak, sonraki dönemlerde tüketim ihtiyaçlarını karşılamak ve ihracat potansiyelini artırmak için belirli bir zaman aralığında gerçek sermayenin çoğaltılması ve düzenlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz ve Tezcan, 2007: 5). Bir başka tanımda ise sabit sermaye yatırımları, devletin belli bir zamanda üretebileceği otonom yatırımlar olarak nitelendirilen, talep oluşturma özelliğine ve üretimin temeline sahip olan gelirin tüketilmeyen kısmı şeklinde ifade edilmektedir (Karadaş, 2019: 5-9).

En genel şekliyle sabit sermaye yatırımları, bir ekonomideki üretim unsurlarının belirli bir dönem içindeki mal ve hizmet üretimiyle gerçek sermayeyi artırmak, uzun vadede tüketim ile ihracat olanaklarını arttırmak, en az bir yıl olarak devamlı kullanılabilen, dayanıklı mal olarak nitelendirilen mevcut olan makine, teçhizat, bina, yol, baraj gibi inşaatı kapsayan faktörler ile üretim araç veya donanımlarının tümü olarak tanımlanmaktadır (Çakır, 2012: 23-24). “*Toprağın geliştirilmesinde, yararlı makinaların ve iş aletlerinin satın alınmasında, ya da benzer şeylerde sahip değiştirmeden veya daha fazla dolaşımda bulunmadan bir gelir ya da kar getirecek biçimde kullanılabilir. Bu tür sermayelere, çok yerinde bir deyimle, sabit sermaye adı verilebilir.*” (Smith, 1776/2017, 294).

Bir ülkedeki bireylerin kesintisiz geliri, o ülkedeki bireylerin topraklarının ve emeklerinin bir yıllık toplam ürünüdür. Toplam çıktı miktarından hem sabit sermaye hem de döner sermayenin giderleri çıkarıldıktan sonra kalan kısım net gelir olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda Smith, sabit sermaye yatırımlarının amacının, net milli geliri artırmak, emeğin üretim gücünü artırarak aynı kapasite ve sayıdaki iş gücünden daha fazla emek ortaya çıkarmak olduğunu savunmuştur. Smith'e göre sabit sermaye yatırımları dört ilkedен oluşmaktadır. Bunlardan ilki, emeği kolaylaştıran ve insan gücüne olan ihtiyacı azaltan tüm makineler ve iş aletleridir. İkinci sırada, kira alınan mülkün sahibine ve kiracılara bir gelir sağlayan kar getirici binaların tümü yer almaktadır. Örnek olarak; mağazalar, dükkanlar, ahırlar, ambarlar ve çiftlikler verilebilir. Üçüncü olarak, toprağın işlenmesi demek oluyor ki; tarla açmak, arazi çevresine çit örmek, sulamak, gübrelemek, ekip biçerek toprağa verimlilik kazandırmak gibi toprağı en karlı olacak şekilde kullanmasıdır. Dördüncüsü, ülkede yaşayan bireylerin sahip oldukları yetenekler, kazandıkları beceriler ve yaptıkları yararlı işlerdir. Bir ustanın çıraklıktan yetişirken harcamış olduğu mal ve hizmetleri, daha sonrasında iş aleti üreterek emeği kolaylaştırmasıyla harcamayı kar olarak geri dönüşümünü sağlaması buna örnek olarak verilebilir (Smith, 1776/2017: 296-304).

Ulusal Hesaplar Sistemine göre, sabit sermaye yatırımları mali olmayan duran varlıklar şeklinde ifade edilmiş olup, bireyler ve toplumların ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak üzere en az bir yıl kullanılan mal-hizmetler olmak üzere, makine, ekipman, bina veya diğer yapıları içinde bulunduran üretim faaliyetleri ve kapasitesini kapsayan bir faktör şeklinde tanımlanmaktadır (SNA, 2008: 8-21).

Avrupa Bütünleştirilmiş Ekonomik Hesaplar Sistemi'ne göre bir mal veya hizmetin sabit sermaye yatırımı olarak sayılabilmesi için şart olan beş faktör bulunmaktadır. Birincisi, mal veya hizmetin tüketici değil üretici birimlerin mülkiyetinde olmasıdır. Örnek verilecek olursa, çamaşır makinesi veya televizyonun şirketler tarafından mülkiyet edinildiği takdirde bu mallar sabit sermaye yatırımı olmaktadır. İkincisi, üretim esnasında kullanılmasıdır. Stokta mevcut olan mal sabit sermaye olarak kabul edilmezken, mal veya hizmet amacıyla kullanılmayan mallarda sabit sermaye yatırımı olarak sayılmamaktadır. Üçüncüsü, kullanım süresi bir yıldan fazla olmasıdır. Dördüncüsü ise, sürekli ve tekrarlı olarak kullanılmalıdır. Son olarak, mal veya hizmetin kendisinin de üretilmiş olması gerekmektedir. Örneğin, arsa ve işletme sermayeleri

üretilmemiş varlıklar olduklarından Ulusal Hesap Sisteminde sabit sermaye yatırımları olarak yer almazlar (Çakır, 2012: 13-14).

Sabit sermaye yatırımları temelde iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlar, kamu sabit sermaye yatırımları ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarıdır. Kamu sabit sermaye ülkede uygulanan politikalar ile yönlendirilmekteyken özel sektör sabit sermaye yatırımları faiz oranı, yurtiçi talep, finans piyasası, mal maliyeti vb. unsurlar tarafından belirlenmektedir (Çetinkaya ve Türk, 2014: 48). Milli gelirin önemli bir payını oluşturan sabit sermaye yatırımları, ekonomik büyümeyi önemli derecede etkilemektedir. Kamu ya da özel sektörde gerçekleştirilen sabit sermaye yatırımlarıyla birlikte ekonomide mevcut olan mal veya hizmet üretimi de artacağından milli gelir artacak ve ülke kalkınacaktır. Bu anlamda sabit sermaye ekonominin gidişatına yön vermekte, ekonomiyi kalkındırmakta, hükümete gelir sağlamak ve politik sebepler dolayısıyla kamu teşebbüsleri kurulduğu görülmektedir. Hükümet, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi sağlayabilmek adına yatırım harcamalarını arttıran enerji, maden, ulaştırma gibi sektörlerin yanı sıra kimya, demir-çelik gibi ara malların üretiminde kamu teşebbüsleri olarak rol üstlenmektedir (Yılmaz ve Tezcan, 2007: 5).

Sabit sermaye yatırımlarının kamu ve özel sektör açısından farklı birtakım amaçları vardır. Bu amaçlar doğrultusunda birbirleri üzerinde etkileri de mevcuttur. Bu amaçlar kamu sabit sermaye yatırımları için sosyal karlılık oranını yükseltmek, özel sektörün yatırım yapmadığı alanlara yatırım yapmak ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarını destekleyerek özel sektörün gelişimini sağlamaktır. Özel sektör yatırımlarındaki amaç ise, bireysel karlılığın yanı sıra kamu üzerindeki yükü azaltmaktır (Altunç ve Şentürk, 2010: 553). Çalışmanın bu bölümünde kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarının, kalkınma döneminin başlarından itibaren günümüze kadar olan ekonomik süreci anlatılacaktır. Aynı zamanda, kamu ve özel sektör ayrımında sabit sermaye yatırımlarının, sabit sermayeyi etkileyen bazı faktörler ile aralarındaki etkileşim aktarılacaktır.

2.2. 1963 ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

Ekonomisi genellikle tarıma dayalı olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayileşmenin geliştirilmesine yönelik birçok çalışma

yapılmış ve farklı stratejiler izlenmiştir. Bu çalışmalar doğrultusunda, 1913 yılında Türkiye tarihindeki ilk devlet yardımı uygulaması olan Teşvik-i Sanayi Muvakkat ortaya çıkarılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılan teşvik kanunlarına temel olan bu uygulama ile vergisel kolaylıklar, arsa tahsisi ve günümüze kadar gelen teşvik tedbirleri hayata geçirilmiştir (Eser, 2011: 73).

1923-1929 dönemi Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin temellerinin atıldığı bir zaman dilimidir. Cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve iktisat politikalarının ana hatları bu kongrede belirlenmiştir. Alınan en temel karar ise, Türkiye ekonomisinin kalkınması amacıyla piyasa mekanizması kurallarını özel sektörün ele almasıdır. Alınan bu kararlar doğrultusunda pek çok sorun ortaya çıkmıştır. En önemli sorun ise, bu dönemdeki Türkiye'nin piyasa mekanizmasının işleyişini sağlayabilecek bir potansiyele sahip olmadığı ve yetecek bir sermaye birikiminin bulunmamasıdır. Bu hususta kalkınma için, gerekli finansmanın oluşturulması ve özel sektöre fon sağlanabilmesi amacıyla, 1924 yılında İş Bankası kurulmuştur. Ardında 1925'te tarım kesimi üreticilerine bir yük olan Aşar vergisi uygulaması kaldırılmıştır. Fakat tüm bu uygulamalar Türkiye'nin iktisadi refaha ulaşmasında yetersiz kalmış ve 1927 yılıyla birlikte Teşvik-i Sanayi Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun ile özel sektöre çok kapsamlı teşvikler sağlanmıştır. Genel olarak bu dönemde az düzeyde de olsa ekonomik büyüme gerçekleştirilebilmiştir (Fikir, 2010: 104-105).

1923-1929 döneminde gerçekleşen ekonomik büyüme iki esas nedene dayandırılmaktadır. Birincisi tarıma yönelik olup, uygun arazi alanlarının genişletilmesiyle tarıma verilen destekler sayesinde ciddi ölçüde üretim arttırılmıştır. İktisadi büyümeyi olumlu yönde etkileyen ikinci etken ise, demiryoluna yapılan yatırımlardır. Demiryolu ağının uzunluğu 1923'de 3.756 km. iken, bu uzunluk 1930 yılında 5.639 km'ye ulaşmıştır. Bu alanda yapılan yatırımlar savunma, ticaret, ulaşım ve haberleşme alanlarında hizmet gerçekleştirebilecek türdendir. Kuruluş dönemine ait tüm bu düzenleme ve gelişmeler özel sektörün büyümesi ve gelişmesine yönelik bir amaç doğrultusunda yapılmıştır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının büyük bir payı savunma harcamalarına ayrılmış ve denk bütçe stratejisi doğrultusunda kullanılmıştır (Fikir, 2010: 105).

1930-1939 döneminde ise, korumacı sanayileşme politikaları uygulanmış, ekonomi üzerinde kamunun etkisi arttırılmıştır. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'ın etkileri, azınlıklara ait sermayenin ülkeden çıkışı, özel sektörde sermaye birikiminin yapılamaması ve acil ihtiyaç duyulan bazı sanayi alanları devletin ekonomiye ciddi anlamda müdahale etmesini zorunlu kılmıştır. 1929 yılında yaşanan bunalımda Türkiye'de, kamu sabit sermaye yatırımları en yüksek seviyeyi görmüştür. Bu artış, hükümetin ekonomiye müdahalesinin fazla olduğunu gösterdiği için liberal devlet düzenine olan güven sarsılmıştır. Karma ekonomik düzenin başladığı bu dönemde, ekonomik bunalımın etkisini en az seviyeye düşürebilmek adına, kamu sabit sermaye yatırımlarının artmasına ve devlet müdahalesine izin verilmiştir. Buna ilave olarak, 1932'de hükümetin ekonomiye daha kolay müdahale edebilmesi amacıyla birçok kanun çıkarılmıştır. 17 Nisan 1934 yılı itibariyle uygulamaya konulan birinci beş yıllık sanayi planı gereğince, kamu kesimi tarafından finanse edilen sanayi yatırımlarında artışlar gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla devletçilik politikası somut bir şekilde işleyişini sürdürmüştür (Diler, 2011: 27-28).

1930 yılında toplanan İkinci Sanayi Kongresi'nde, sanayileşmenin desteklenmesi ve gelişmesi hakkında görüşmeler yapılmıştır. Fakat kongrenin sonrasında alınan kararlar başarılı olamamış, özel sektörün ağırlığı olan kalkınma stratejisi yerine kamu-özel sektörün birlikte kullanıldığı karma düzen getirilmiştir. 1930'lu yıllarda kurulan Etibank, Sümerbank, Makine-Kimya Endüstrisi Kurumu, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü gibi önem arz eden kurumlar kamu iktisadi kuruluşlarını ortaya çıkarmıştır. Hükümet, bu kurumlar vasıtasıyla sanayileşmede öncü bir rol üstlenmiştir. Bu gelişmeler, teşvik tedbirlerini de etkilemiş olup hükümetin 1942 yılında Teşvik-i Sanayi Kanununu yürürlükten kaldırmasına neden olmuştur. Dolayısıyla özel sektör sanayi yatırımlarının artması amacıyla yapılan tüm politikalar ortadan kaldırılmıştır (Eser, 2011: 74).

Devletçi bir politika izleyen Türkiye'nin 1933-1938 dönemi dış ticaretinde, ihracat ithalattan daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Yatırım mallarının toplam ithalat içindeki payı artmış, ancak savaş dönemi kaynaklı bu pay giderek azalmıştır. 1939 yılında %50 oranındaki yatırım malları, 1945 yılında %30'a düşmüştür. 1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başaran Türkiye, savaşa dahil olmadığı halde olağanüstü savunma harcamaları yapmıştır. Bu harcamalar, ekonomide ve toplumsal hayatta kısıtlamalara neden olmuştur. Savaş koşullarına uygun savunma

harcamaları kamu harcamalarını arttırmıştır. Devlet bu harcamaları karşılayabilmek için açık finansman kanalına başvurmuştur. Kamu harcamaları içindeki savunma giderlerinin payı hızla artarken toplam sabit sermaye azalmıştır. Savaş nedeniyle yeni yatırımlar yapılamadığı gibi, sürdürülen yatırımlar da duraklatılmış ve 1938 yılında yürürlüğe giren İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanamamıştır. Bu dönemde sanayileşmede ve alt yapı yatırımlarında aksamalar meydana gelmiş, tarım sektöründe de duraklamalar yaşanmıştır. Tarımsal faaliyetlerdeki azalmanın nedeni olarak, milli seferberliğin ilanıyla nüfusun önemli bir kısmının silah altına girmesi üretimde azalmaya neden olmuştur (Koraltürk, 2002:595-597).

1950-1960 dönemi devletçi politikanın reddedildiği, özel sektörün ön plana çıkarıldığı liberal bir ekonomi benimsenmiştir. Politik açıdan ise bu dönemde çok partili döneme geçilmiştir. Ülke ekonomisinde ithalata %75 oranında izin verilmiş, öncelikle tarım sektöründe olmak üzere diğer sektörlerde de kredi enflasyonu yaşanmıştır. Bu dönemde yeterli verginin toplanamaması ve gelirden daha çok yapılan kamu harcamaları sonucunda özel sektöre yeterince kaynak aktarılamaması gibi nedenler bütçe açıklarını ortaya çıkaran temel faktörlerdendir. Bütçe açıklarının minimize edilmesi için para basma yoluyla ve reeskont yoluyla piyasaya para aktarılmıştır. 1950 yılında başlayan liberalleşme, bütçe harcamalarının sınıflandırılmasına bir yenilik getirmiştir. Bu sınıflandırma cari harcamalar ve yatırım harcamaları şeklinde düzenlenmiştir (Kızıldaş, 2003: 187-188).

1953 yılı itibarıyla başlayan döviz dar boğazı, Türkiye’de ithal ikamesinin araçları olan kotaları, ithal yasaklarını ve yüksek düzeyde gümrük fiyatları uygulanmalarına neden olmuştur. Planlı dönemin başlarında dayanıksız tüketim mallarının ithalatı, yerli üretime ikame edilmiş olup ithal ikamesinin ilk aşaması gerçekleştirilmiştir (Özbey, 2000: 76-77).

1950 ve 1960 döneminde genişletici para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Türkiye tarımsal ürünleri destekleyen alımları arttırmasıyla, alt yapı giderlerini ve kamu iktisadi teşebbüslerinin işletme zararlarının büyük bir bölümünü devletin bütçesinden gidermiştir. Arttırılan tarımsal alımlar enflasyonu ortaya çıkarmıştır. Devlet, ekonomideki payını azaltma stratejisine gitse de başarılı olamamış ve kamunun ekonomideki işlevi hızla artış göstermiştir (Dübüş, 2017: 32).

2.3. 1963-1980 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye’de ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak için iktisat politikaları geliştirmek, düzenlemek ve istikrarı sağlamak amacıyla 30 Eylül 1960 yılında DPT kurulmuştur. Teşkilatın kurulduğu tarihten günümüze 10 adet kalkınma planı uygulanmıştır ve Türkiye cari dönemde, 11. Kalkınma planının uygulandığı zaman dilimindedir. Kalkınma planlarının nihai hedefi planlı bir ekonomi sağlamak, ekonomik sorunları olabildiğince gidermek ve özel kesim girişimcilerine destek sağlayabilmektir. İktisadi hedefler doğrultusunda genel olarak uygulanan politikadaki belirleyici planları; 1960-1980 karma ekonomi, 1980-2000 liberal stratejik, 1980 öncesi ithal ikamesi ve 1980 sonrası açık ekonomi şeklinde adlandırmak mümkündür. 1963 yılı itibariyle yürürlüğe giren birinci beş yıllık kalkınma planı ile Türkiye ekonomisi planlı bir şekilde yönetilmeye çalışılmaktadır. Plan döneminin ilk yıllarında hakim olan görüş ise kamu sektörü için emredici, özel sektör için yol göstericidir. Alınan kararlar doğrultusunda kamu kesimi kısıtlı olarak ilerlerken, özel sektörü özendirici politikalar izlenmiştir. Ancak kamunun kapsama alanı daha güçlü olduğu için kalkınma stratejisinde kamu sektörü genel olarak hem piyasada hem de özel sektörü desteklemede daha önemli bir rol üstlenmiştir (Özdemir, 2014: 7-10).

1960 ile 1970 yıllarında sanayi ortalama %8,7 oranında büyüme kaydederken, 1970-1979 yılları arasında imalat ve enerji sektöründe artış görülmüştür. 1973 yılından sonra yaşanan Kıbrıs Barış Harekâtı, petrol fiyatlarının artması ve diğer gelişmeler kamu harcamalarındaki artışın devam etmesine neden olmuştur. 1970 yılının sonlarında maliye politikası ekonomideki etkisini kaybetmiştir. Genel olarak 1961-1980 dönemine bakıldığında karma ekonomik sisteme geçilmiştir. Beş yıllık kalkınma planları ile ithal ikamesine dayalı büyüme politikası önemli hale gelmiştir (Dübüş, 2017: 32).

1960-1970 döneminde Türkiye’nin temel iktisadi politikaları, ithal ikamesine dayalı olan ve ekonomiye aktif olarak müdahale eden sanayileşme stratejilerinden etkilenmekteydi (Özcan ve Peker, 2018: 152). 1970’li yıllar ise, kamu sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisinde dönüm noktası özelliği taşımaktadır. 1970 öncesi dönemde kamu sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi sağladığı savunulurken, 1970 sonrası dönemde milli gelirin kamu sabit sermaye yatırımlarını

etkilediği düşüncesi hakim olmuştur. 1970 dönemi itibariyle, devletin piyasadaki elini çekmesiyle eğitim, savunma, sağlık gibi asli nitelikteki görevlerini yerine getirmesi planlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki mevcut endüstrilerin özel sektöre devretme politikası uygulamaya konulmuştur. Fakat durum beklenenin aksinde gelişme göstermiştir. 1970 döneminden sonra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, özelleştirme politikalarına öncelik vermesine karşın, gelişmiş ülke ekonomilerinde kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki payı yükselmiştir. (Arısoy, 2005: 64).

1970’li yılların sonunda Türkiye ekonomisinde yaşanan durgunluk ile enflasyon hızla artmış, yurt içindeki tasarruf oranlarının azalmasıyla birlikte tasarrufların yatırıma dönüşme hızı azalmıştır. 1978 ile 1980 yıllarında borç krizi meydana gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (CSBB) verilerine göre; 1977’de GSYİH içinde yurt içi tasarrufların payı %21,3 olup, 1980 yılında bu oran %12,8 ‘lere kadar gerilemiştir. 1977 yılında sabit sermaye yatırımlarının payı %25 iken, 1980 yılında %20,3’e düşmüştür. Türkiye ekonomisi 1970’li dönemin sonunda, ödemeler dengesi sorunuyla karşı karşıya kalmış ve bu sorunu çözmek için yapısal uyum politikası olan serbest dış ticaret uygulamasını yürürlüğe koymuştur (TCMB, 2015: 16-17).

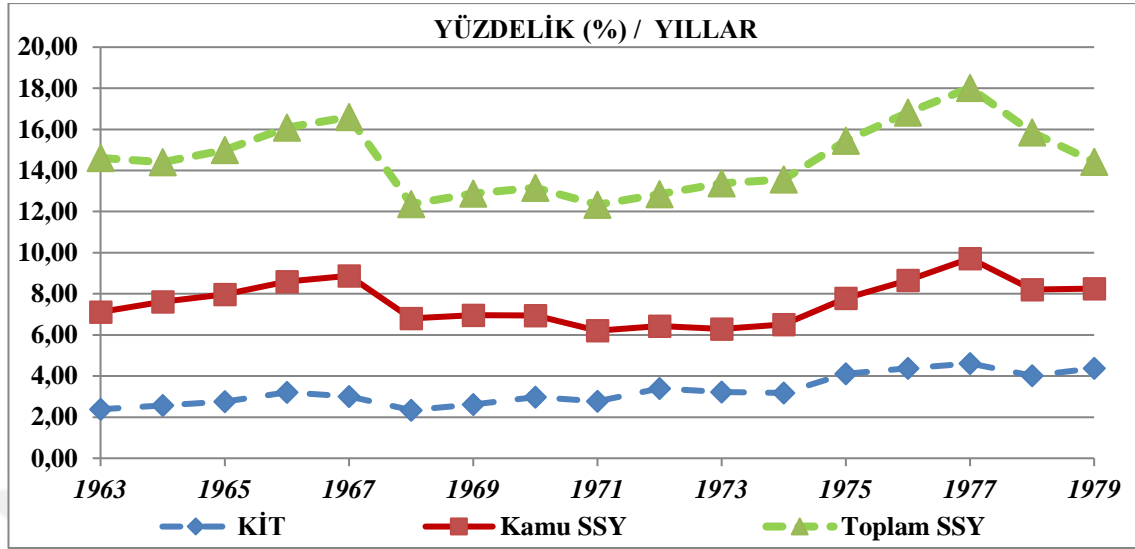
2.3.1. Kamu Sektörü Açısından

Bu bölümde 1963-1980 arası dönemi ele alınacak olup, çalışmanın devamında yer alan kamu sektörü açısından tüm grafikler; kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı ve faiz oranı verileri CSBB’nin resmi web sayfasından alınmıştır. Kamu sabit sermaye yatırımları, toplam sabit sermaye yatırımları ve KİT rakamları 4. ve 5. Beş Yıllık Kalkınma Planlarından milyon TL şeklinde alınıp GSYİH (milyon TL) rakamlarına oranlanarak grafiklerde kullanılmıştır. Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) oranları ise Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) alınan verilerle derlenmiş olup tarafımca hazırlanmıştır. KİT, kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları, TÜFE ve faiz oranları verileriyle oluşturulan grafiklerin analizi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu faktörlerin ele alınan yıllar arasındaki gelişimleri incelenmiştir.

2.3.1.1. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Kamuya ait mal ve hizmetlerin üretimi ile ticaretinin yapılmasında yer alan, hukuki hakları bulunan, sermayelerinin büyük bir kısmı merkezi veya mahalli idareler tarafından karşılanan, gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sonuçlarını idarelerin üstlendiği ve söz konusu idareler tarafından denetlenen devletin temel organı Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) olarak adlandırılmaktadır (İncekara, 1989: 1). KİT'ler tarafından yapılan yatırımların içindeki kamu yatırımları miktarı devletin payını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda kamu yatırımlarına yapılan harcamalar ve toplam sabit sermaye yatırımları KİT'ler tarafından gerçekleştirilmektedir (Siverekli Demircan, 2008: 36).

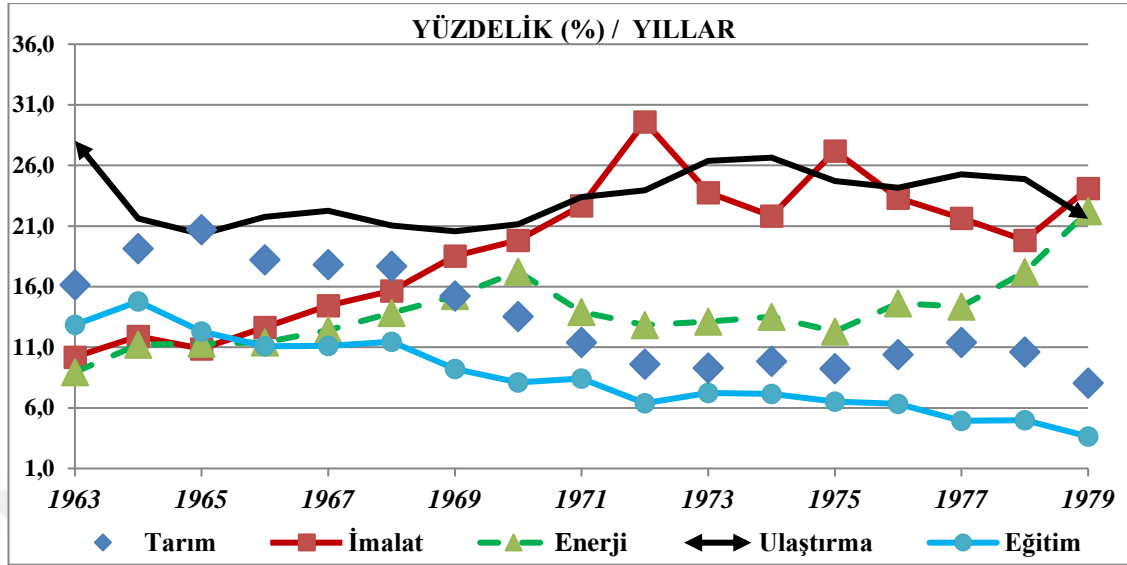
1963 yılı ile birlikte planlı döneme geçilmiş ve karma ekonomik model benimsenmiştir. Planda kamu ve özel idarenin birlikte yürütülmesi gerektiği yer almaktadır. Gayri iktisadi kuruluşlar olarak görülen KİT'lerin hem kendi kendine yetebilen bir yapı haline getirilmesiyle ekonomi üzerindeki yükünün hafifletilmesi hem de enflasyona olan etkisinin azaltılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu dönem ekonomisinin zayıflığı sebebiyle ekonomik kalkınma hedeflenmiş ve özel sektöründe bu kalkınmaya ivme kazandıracak yönünde çıkarımlar yapılmıştır. KİT'lerin devlet bünyesinden çıkarılması ve yeni kaynak üretmek için özel sektöre yol gösterici olması gerektiği hedeflenmiştir. Ekonomiyi yönlendiren bir yapı olmaktan ziyade özel sektöre mal ve hizmet üreten bir araç haline getirilmesi amaçlanmıştır. 1970'li yılların ortalarına doğru iktidara gelen hükümet, KİT'lerin unutulmuş bir güç olduğunu ve tekrar gündeme getirilmesi gerektiğini savunmuştur ve bu doğrultuda politikalar izlenmeye başlanmıştır. KİT'lerin ekonomideki rolünün geri kazandırılması gerektiğini savunan hükümet, mali destek sağlayarak yatırımların 1965 yılına göre 13 kat artmasını sağlamıştır. Bu dönemde KİT'lerdeki yapısal bozuklukların sebebi, sık değiştirilen hükümetler ile birlikte değişen kararlar ve bu teşebbüslere kapasitelerinin üzerinde verilen sorumluluklar olmuştur (Övgün, 2009: 86-119).

Grafik 2.1: Kamu İktisadi Teşebbüsleri (1963-1980)

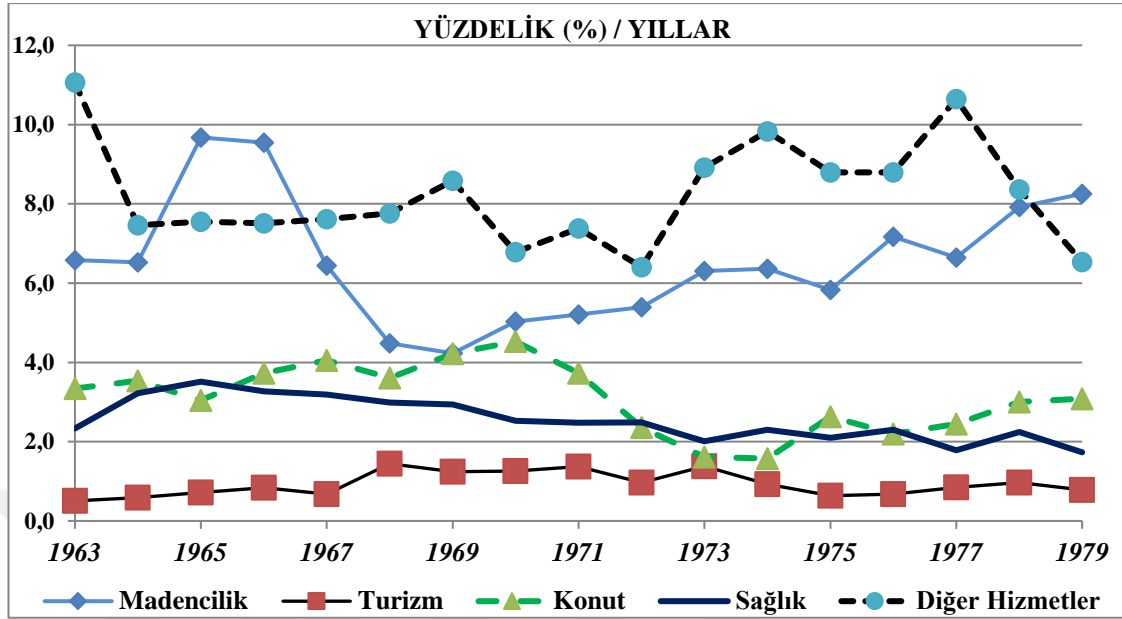
Grafiğe göre 1963 yılından itibaren özelleştirme kapsamındaki KİT yatırımları oldukça destekleyici bulunmuştur. Birinci plan döneminde 1966 yılına damgasını vuran KİT'ler, 1968 yılında azalma göstermiştir. 1970'li yıllarda hakim olan ithal ikameci sanayi politikasının da etkisiyle tekrar hız kazanmıştır. Bu dönemde KİT yatırımlarındaki artış sebeplerinden bir diğeri ise 1973 yılında baş gösteren petrol krizidir. Bu kriz döneminde KİT'ler kurtarıcı bir rol üstlenmişlerdir. KİT'lerin yanı sıra toplam sabit sermaye ile kamu sabit sermaye yatırımları da aynı şekilde ilerlemiştir. Planlı dönemin ilk programında artış gösteren yatırımlar, ikinci programda azalış göstermişlerdir. Ancak 1970'li yılların ortalarından itibaren tekrar hız kazanmışlardır. (Övgün, 2009: 114-119).

2.3.1.2. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Uzun vadeli ekonomik büyüme; sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına, iç tasarruf oranına, tasarrufların kullanıldığı alanlara ve ekonomik kalkınma için yapılan harcamalara bağlı olmaktadır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının yıllık olarak sektörel dağılımlarının oranları 1963-1980 yılları arası aşağıdaki Grafik 2.2 ve 2.3'de gösterilmektedir (Akgüç, 2006: 13). Grafiklerin daha anlaşılır olabilmesi açısından sektörler iki farklı gruba ayrılmıştır.

Grafik 2.2: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1963-1980)

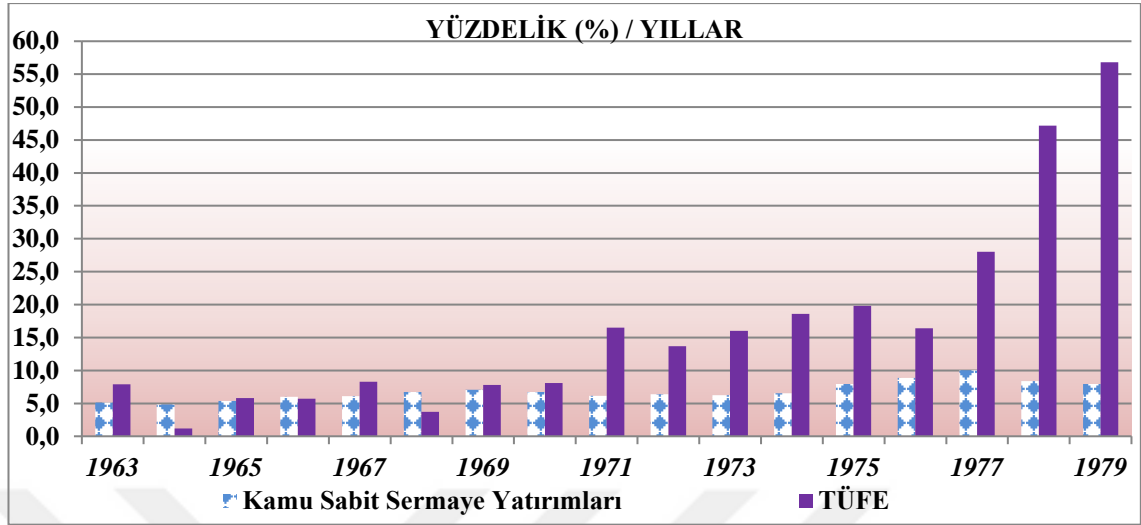
1963 yılı itibariyle uygulamaya konulan program, hızlı sermaye birikimi ve sanayileşmeyle gelirlerinin artırılması amaçlarını gütmektedir. Planlı dönem ile birlikte tarımdan imalat sektörüne doğru kaynak aktarımı başlamıştır (Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu, 2005: 2). 1963 yılında %16,2 oranında gerçekleşen tarım sektörü birinci plan dönemi sonuna gelindiğinde %15,5 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sektörü ise 1963'te %10,2 oranındayken, ikinci plan döneminin başında %19,8, ortalarında da %29,6 oranına ulaşarak döneme damgasını vurmuştur. Dönem itibariyle iniş çıkışlar sergileyen tarım sektörü 1973 krizi ile en dip rakamları görmüştür. 1960-1980 ithal ikameci sanayi dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, imalat sanayinin sıçramalar yaparak beklenen hedefi gerçekleştirdiği Grafik 2.2'de gösterilmektedir. Program başında %28 oranında gerçekleşen ulaşım sektörü, sonraki yıllarda %20'lere gerilemiş ancak gelişimini bu seyirde devam ettirmiştir. 1970 yılında %17,4 olarak gerçekleşen enerji sektörü, 1973-1974 krizlerinin etkisiyle oransal olarak azalış trendine girse de 1970'li dönem sonlarında tekrar ivme kazanarak %20 oranını geride bırakmıştır. Plan döneminde teknoloji ve sanayi alanında gelişmelerin sağlanabilmesi için eğitimin önemi anlaşılmıştır. Bu nedenle hizmet içi eğitime yer verilmiştir. Programın birinci ve ikinci plan döneminde eğitim sektörü ilerleme göstermiştir (Yıldız, Ilgaz ve Seferoğlu, 2010: 460).

Grafik 2.3: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1963-1980)

Sanayileşme politikaları doğrultusunda madencilik sektörünün geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, ilk plan döneminin ortalarında %9'ları aşan bir ilerleme kaydedilmiştir. Ekonomi içindeki payını sürdüren konut sektörü de 1973 krizinden etkilenmiştir.

2.3.1.3. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksi

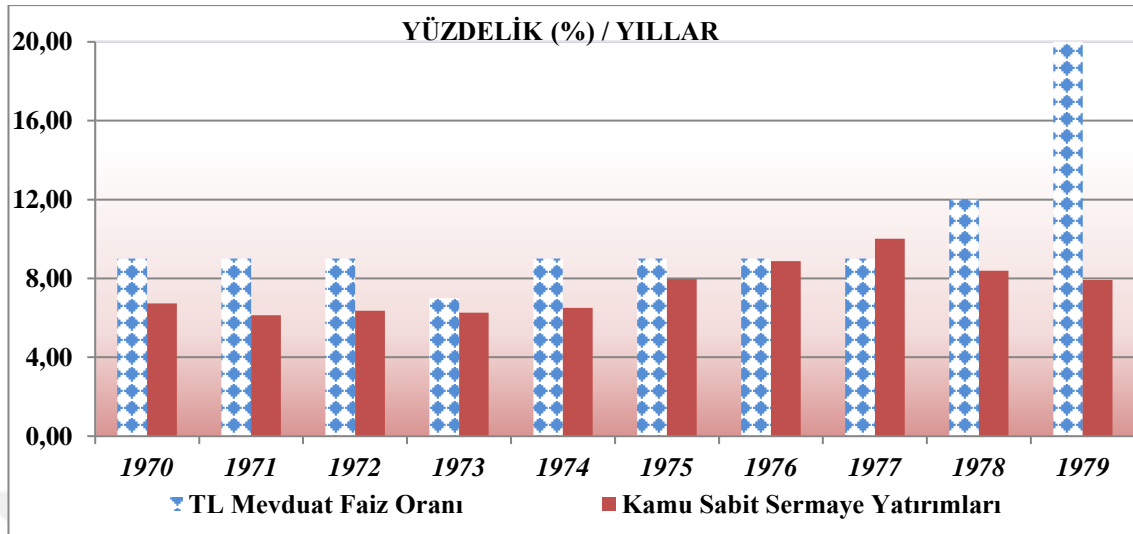
Hane halkının tüketimine yönelik olarak mal ve hizmet fiyatlarının belirli bir zaman içindeki değişimi Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) olarak tanımlanmaktadır. Temel amacı, piyasadaki tüketime konu olan mal ve hizmet fiyatlarındaki değişimlerin ölçülerek enflasyon oranının hesaplanmasıdır. Bu oran ölçülürken yurtiçi kapsamında hane halkı, yabancı ziyaretçiler ve kurumsal nüfus tarafından yapılan tüm nihai parasal harcamalar dikkate alınmaktadır. Ancak bu enflasyon oranı hesaplanırken, tüketim harcamaları çerçevesinde bazı olgular kapsam dışında bırakılıp dikkate alınmamaktadır. Bunlar; hane halkının kendi tüketimlerine hitaben yaptığı üretimler ve hane halkı için geçerli olan göreceli kiralardır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2019).

Grafik 2.4: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksleri (1963-1980)

Birinci plan döneminde enflasyonun en az seviyelere indirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefin 1964'te %1,2 oranı ile gerçekleştirilmiş olsa da, 1969 yılı itibariyle ekonominin kötüye gitmesi ve 1970'li yıllarla birlikte yaşanan krizler, enflasyonda sıçramalara neden olmuştur. Ayrıca 1969 yılı sonrasında kamu sabit sermaye yatırımlarının bütçe açıklarıyla sağlanmaya çalışılması, enflasyona hız kazandırmış ve yatırımların olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur (Tiryaki, 2006: 55). 1963-79 döneminde enflasyona rağmen, kamu sabit sermaye yatırımlarının geliştiği görülmektedir. Bunun nedeni ise, enflasyonun etkilerinden korunmayı amaçlayan yatırım alanlarına yönelmesidir (Terzi ve Oltulular, 2006: 1-2).

2.3.1.4. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranı

Dışlama etkisinin ortaya çıkmasındaki en temel neden, genişletici maliye politikası çerçevesinde kamu harcamalarının artmasıyla birlikte yükselen faiz oranlarıdır. Bu nedenle konjoktüre mali dengelerle uyumlu olarak tüm iktisadi dengeleri etkilediği için faiz oranlarındaki dalgalanmalar önem arz etmektedir (Özker, 2003: 101-102). 1963-1980 döneminin anlatıldığı bu dönemde faiz oranlarının 1970 öncesi rakamlarına ulaşamadığından 1970 sonrası olarak değerlendirilmiştir.

Grafik 2.5: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranları (1970-1980)

1970’li yıllar ile birlikte artış gösteren enflasyon rakamlarının yanı sıra faiz oranları da ilerlemesini sürdürmüştür. 70’li dönemin sonuna doğru faaliyete geçirilen faiz oranlarındaki kısıtlamalar, “banker” adı verilen ve piyasa faizi üzerinden çalışan kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bundan dolayı 1982’de bankerler krizi meydana gelmiştir. Bankerler krizi öncesinde Türk mali sistemini bu ölçüde etkileyen bir kriz yaşanmamıştır (Uluyol, 2019: 76). Faiz oranlarının beklenen seviyede ilerlemesi yatırımcılar için bir fırsat olduğu bilinmektedir. Grafik 2.5’ten, 1970 ile 1979 yılları içerisinde faiz oranlarının genel seyrinin düşük olması kamu sabit sermaye yatırımlarını olumlu yönde etkilediği çıkarımına ulaşılmaktadır (Ayçetin, 2007: 6).

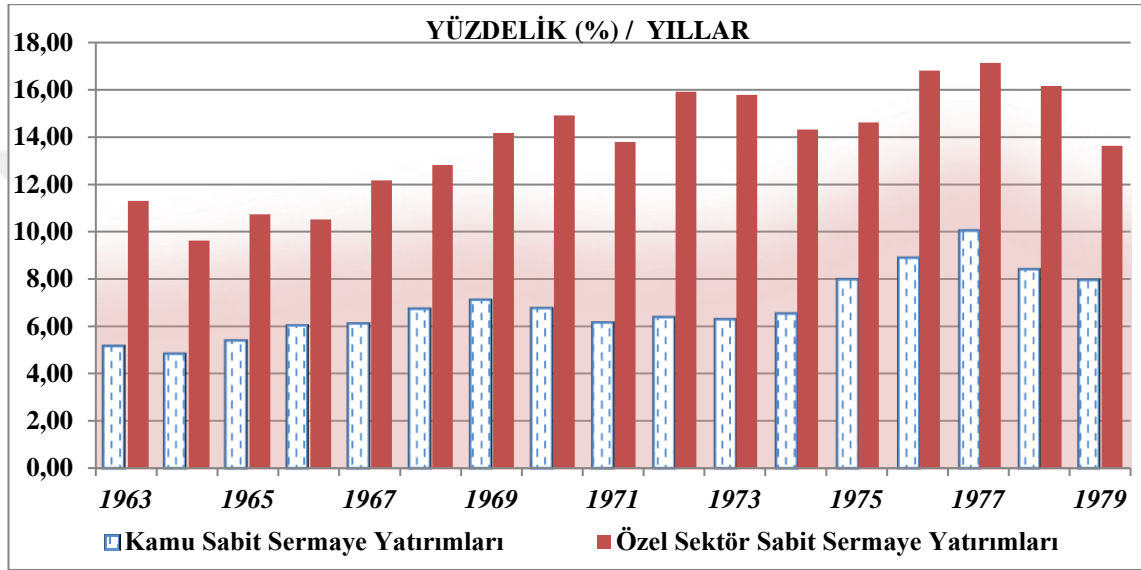
2.3.2. Özel Sektör Açısından

Bu bölümde 1963-1980 arası dönem dikkate alınarak özel sektör açısından; kamu sabit sermaye yatırımları ile özel sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişki ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımlarının grafikleri oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Grafiklerdeki kamu sabit sermaye yatırımları ve özel sektör sabit sermaye yatırımları GSMH’ye oranı şeklinde ve özel sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları CSBB sayfasından alınan verilerle derlenmiş olup tarafımda hazırlanmıştır.

2.3.2.1. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

1960 yılı itibariyle uygulamaya konulan program özel sektörü hedeflemiştir. Program, ekonomik gelişmenin uzun dönemli ilerleyebilmesi açısından bütüncül bir yapıya sahiptir. Özel sektörü için teşvik edici, kamu sektörü için ise, emredici nitelikte olan politikalar aşamalı planlama stratejisi olarak adlandırılmıştır (Bahar, 2005: 80).

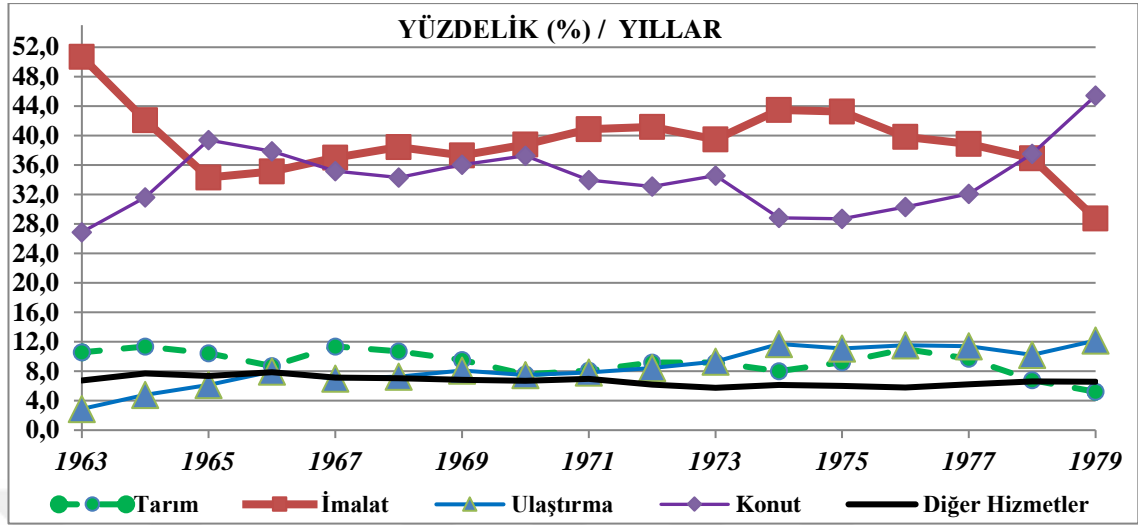
Grafik 2.6: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (1963-1980)

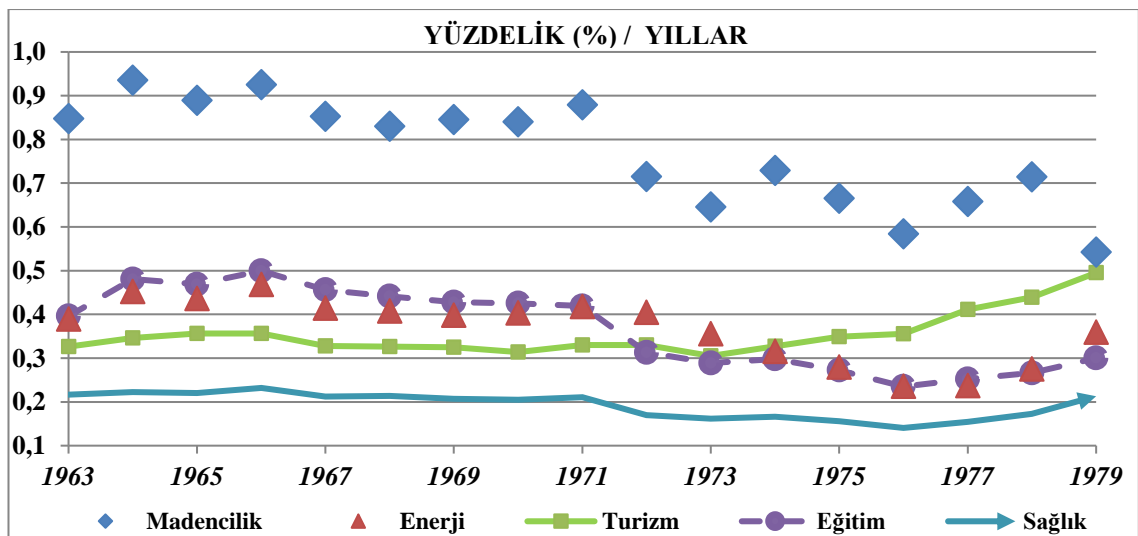
Program dahilinde kamu yükünün azaltılması ile özel sektöre yönelik teşvik politikaları sayesinde, 1963-1980 döneminde özel sektörün ekonomi içindeki payının daha fazla olduğu gözlenmektedir. Özellikle 3. Plan dönemi olan 1973-1977 yılları arası özel sektörün daha fazla ilerleme kaydettiği bununla birlikte kamu sabit sermaye yatırımlarında da artış yaşandığı görülmektedir.

2.3.2.2. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Özel sektör sabit sermaye yatırımları, ekonomideki üretim kapasitesinin artırılmasında ve ekonomik büyümenin uzun vadeli sürdürülebilmesinde temel belirleyici niteliktedir (Altunç ve Şentürk, 2010: 532). Özel kesim sektörel dağılımının payları aşağıdaki grafikte yer almaktadır. Grafiklerin daha detaylı görüntülenebilmesi için sektörler iki farklı grup şeklinde tarafımca hazırlanmıştır.

Grafik 2.7: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1963-1980)

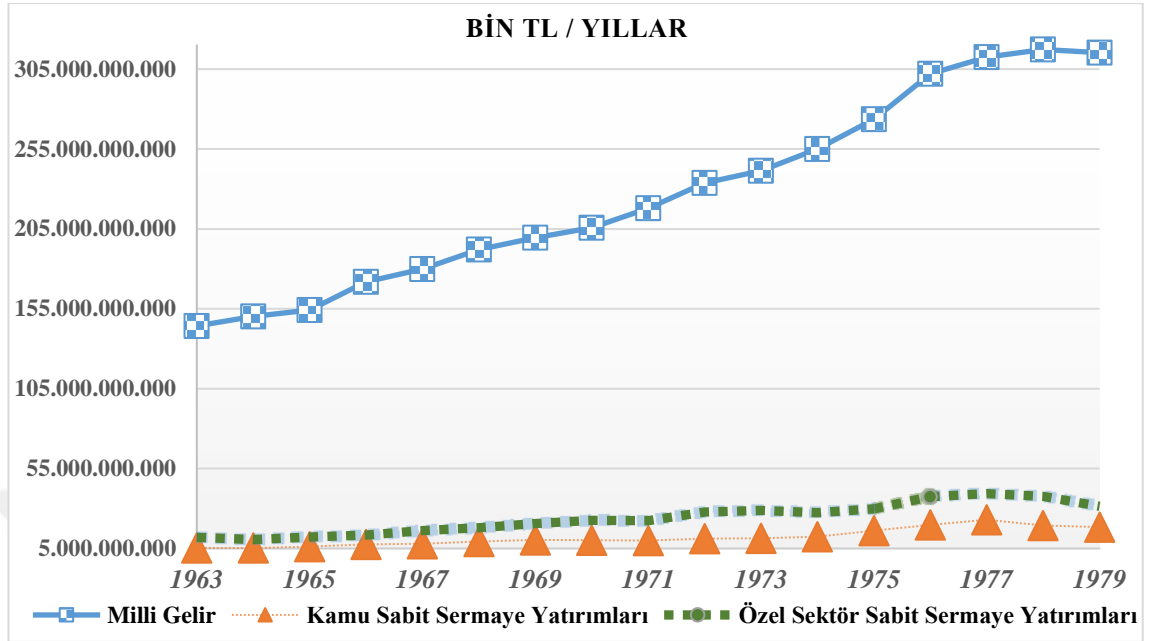
İthal ikamesine dayalı sanayileşme politikası kapsamında, özel sektörde en çok payı imalat sektörü almıştır. Bu dönemde yatırım mallarının üretimi konusunda özel sektöre teşvik veren bir ekonomi politikası mevcuttur. İmalat sektörünün yanı sıra konut sektörü de en çok payı alan bir diğer sektördür. Dönem itibariyle imalat ve konut sektörüne yönelme olmuş ve tarım sektörü yatırımları ise düşük seyirde ilerlemiştir. İmalat ve konut sektöründe yaşanan artış ile tarım sektöründeki azalma bu dönemde köyden kente yaşanan göçleri açıklamaktadır.

Grafik 2.8: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1963-1980)

Teknolojinin ve sanayileşmenin ekonomik kalkınmayı sağlayacağı bilincine varılan 1963-1980 döneminde, imalat sektörü yanında madencilik ve enerji sektörlerine de önem verilmiştir. Programın başlangıcında verilen hizmet içi eğitimler ile okula gösterilen önem eğitim sektöründe gelişmeler yaşatmıştır. Genel olarak tüm sektörel dağılımlarda program başında gelişmeler kaydedilmiş fakat 1973 krizi neredeyse tüm sektörleri etkilemiştir.

2.3.3. Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir

Ulusal bir ekonomide, belirli bir zaman diliminde mal-hizmet üretimine katılan tüm faktörler ve bunun karşılığında aldıkları payların toplam değeri milli gelir olarak adlandırılmaktadır. Milli gelir, bir ekonomideki genel durum hakkında bilgi vermekle birlikte uluslararası ekonomide kalkınma karşılaştırmalarında bir gösterge niteliğindedir (Ülgen, 2010: 21). Sabit sermaye yatırımları ise, ülkeleri iktisadi, sosyal ve kültürel açıdan etkileyen bir olgudur. Devlet ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek, toplumun gelişmesine ve ilerleyebilmesine olanak sağlayabilmek ile yükümlüdür. Bu açıdan devlet, iş imkanı sağlama, toplumun ihtiyaçlarını karşılama, hane halkının milli gelir üzerinden alacağı pay miktarını arttırıp yatırımları ve tasarrufları arttırabilme gibi amaçlar gütmektedir (Özerdem, 1978: 15). Bu amaçlar doğrultusunda yatırımları arttırabilmek için toplam talebin arttırılması gerekmektedir. J.M. Keynes, yatırımlardaki bir birimlik artışın toplam talebi etkilediğini savunmuştur. Bunun nedeni ise, yatırımlardaki artışın milli gelir düzeyini arttırmasıdır (Üçler, 2011:18). Bu anlamda 1963-1980 dönemi için milli gelir ile kamu ve özel kesim sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişki detaylı bir şekilde Grafik 2.9'da yer verilecektir. Grafikte yer alan milli gelir, kamu sabit sermaye yatırımları ve özel sektör sabit sermaye yatırımları CSBB'den elde edilmiş olup, 2009 yılı GSYİH deflatörü kullanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 2.9: Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir (1963-1980)

1963-1980 döneminde kontrollü dalgalı kur politikasının uygulanmış olduğu kambiyo rejiminden dolayı TL gerçek değeri üzerinden işlem görmemiştir. Yurtiçi fiyatları yüksek düzeyde ilerlemiş ve sabit kur uygulamasının da etkisiyle TL aşırı değerlenmiştir. Tüm bu olayların etkisiyle birlikte milli gelir, iktisadi büyüme ve nüfus artışına bağlı olarak yükselmiş ancak gelişmiş ekonomilerin düzeyine ulaşamamıştır (Yörük, 2011: 97-138).

Milli gelirdeki artış, bireylerin gelirini de arttırmaktadır. Gelirin yükselmesi ise, marjinal tüketimi artırarak piyasadaki toplam talebi yükseltmektedir. Talepteki yükselmeye birlikte sabit sermaye yatırımları uyarılmakta dolayısıyla özel sektör sabit sermaye yatırımları artmaktadır (Bahşi, 2005: 23). Grafik 2.9'dan da görüldüğü üzere, 1963-1980 döneminde milli gelir rakamlarıyla birlikte özel sektör sabit sermaye yatırımlarında da artış yaşanmıştır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının ise dalgalı bir şekilde ilerlediği görülmektedir. Özel sektör sabit sermaye yatırımlarındaki artışın bir diğer nedeni ise, bu dönemde kamu tarafından verilen teşviklerdir.

2.4. 1980–2000 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye 1970’li yılları, siyasal istikrarsızlıklar ve yoğun ekonomik durgunluklar nedeniyle ekonomik sorunların çok fazla derinlerine inmeden geçirmeye çalışmıştır. Bu kıtlık döneminde yaşanan üretim ve ithalat problemleri ile yüksek enflasyon sonucunda, 24 Ocak 1980 tarihinde radikal kararlar alınmıştır. Bu kararların hedefleri, kısa vadede ödemeler dengesinde iyileştirmeler yapmak ve enflasyon oranını düşürerek ekonomideki istikrarı sağlayabilmektir. Uzun dönemli plan ise, ihracatı arttırmaya yönelik hedeflerdir (Pamuk, 2012: 265).

1980 tedbir kararları alınmadan hemen öncesi dönemde yatırımlara yönelik özendirme ve teşvik politika uygulamalarını Sanayi Bakanlığı, DPT, Ticaret Bakanlığı gibi kurumlar yerine getirmiştir. Fakat özendirme stratejisinin birden fazla kuruma bağlı olması olumsuz sonuçlara neden olmuştur. 1980 yılının başlarında ise bu politika uygulamaları tek elde toplanmış, sabit sermaye yatırımlarına ve ihracata teşvik amacıyla yeni bir plan başlatılmıştır. 1980 sonrası dönemde sağlanan olumlu gelişmelerle birlikte, yatırım teşvik belgelerinde yüksek rakamlara ulaşılması ve teşvik araçlarının birden çok türlerinin ortaya çıkarılması görülmektedir (Tigrel, 1989: 198-199).

24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına neden olan bazı önemli gelişmeler vardır. Bunlar; kamu sektörünün enflasyonu bir vergi niteliğinde kullanarak KİT’lerin finansman açıklarını Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) fonlarından gidermesi, vergide yetersiz kalan ekonomiye rağmen kamu sabit sermaye yatırımlarının sürekli artmasının sonucunda gelir-gider dengesinin bozulması ve toplam yatırımların sağlık sektöründe kullanılmaması gibi nedenler etkili olmuştur (Kazgan, vd., 1999: 366). Neo-liberal iktisat politikalarının uygulanması ön görülen 24 Ocak kararlarında, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapılmıştır. Yeni istikrar planının diğer planlardan en önemli farkı, serbest ekonomi anlayışı ile dışa açılma odaklı orta ve uzun vadede yapısal uyarlamalara yönelik olmasıdır. Finansal serbestleşmenin, üç temel unsur üzerinde gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bunlar; finansal piyasalarda düzenleme ve geliştirme çabaları, mevduat faiz oranlarında serbestleşme ve kambiyo ile sermaye hareketlerine dönük serbestleşmedir (Arslan, 2008: 265). Bunların yanı sıra yapılacak yeni yatırımlar yerine atıl olan kapasitenin kullanılması ve yatırımların hızlandırılması amacıyla yabancı

sermayeye teşvik edilmesi de bu kararların ilkelerindedir (Doğruel ve Doğruel, 2005: 197).

24 Ocak kararlarında iktisadi açıdan önemli değişimler gerçekleşmiştir. Bu değişimlerden yatırımlara yönelik olarak; Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerinin artması, KİT'lere getirilen yenilikler ile bütçedeki ağır yükün ortadan kaldırılması ve kamu sabit sermaye yatırımlarına getirilen kısıtlamalarla bütçedeki dengenin vergi reformuyla sağlanmasıdır (Kazgan, vd., 1999: 367). 1980'den itibaren Türkiye, ekonomik kalkınma stratejilerini yenileyerek dışa dönük bir sanayileşme stratejisiyle birlikte ihracata dayanan bir büyüme planı belirlemiştir. Piyasa gücüne dayanan bu yeni uygulama, ekonomideki özel sektörün rolünün tam etkin olmasını, devlet müdahalesini ve imalattan kamunun elini çekmesini hedeflemiştir (Özcan ve Peker, 2018: 152).

1980 yılından sonra yatırım politikalarında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Kamu sabit sermaye yatırımlarının alt yapı yatırımlarıyla kısıtlanması, yatırımların özel sektörün hakimiyetine bırakılması ve yabancı yatırımların piyasadan çekilmelerine yönelik gerekli tedbirler alınmıştır. Sonraki dönemlerde özel sektör sabit sermaye yatırımları kamu sabit sermaye yatırımlarından daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Bunun en temel sebebi, o dönemde özel sektöre yönelik teşvik planları ve özel sektördeki gelirlerin yüksek yatırım alanlarına yöneltilmesi olmuştur. Özel sektörün yatırım yapabileceği alanlardan çok yatırım yapılması koşulu olan alanlarda faaliyet göstermesi de devletin uyguladığı teşviklerden biridir. 1980'den sonraki dönemde dışa açılma politikaları, yatırım kararlarının alınmasında aktif rol oynamıştır. Bu durum toplam sabit sermaye yatırımları üzerinde ciddi bir azalmaya neden olmasa da, yatırımların sektörel dağılımlarında değişimler meydana getirmiştir (Altunç ve Şentürk, 2010: 533).

1980'lerde kamu sektörünün ekonomideki etkisini azaltmaya yönelik alınan kararlar ve uygulanan programlar başarılı olamamıştır. 1980'li yılların sonlarında genel ekonomi içindeki kamu sabit sermayenin payının azaldığı fakat sonrasında hemen yükselişe geçtiği, özellikle de 1989 yılı sonrasında ciddi artış gösterdiği görülmektedir. Bu artışın en temel nedeni, 1984 yılından sonra kamudaki açıkların yüksek faiz oranında iç borçlanmayla giderilmesi sonucunda ortaya çıkan faiz yükü ile personel harcamalarıdır. 1989'da 32 Sayılı Karar ile liberalleşme yolunda önemli bir adım atılarak

sermayedeki engeller ortadan kaldırılmıştır. Hatta 1989 yılı dış finansal serbestlik politikası ekonomide bir dönüm noktası olmuştur. Ancak Türkiye'nin finansal sisteminin yeterince gelişmiş olmamasından dolayı yasal mevzuat tamamlanamamıştır. Serbest hale getirilen sermaye giriş çıkışları ile kambiyo rejimi, ekonomideki yatırımların reel sektöre değil finansal araçlara yönlendirilmesine ve spekülatif durumlara açık hale gelen bir ekonomiye neden olmuştur (Üçler, 2011: 137-138). 1988-1991 döneminde ekonomik büyüme hızında önemli gelişmeler yaşanmış, faizlerin denetimi TCMB'ye devredilmiştir. Bu yıllar arasında kamu açıklarının kapatılabilmesi için hem iç borçlanmaya başvurulması hem de tahvil ve bono satılması, sonraki yıllarda kamu maliyesinin krize sürüklenmesinin nedeni olmaktadır (Bayrak ve Kanca, 2013: 5).

Enflasyon oranlarının artması, gelir dağılımında bozulmalara yol açmaktadır. Beraberinde kamu gelirlerinin tükenmesi ve kamu açıklarının ciddi boyutlara ulaşması gibi sorunları ortaya çıkarmıştır. Daha sonra iç ve dış borçların artması, 1994 krizinin alt yapısını oluşturmuştur. Hızlı bir artış gösteren kamu açıklarının arttırdığı iç faiz oranları ise, ekonomiye sıcak para girişini sağlamış ve TL'nin reel olarak aşırı değer kazanmasını sağlamıştır. TL'de meydana gelen aşırı değer kazancı, iş gücü maliyetinde reel artışlara, doğrudan ve dolaylı olarak ihracat teşviklerinde azalmaya dolayısıyla ekonomideki rekabet gücünün süratle azalmasına neden olmuştur. Sonuç olarak kamu açıklarından kaynaklanan ekonomi iç dengesizlikleri, dış dengenin de bozulmasına sebep olup, ithalatın artması ve ihracatın azalmasıyla oluşan dış ticaret açığını meydana getirmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013: 6-7). 1994 yılında yaşanan finansal kriz, yapısal bozukluklardan kaynaklanmaktadır (Gaytancıoğlu, 2010: 143). Devlet ile toplum ilişkisinin ekonomiye yansımaları kamu maliyesinin zayıflığını göstermektedir. Ayrıca 1994 bunalımı ekonomi kaynaklı değil, kamudan kaynaklanan devlet bunalımıdır (Kalça, 1996: 195). Kamudaki bütçe dengesinin sarsılması ve kamuya yönelik düzenlemelerin yapılmaması kamuda yapısal sorunlara yol açmıştır. Diğer yandan finansal piyasalarda serbestleştirme ile ekonominin dayanıksız hale gelmesi gibi nedenler çok fazla iç borçlanmaya sebep olarak 1994 krizini derinleştirmiştir (Gaytancıoğlu, 2010: 142).

Ekonomik dengenin bozulmasıyla meydana gelen kriz neticesinde 5 Nisan 1994 tarihinde İstikrar Programı uygulamaya konulmuştur. Bu programın genel amaçları, enflasyon oranlarını minimize etmek, TL'de istikrarı sağlamak, ihracatı arttırmak, ekonomik sosyal kalkınmayı gerçekleştirmek ve kalkınmaya süreklilik kazandırmaktır.

Programda, ekonomik bunalımın asıl sebebi olan kamu açıklarının azaltılması, gelirin artırılması, enflasyonun düşürülmesi, ödemeler dengesinin yeniden yapılandırılması ve TL'ye istikrar kazandırılması şeklinde kısa vadeli hedefler belirlenmiştir. Ekonomide orta ve uzun vadede istikrarın sağlanabilmesi için, ekonomik bunalımlara neden olan tüm faktörleri ortadan kaldıracak tedbirler alınmıştır. Bu açıdan kamu kesiminin ekonomi içindeki payı yeniden belirlenmiş, ekonomik verimliliğin ve etkinliğin sağlanması açısından özel sektöre önem verilmiştir. İstikrar sağlayabilen bir devlet yapısı amaçlanmıştır (Köse, 2000: 99-101).

Hükümet, yerel seçimler nedeniyle kararlı ve istikrarlı bir şekilde adım atamadığından İstikrar Programını uygulamada geç kalmıştır. Bu yüzden program istenilen seviyede başarılı olamamıştır. Program ile birlikte, devalüasyon yoluyla ihracata yönelik teşvikler arttırılmıştır. Alınan 5 Nisan tedbirleri, bu dönemde ekonomiyi ciddi bir stagfasyona maruz bırakmıştır. 1999 yılına kadar bir vergi reformu da çıkarılamamasıyla vergilerden beklenen gelir toplanılamamıştır. 1994 yılına dönük özelleştirme planından istenilen şekilde sonuç alınamamıştır. Programın temel hedeflerinden olan enflasyon rakamlarını düşürme gayesi de gerçekleştirilememiştir. Hatta uygulanmaya çalışılan İstikrar Programı krizinde etkisiyle toplumun refah düzeyini düşürmüştür (Gaytancıoğlu, 2010: 143-144). Ancak 1990-1994 yılları arasında enflasyondan arındırılmış ve faiz ödemelerini de kapsayan operasyonel kamu açıklarında oran %8,3 iken, 1995-2000 yılları arasında bu oran %5,8 oranına düşmüştür (Ardıç, 2004: 119).

1990'lı dönemin sonlarına kadar devam eden aşırı bütçe açıkları, yüksek enflasyon rakamları ve faiz harcamalarının kamu içindeki artan payı gibi ekonominin dengesini yerinden oynatan sorunlar devam etmiştir. Ekonomik istikrarın sağlanamaması Türkiye'yi yeni bir krizin eşiğine getirmiştir. Bundan dolayı 1999 yılı itibariyle uygulamaya konulan, 2000-2002 yıllarını da içine alan, IMF destekli Enflasyonla Mücadele Programı adı verilen bir istikrar programı oluşturulmuştur. Programın temel amaçları, başta kamu maliyesinde olmak üzere döviz kurunda ve finans piyasalarında istikrarı sağlamanın yanı sıra yapısal reformlarla ekonomik büyümeyi arttırmaktır. Fakat bu istikrar planından da istenilen sonuç alınamamıştır. Bunun başlıca sebepleri ise; 1999 Marmara depremi dolayısıyla programın uygulanmaya geç kalınması, dünya petrol fiyatlarındaki artışlar, özel sektördeki ücretlerde aşırı artışlar, gelmesi planlanan yabancı sermayenin gelmemesi ve TL'de oluşan aşırı değerlenmedir. Bunların yanında hızlı bir

düşüş gösteren faiz oranları beraberinde tasarrufları azaltmasıyla ithalattaki artışa rağmen üretimde de aynı düzeyde artış olmaması programın başarısız olmasına neden olmuştur. Bu dönemde GSMH'deki artışların hedeflenen rakamların üzerine çıkması dış ticaret açığına, enflasyon oranlarının artmasına ve reel para stokunu daraltmasıyla faiz oranlarındaki artışa neden olmuştur (Paksoy ve Bakan, 2010: 161). Yine bu dönemde ciddi boyutlara ulaşan kamu açıklarının, istikrar programında ön görülen düzeye indirilmesi mümkün olmamıştır. Bunun nedeni ise kamu bankalarında artan zararlar ile KİT'teki kapatılamayan açıklardır (Ercan, 2001: 12). Para piyasası esasında bankalar arası faiz volatilitesinin yüksek olması ve özelleştirme planlarında aksaklık yaşanması gibi olumsuz durumlar sıkça yaşanmıştır. Bundan dolayı yerel yönetim harcama politikalarının istikrar programına uymaması, bazı özel ve kamu bankalarının zararları, 16 Kasım 2000 tarihinde, Kasım 2000 adındaki krizi meydana getirmiştir (Paksoy ve Bakan, 2010: 161).

Aralık 1999'da yürürlüğe giren istikrar programı, Kasım 2000'e kadar tüm ekonomik bozukluklara karşın, programın titizlik gösterilerek uygulanmasıyla gerçekleştirdiği hedefler de mevcuttur. 1998'den bu döneme kadar süre gelen ekonomik daralma dönemi 2000 yılı itibariyle sona ermiştir. Ekonomide %6 oranında büyüme gerçekleşirken, net iç ve dış varlıklarda beklenen düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Bu dönemde kamu sektöründe de denge sağlanmıştır (Ardıç, 2004: 168).

2.4.1. Kamu Sektörü Açısından

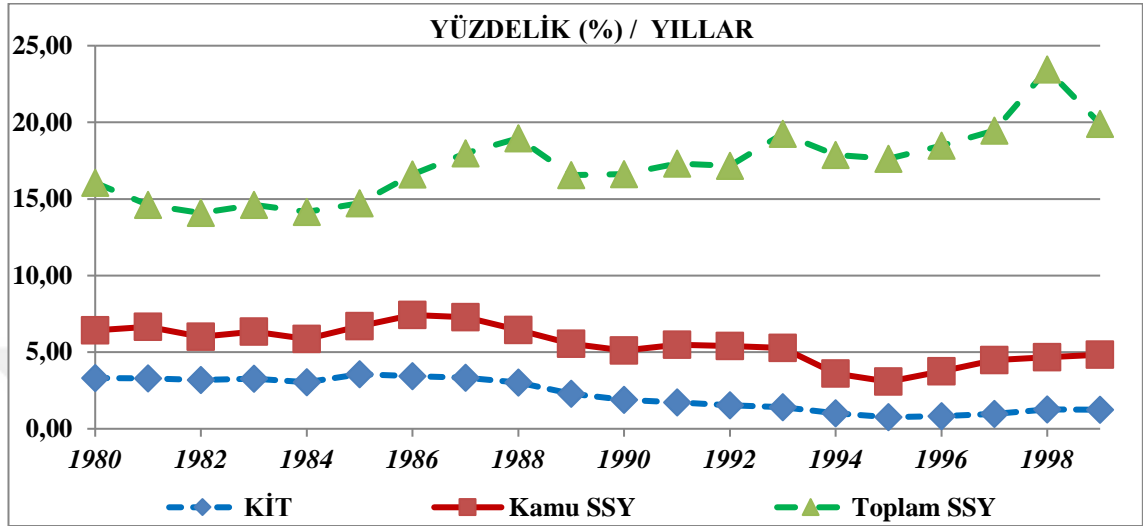
Bu bölümde 1980-2000 dönemi dikkate alınarak kamu sabit sermaye yatırımları, toplam sabit sermaye yatırımları, KİT oranları ve kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı verileri CSBB resmi web sayfasından; faiz oranları verileri TCMB'den, TÜFE oranları ise TÜİK'den alınan verilerle tarafımca hazırlanmıştır.

2.4.1.1. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri

1980 yılında alınan 24 Ocak kararlarında KİT'lere sınırlamalar getirilmiş ve birtakım kararlar alınmıştır. Öncelikle ekonomik kararların yürütülmesindeki söz hakkı, idari yönetime değil serbest piyasa güçlerine verilmiştir. Devletin rolünün büyük oranda azaltıldığı bu dönemde, KİT'ler dahil olmak üzere kamu kesimi daraltılmış ve özelleştirmeye gidilmesi üzerine politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu nedenle

hükümet KİT'lere açıklarını kapatmalarını ve daha sonra yükünü azaltmaları için zam yapma yetkisi vermiştir (Öztürk ve Özyakışır, 2005: 2-5).

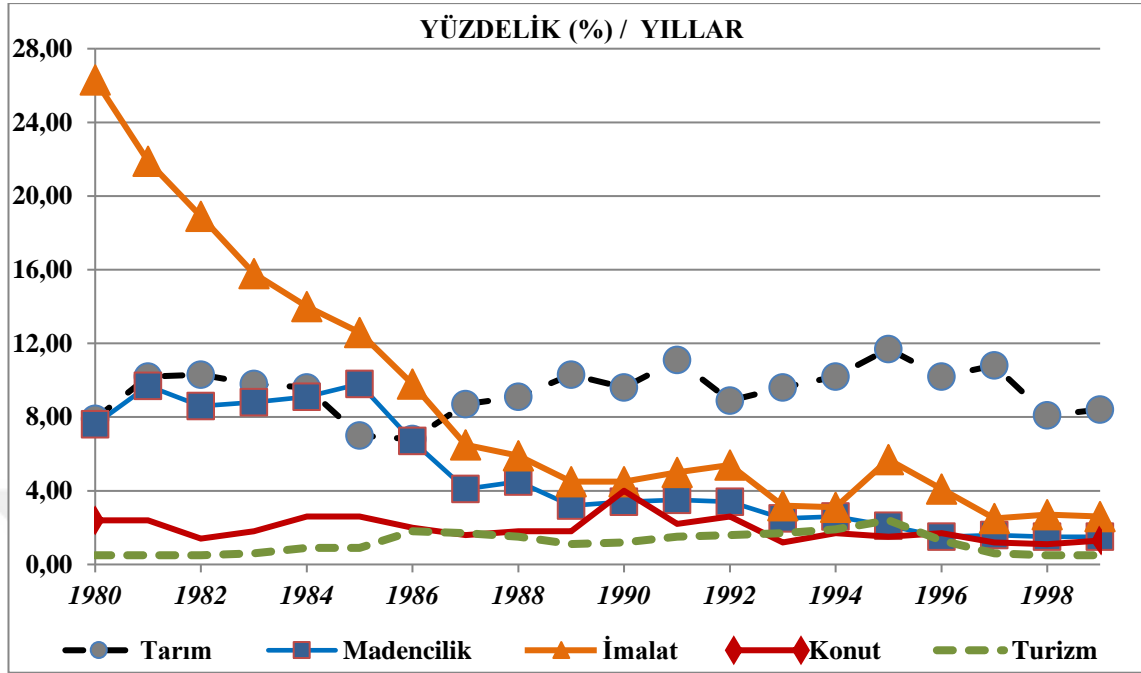
Grafik 2.10: Kamu İktisadi Teşebbüsleri (1980-2000)

1980 yılında ekonomide %52 payını alan KİT'lerde daha sonraki yıllarda sürekli olarak bir azalma görülmektedir. Genel olarak sabit sermaye yatırımlarında ise artış yaşanmıştır. Buradan KİT yatırım harcamalarının ekonomide önemli bir yere sahipken sonrasında bu payın azaltıldığı, sabit sermaye yatırımlarının payının artırıldığı çıkarımlarına ulaşılmaktadır. Özellikle 1990'lı yılların başından itibaren KİT'ler hızlı bir düşme göstermiştir. 1994 yılında alınan 24 Ocak Kararları gereği kamunun devlet içindeki payının azaltılması ve özelleştirilmeye gidilmesi etkili olmuştur. Buna göre KİT'ler 1994'te %28 iken, 1998 yılında %27 olarak 24 Ocak kararlarından sonraki dönemde en yüksek payını almıştır.

2.4.1.2. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

1980 yılından itibaren 2000 yılına kadar olan süreçte kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörler arası dağılımı Grafik 2.11 ve 2.12'de detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Grafiklerin daha iyi anlaşılması amacıyla, sektörler iki farklı gruba ayrılarak oluşturulmuştur.

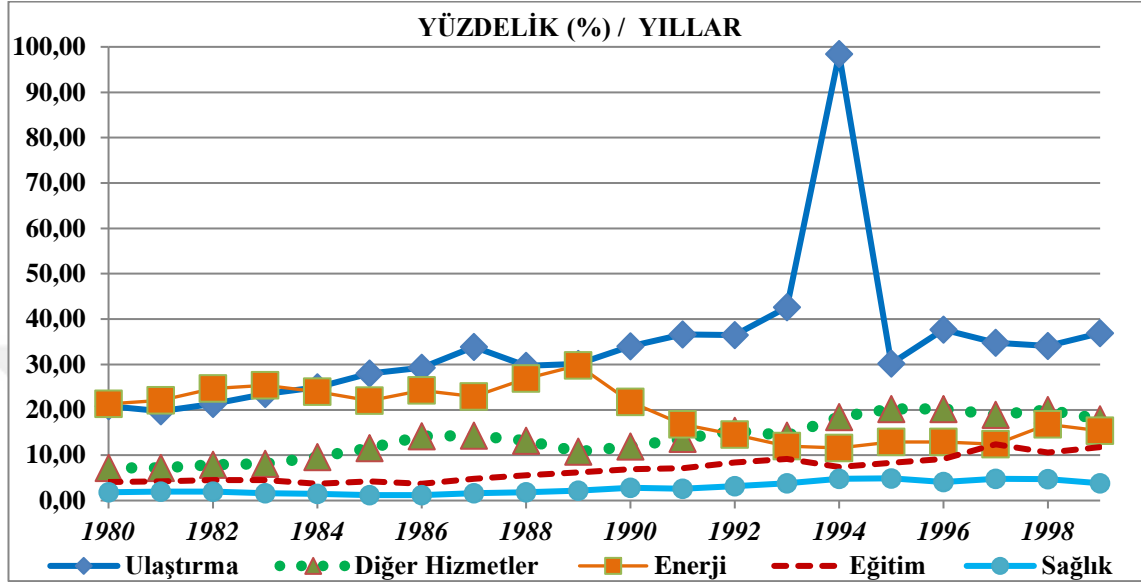
Grafik 2.11: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2000)

İthal ikamesine dayalı sanayileşme programı, 1980'li yılların başlarına kadar uygulanmaya devam edilmiştir. Bu programın uygulandığı dönemde devlet müdahalesi önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda kamu, özel sektör sabit sermaye yatırımlarına yapılan sübvansiyonların yanı sıra hem alt yapı hem de imalat sanayi yatırımlarına teşvik vererek sermaye birikimine azımsanmayacak ölçüde katkı sağlamıştır. Sağlanan katkılar 1980'li yılların başlarına kadar etkisini göstermiş, 1980 yılında imalat sanayi sektörü rakamları, son 30 yıla damgasını vurarak %26,3 oranında gerçekleşmiştir (Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu, 2005: 2). İmalat sektörü 1980 yılında tavan yapan sektör olsa da sonraki yıllarda azalma eğilimine girmiştir. Tarım sektörü, 1990'da %4,5 oranında iken 1999 yılına gelindiğinde %2,6'ya düşen imalat sektöründen bu dönemde daha fazla ağırlığı olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla sanayileşmeden çok tarıma önem verildiği çıkarımına ulaşılabilmektedir.

Grafik 2.12'e bakıldığında sektörler itibariyle 1980 ile 1990 yılları arasındaki en büyük sabit sermaye payları sırasıyla; ulaştırma, enerji, imalat ve diğer hizmetler şeklindedir. Ardından tarım, madencilik, eğitim, konut, sağlık ve turizm gelmektedir. Bu dönemde ulaştırma ve enerji sektörlerine ağırlık verilirken turizm sektörüne yapılan sabit

sermaye yatırımları düşük seviyede kalmıştır. 1990-2000 dönemi ele alındığında, yine ulaştırma sektörünün en fazla paya sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 2.12: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2000)

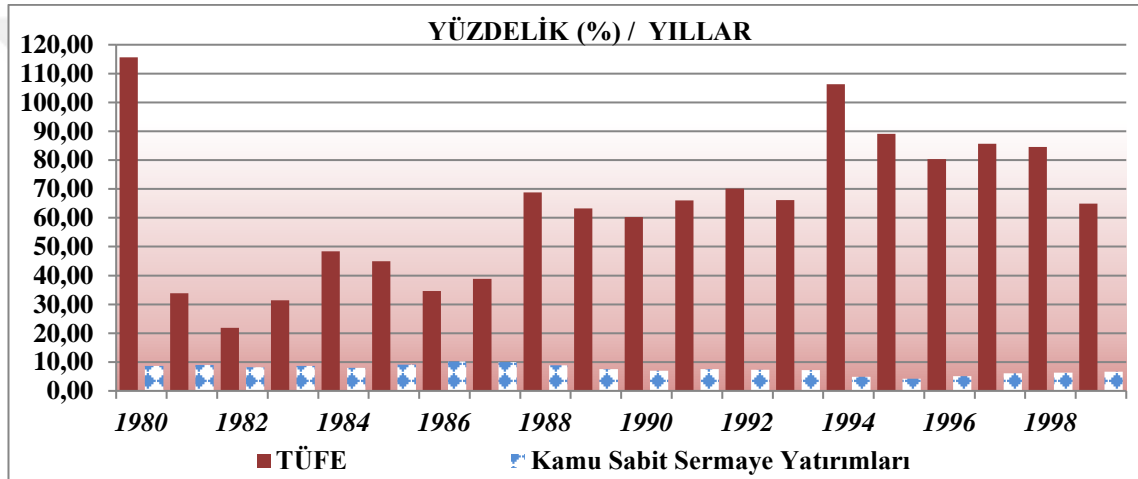
Türkiye ekonomisinde 1990 ile 2006 yılları arasında arka arkaya yaşanan yoğun krizler nedeniyle, ekonomik faaliyetlerde aksamalar yaşandığı ve ekonomik büyüme hedeflerinin çeşitli sektörlerde meydana gelen krizlerle kesintiye uğradığı görülmektedir (Türeli, 2008: 1). 1990 yılında turizm sektörü hariç diğer sektörlerde artış yaşanmıştır. 1994 yılında %98,4 oranına sahip olan ulaştırma sektörü ilk sırada yer almaktadır. Bu dönemde %18,4'lük bir pay alarak diğer hizmetler sektörü ikinci sırada yer alırken diğer sektörler sırasıyla; tarım %10,2, enerji %11,6, eğitim %7,4, sağlık % 4,8, imalat % 3,1, madencilik % 2,6, turizm % 1,90 ve konut % 1,7 olarak gerçekleşmiştir. 1994'te artışa geçen tarım sektöründe bu durum 1997 yılına kadar devam etmiş, 1998 yılında %8,1 oranında gerçekleşerek azalmıştır. 1997 yılı itibariyle eğitim sektöründe hızlı bir artış görülmektedir. Bu artışın temel nedeni ise, sekiz yıllık zorunlu eğitim sistemi uygulanmaya başlamasıyla eğitim yatırımlarına verilen önceliklidir.

2.4.1.3. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksi

Türkiye'nin iktisat tarihi boyunca çeşitli faktörlerden etkilenen enflasyon olgusu, kamu sabit sermaye yatırımlarından da önemli boyutta etkilenmektedir. Kamu sabit sermaye yatırımlarında yaşanan artışlar enflasyonu arttırdığı gibi azalışlarda

enflasyonu düşürebilmektedir. Kamu kapsamındaki sabit sermaye, istihdamı ve ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Fakat siyasi istikrarsızlıklar ile popülist politikalar sebebiyle kamu sabit sermaye yatırımlarındaki artışlar bazı olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bunlar ise, kaynakların etkin kullanılmaması ve artan vergi yükleridir. Vergi gelirleri ile finanse edilemeyen kamu sabit sermaye yatırımları, bütçe açıklarına neden olduğu gibi kamu borç stokunu arttırarak faiz oranlarını da yukarı çekebilmektedir. Dolayısıyla üretim maliyetleri üzerinde olumsuz bir etkiye sebep olarak enflasyonu arttırabilmektedir (Ulusoy ve Yiğit, 2016: 376).

Grafik 2.13: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksleri (1980-2000)

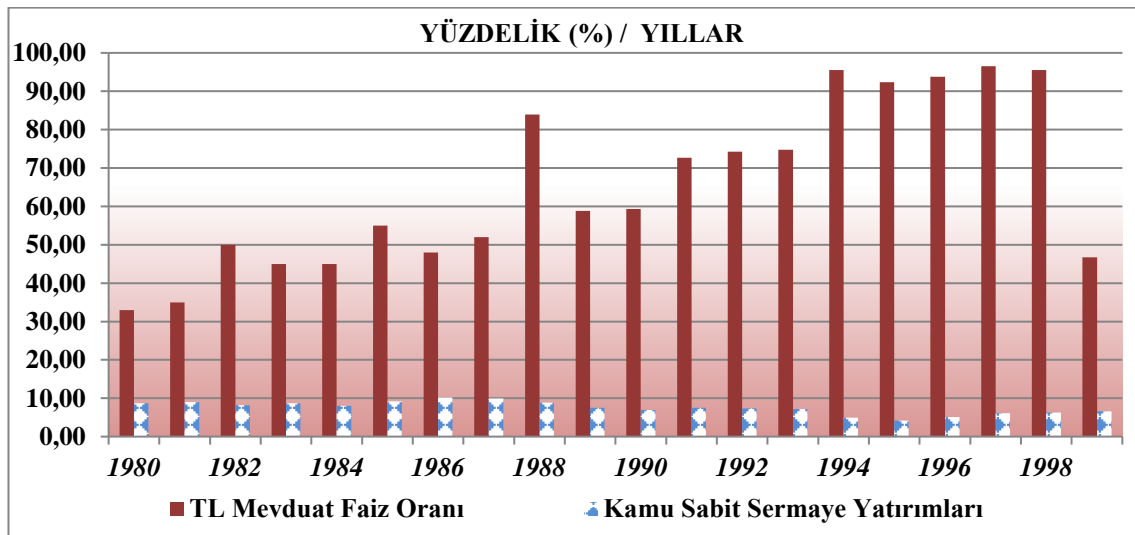
1980 yılında %100'ü aşan enflasyon oranını düşürmek için uygulanan istikrar programı, 1981 yılında %34'e düşen enflasyon rakamıyla başarılı olduğunu ispatlamıştır. Ancak 1988 yılından itibaren sürekli artan enflasyon rakamları TL'nin aşırı değer kaybı nedeniyle 1994'te tekrar %100'ün üzerine çıkarak %106'ya ulaşmıştır. Ortalama olarak 1990'lı yıllarda %65 üzerinde oluşan enflasyon, 1995 yılında %89'a düşürülerek kriz atlatılmış sayılsa da 90'lı yılların sonuna dek yüksek oranlarda seyretmeye devam etmiştir. Bu oranların neticesinde, 1980 yılında başlatılan istikrar programı, kısa süreli başarı gösterse de uzun vadede enflasyona yönelik çabaların başarılı olamadığı anlaşılmaktadır (TCMB, 2002: 43). Türkiye ekonomisinde 1990'lı yılların sonundan günümüze bakıldığında kamu sabit sermaye yatırımlarındaki artışlar, ekonomide talep baskısına neden olarak enflasyon oranlarını arttırmıştır (Ulusoy ve Yiğit, 2016: 389).

2.4.1.4. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranı

Kamu sabit sermaye artışları faiz oranlarını yükseltebilir. Faiz oranlarındaki artış sermayenin ücretini arttırarak özel sektör sabit sermaye yatırımlarına olan talebi azaltmaktadır. Dolayısıyla genişletici maliye politikasının bir sonucu olan dışlama etkisi ortaya çıkabilmektedir. Faiz oranlarının Keynesyen'lere göre yorumu ise, vergiler veya borçlanmalar aracılığıyla finansmanı sağlanan kamu sabit sermaye yatırımları ekonomi üzerinde genişletici bir etkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu durum faiz oranlarını arttırarak, yatırımlar üzerinde geciktirici bir etkiye neden olmaktadır. Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının arttırılabilmesi adına yatırımcılar için devletin ekonomiye müdahalesiyle faiz oranları düşürülerek sermaye maliyetinin azaltılması gerekmektedir (Kesbiç, Dündar ve Devrim, 2016: 60-62).

24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarıyla faiz oranları serbestleştirilmiş ancak 1983'te bundan vazgeçilerek bankaların denetimine bırakılmıştır. Faiz oranlarının denetim altında tutulması ve kamu sektörü finansman ihtiyacının azaltılması planlanmıştır. 1983 yılından sonra taban faiz oranının belirlenmesinde ve mevduat faiz oranlarının belirlenmesinde TCMB'ye yetki verilmiştir (Erkan, 2005: 6-7).

Grafik 2.14: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz oranları (1980-2000)

1986 ve 1989 yıllarında düşme eğiliminde olan faiz oranları 1988 yılında sıçrama göstererek %83,9'a ulaşmıştır. Bu dönemde kamu açığının para basılarak karşılanmasıyla fiyatların artması bütçe açıklarını da arttırmış dolayısıyla faiz oranları

artmıştır (Torun ve Karanfil, 2016: 474). Türkiye, 1994 krizinden sonra kredi notunun düşürülmesiyle dış borçlanma olanaklarının azalması sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Kamu kesimindeki açıkları kapatabilmek için iç borçlanmaya başvurmuştur. Bunun sonucunda 1994 ile 1998 yılını da kapsayan bu dönemde faiz oranları çok yüksek düzeylerde kendini göstermiştir (Bayraktar, 2009: 290). 1990'lı yıllar ile birlikte artış gösteren faiz oranları 1990'ların sonuna doğru zirveye çıkmış olup, bu süreç içerisinde kamu sabit sermaye yatırımlarında azalma görülmüştür.

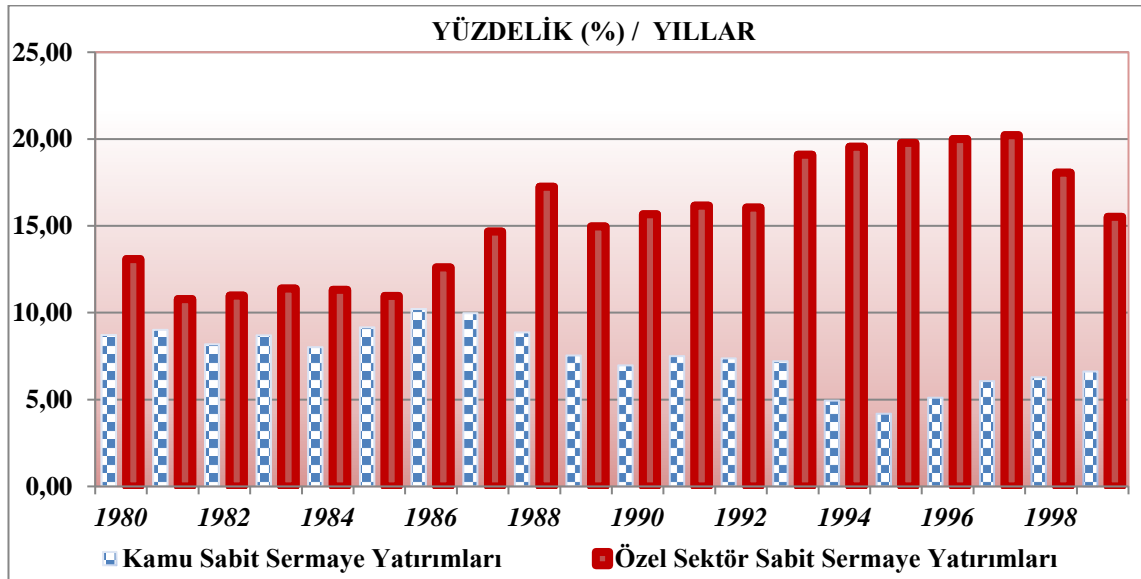
2.4.2. Özel Sektör Açısından

Bu bölümde 1980-2000 dönemi dikkate alınarak; kamu ve özel sabit sermaye yatırımlarının milli gelire oranı, özel sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları CSBB'nin resmi web sayfasından alınan verilerle derlenmiştir.

2.4.2.1. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

Türkiye özellikle 1980 yılı itibariyle özel sektörün alt yapı ihtiyaçlarını karşılamak ve özel sektörü geliştirmek için teşvikler ile özelleştirmeler yaparak özel sektör sabit sermaye yatırımlarına ağırlık vermiştir (Yılmaz ve Tezcan, 2007: 5).

Grafik 2.15: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (1980-2000)

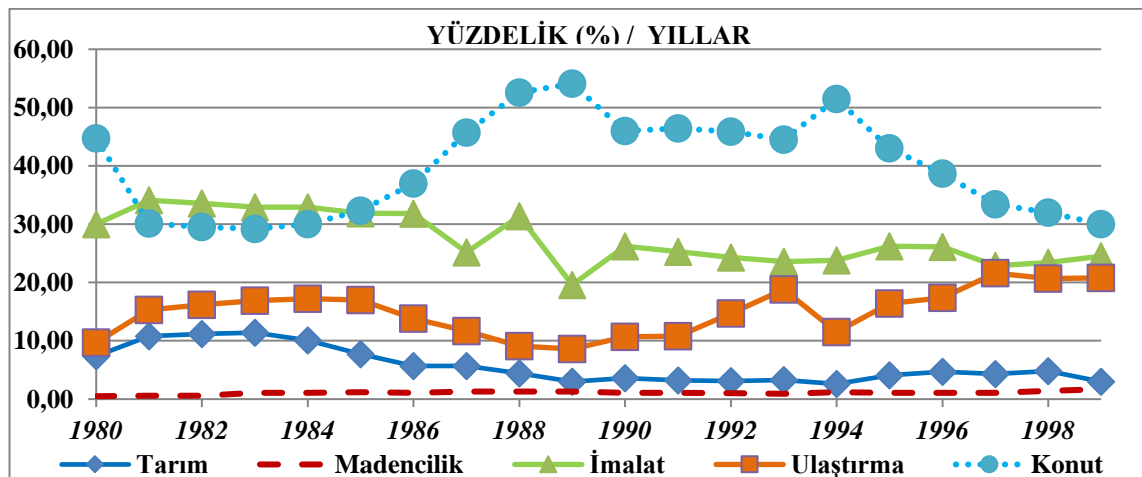

1980-2000 döneminde özel sektör yatırımlarının kamudan daha fazla oranda ilerlediği görülmektedir. 1980 Kararları ile devletin teşvik uygulamaları özel sektör yatırımlarını arttırmayı başarmıştır. Özellikle 1986'da artış gösteren özel sektör, 1988'de %18 oranında gerçekleşerek 1994 döneminde aşırı bir artışla devam eden özel sektör sabit sermaye yatırımları, TL'nin de aşırı değerlenmesiyle kamu sabit sermaye yatırımlarının azalmasına neden olmuştur. 1994 Krizi'nin ardından alınan kararlar kamunun sabit sermaye yatırımlarında kısıtlamaya gitmesiyle özel sektördeki artış hızını yavaşlatmıştır. 1990'lı yılların sonlarına doğru arka arkaya gelen krizler ile özel sektör sabit sermaye yatırımlarının milli gelir içindeki payının azaldığı görülmektedir (Cural, Eriçok ve Yılancı, 2012: 78).

2.4.2.2. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

1980 yılıyla birlikte Türkiye ekonomisi politikalarında gerçekleştirilen köklü ve yapısal reformlar, özel kesimin alt sektörlerini önemli ölçüde etkilemiştir. 1980 yılı itibariyle uygulanan dışa açılma politikaları özel sektör yatırımlarının sektörler arasındaki değişimlere yol açmıştır (Altunç ve Şentürk, 2010: 532-533). Özel kesime ait tüm sektörlerin detayları Grafik 2.16 ve 2.17'da verilmiştir. Sektörler arasındaki dağılımlar grafiklerin daha anlaşılır olabilmesi için yapılmıştır.

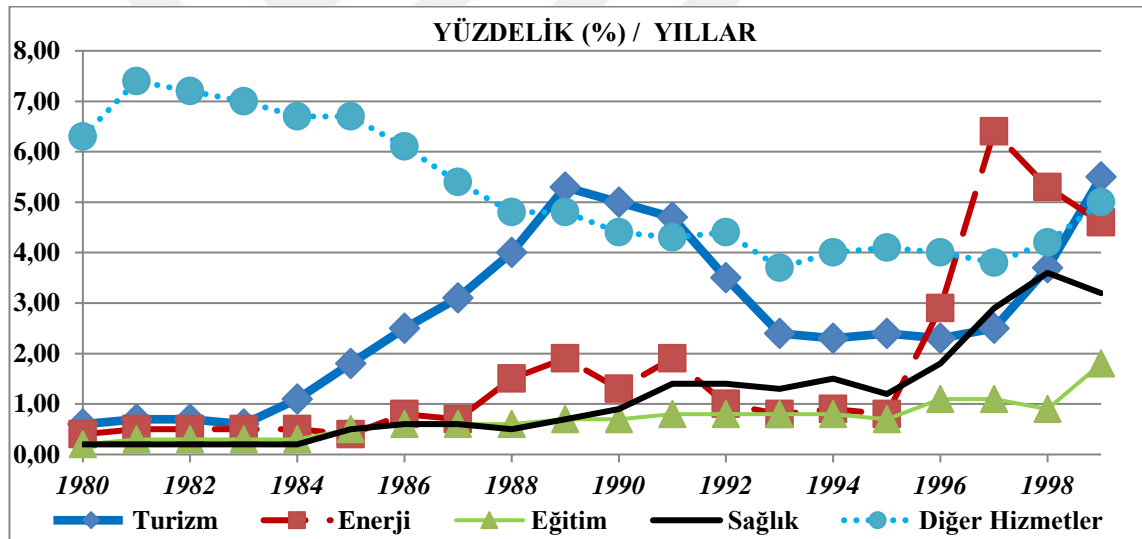
Grafik 2.16: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2000)

Yeniden yapılanma dönemini de kapsayan 1980'li yılların başlarına bakıldığında yatırımlar; imalat, madencilik, tarım gibi üretim sektörlerinden çok konut sektöründe yoğunlaşmıştır (Bayraktutan, 2008: 4). Buna göre 1980 yılında alt sektörde gerçekleşen

veriler dikkate alındığında en büyük payı olan konut sektörü %44,7 oranıyla ilk sırada yer almaktadır. Yıllar itibariyle sürekli artış gösteren ulaştırma sektörü, özel sektörün payını arttıran en önemli sektörlerden biridir. Ulaştırma sektörü 1980'lerin başında ve sonunda düşük seviyelerde devam etmiş, sonrasında başarılı bir şekilde artmıştır. Grafik 2.16'dan da anlaşılacağı üzere ulaştırma sektörü ile birlikte imalatda da özel kesimin payını arttıran bir etki ortaya çıkmıştır. Bu etkinin artmasına kırsal kesimin kentleşmeye çalışması çabaları neden olmuştur. Dolayısıyla tarım sektörü olumsuz etkilenmiştir. 1980'li yılların başından itibaren düşük oranda devam eden eğitim, sağlık, enerji, madencilik ve turizm sektörleri genel olarak 1990'lı yılların başından itibaren artış gösteren sektörlerdir. Düşük düzeyde artış gösteren bu sektörler, özel sektör yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının artmasına katkı sağlamışlardır.

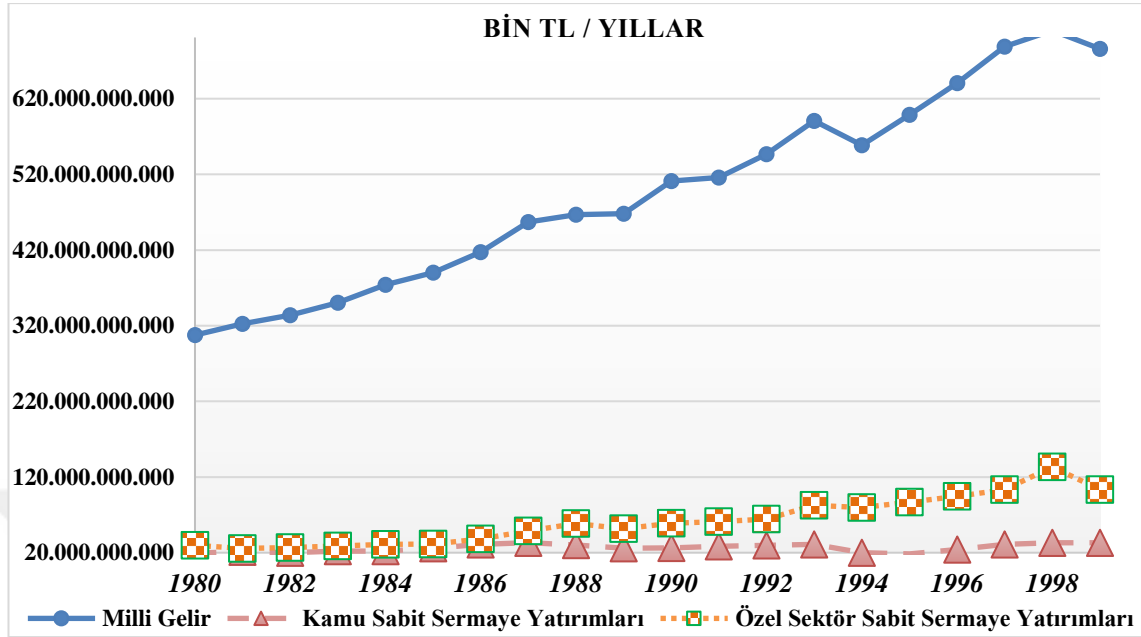
Grafik 2.17: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1980-2000)

Emek yoğun bir sektör olan turizm sektörünün gelişebilmesi için yüksek rakamlarda sabit sermaye yatırımlarına ihtiyacı vardır. Mevcut yatırımlardan daha düşük düzeylerde gerçekleşen turizm sektörü yatırımlarını teşvik etmek ve arttırmak adına 1983 yılında Turizm Teşvik Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1985 yılı ile kalkınmada özel önem taşıyan sektör kapsamına girmesiyle turizme yönelik bir yatırım talebi oluşturulmuş ve 1985 yılından itibaren artış gösteren bir sektör olmuştur (Arıkan, Türkmen ve Aşan, 2012: 44).

2.4.3. Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir

1979'da yaşanan ikinci petrol kriziyle Türkiye ekonomisinde döviz rezervleri azalmış, işsizlik ve enflasyon oranları artmış dolayısıyla milli gelir azalmıştır. Bu dönemi hızlı bir şekilde atlatabilmek için, yapısal reformların yerine kısa vadeli borçlanmayla bütçe açıkları ve kamu harcamaları için gereken fon sağlanmaya çalışılmıştır (Doruk ve Yavuz, 2018: 2242). 1980 yılı ile birlikte Türkiye, ihracat kapsamında dışa açılma politikası dönemini başlatmıştır. Bu doğrultuda ekonomik büyümenin sağlanması, ülkedeki gelişmişliğin artırılmak istenmesi, ihracat gelirlerinin artırılarak sanayileşmenin ilerletilmesi ve milli gelirin istikrarlı bir artışının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde TL devalüe edilmiş, kamu harcamalarından kısılarak bütçede küçülmeye gidilmiş ve yabancı sermayedeki engeller kaldırılmıştır. Tüm bu gelişmeler Türkiye ekonomisi milli gelirinde dalgalanmalara neden olmuştur (Koç, 2015). Özel sektör sabit sermaye yatırımlarına özendirici uygulamalar ve kamunun ekonomi üzerindeki yükünü azaltıcı politikalar 1980 yılında alınan kararlar içerisinde yer almaktadır. Ayrıca dalgalı bir biçimde ilerleyen milli gelir yatırımlar ile desteklenmek istenmiştir. Çünkü sabit sermaye yatırımları, hükümetin sermaye teşekkülüne yarar sağlayarak milli geliri artışı yönünde etkilemektedir (Sivrekli Demircan, 2008: 50). Grafikte ki milli gelir, kamu sabit sermaye yatırımları ve özel sektör sabit sermaye yatırımları değerleri CSBB'den elde edilmiş olup, 2009 yılı GSYİH deflatörü kullanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 2.18: Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir (1980-2000)

1980-2000 dönemine bakıldığında, milli gelir rakamlarının dalgalı bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. 1980 yılıyla birlikte dışa açılma politikaları, sanayileşme ve özel sektöre olan teşvik politikalarının başarılı olduğu görülmektedir. Bu dönemde kamu sabit sermaye yatırımlarının bütçe üzerindeki yükünün küçültülmek istenmiştir. Önceki dönemler de olduğu gibi özel sektör yatırımlarının payı arttırılmak istenmiştir. 1990'lı yıllara bakıldığında özel sektör üzerindeki uygulamaların gerçekleştirildiği gözükmektedir.

2.5. 2000-2018 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye 2000-2018 döneminin başlarında, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleriyle karşı karşıya kalmıştır. Arka arkaya gerçekleşen bu krizler, yeni kararları ve tedbirleri ortaya çıkarmıştır. Kasım 2000 ekonomik krizinin temel nedeni, banka sektörüne getirilen düzenlemelerle açık pozisyonların kapatılmasında ani kararlar alınmasıyla ortaya çıkan likidite sıkıntısıdır. Açık pozisyonlarını hazine kağıtları ile fonlayan bankalar büyük kayıplara uğramıştır. Bu yüzden faiz oranları olağanüstü rakamlara ulaşmıştır. Likidite sıkıntısının mali kesimden reel kesime sıçramasıyla kriz ekonomi içinde derinleşmiştir. Ekonomik bunalımın daha kötüye gitmesini engelleyebilmek için pek çok geçici tedbirler

alınmıştır. Fakat uygulanan programda istikrarın bozulmasının ardından Şubat 2001 krizi gerçekleşmiştir (Sungur, 2015: 244).

2001 Krizi, Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında geçen tartışmada patlak vermiştir (Kanberoğlu ve Kara, 2014: 37-38). 1999 İstikrar Programı, 2001 kriziyle tamamen geçerliliğini yitirmiştir. Bu kriz ile birlikte TCMB 6 milyar dolar rezerv kaybetmiş, İnterbank'ta gecelik faiz oranları %6000'leri geçmiş ve faiz oranları %1000'in üzerinde gerçekleşmiştir. Döviz krizi olarak da nitelendirilen 2001 krizi, yüksek oranda artışlar izleyen cari işlemler açığının bir nedenidir. Krizin diğer nedenleri olarak, aşırı değerlenen Türk Lirası, sermaye yetersizliğiyle karşı karşıya gelen mali kesim, kamu açıkları ve banka sektöründe meydana gelen açık pozisyonlar şeklinde sıralanabilmektedir (Karaçor, 2006: 388).

2001 yılı itibariye Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yürürlüğe girmiştir. Programın yapılmasındaki temel amaçlar; kur rejimi kaynaklı istikrarsızlıkların ortadan kaldırılması, kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılması adına altyapı çalışmalarının gerçekleştirilmesidir (TCMB, 2008: 12). 2001 yılında uygulamaya konulan program, ekonomik istikrarı hedefleyen bir plan olup ekonomideki başlıca sorunları ele almıştır. Öncelik verilen bu sorunlar; kamu maliyesinin yeniden yapılandırılması, bankacılık sektöründe getirilen düzenlemeler, başta KİT'ler olmak üzere Sosyal Güvenlik Sisteminin kamu ekonomisi üzerindeki ağırlığı ve özelleştirmelerin program dahilinde istikrarının sağlanması şeklindedir. 2001 Krizinin en önemli sonucu, finansal kriz olarak başlayıp reel sektörde de etkisini göstermesidir. Bu yüzden programda reel kesimi de içeren reformlar uygulamaya konulmuştur (Gürsoy, 2019: 5).

2001 Krizi sonrasında uygulanan ekonomi politikaları ile piyasalarda güven ortamı oluşturulmuştur. Ayrıca 2002 yılıyla hem siyasi hem de ekonomik istikrarın sağlanması makro ekonomik göstergeler ile bütçe uygulamalarında olumlu gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde bütçe giderlerinde etkinliğin sağlanmasıyla tasarruf aynı zamanda vergi gelirlerindeki yüksek performans bütçede olumlu sonuçları meydana getirmiştir (Acar, 2013: 22). Genel olarak 2001 yılına kadar sürekli artan kamu harcamalarının GSMH içindeki payı, 2003 yılından sonra ciddi anlamda azalmıştır. Kamu harcamalarındaki bu değişimin nedeni sıkı maliye politikalarının uygulanması,

ekonomik büyüme hızının artması ve bütçede düzenlemelerin yapılmasıdır. 2000 yılının başlarında bu oran %40 civarında iken daha sonrasında 2001 krizi ile azalma eğilimi göstermiştir. Fakat 2000 yılı itibariyle konsolide bütçe harcamalarının GSMH'deki payı %37,1 olmaktadır. 2001 krizinde artan enflasyon oranları, kamu açıkları ve devamında iç-dış borçlanmayla ortaya çıkan yüksek faiz oranları ile birlikte bu oran %45,6 olarak artış göstermiştir. 2003 yılında kamu harcamalarının GSMH'ye oranı %39,3 olmakta ve öncesinde IMF ile stand-by anlaşmasının yapılmasının etkisiyle bu oran %42,3'tür. 2003 yılından sonra azalan faiz ödemeleri sayesinde 2004 yılı ile birlikte faiz oranlarında önemli düşmeler olmuştur. Bu durum kamu sabit sermaye yatırımlarında dengeyi ve özel sektörde iyileşmeleri ortaya çıkarmıştır. 2002 ve 2004 yılları arasında IMF tarafından gerçekleştirilen sıkı denetim ile bütçe harcamalarında kısıtlamalar yapılmıştır. Kamu ekonomisini kapsayan ve uygulanmakta olan yapısal reformlar 2005 yılında olumlu etkilerini hissettirmeye başlamıştır (Kanca ve Bayrak, 2014: 42).

Türkiye 2003 yılından itibaren makro ekonomik istikrarı sağlayacak, ekonomideki etkinlik ve verimliliği gerçekleştirecek, üretken bir ekonomi için yapısal reformlarla beraber uygulanan sıkı para ve maliye politikaları sayesinde ekonomik istikrarı sağlamıştır. 2002 ile 2007 dönemi arasında büyüme oranları yükselmiş, ihracatla birlikte üretim arttırılmış, kamu sabit sermaye yatırımları üzerinde iyileştirmeler yapılmış, enflasyon azaltılmış ve kısmen de olsa mali disiplin gerçekleştirilmiştir. Cari açığın arttığı bu dönemde, krizden önceki likidite bolluğu sebebiyle finansman sorunuyla karşılaşılmamıştır (Acar, 2013: 17).

2007'den günümüze özel sektör sabit sermaye yatırımları daralma dönemine girmekte, kamu sabit sermaye yatırımları ise ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadır. Ekonomik büyümedeki istikrarın sağlanabilmesi için, özel yatırımlar ve özel tüketimlerin aynı seviyede ilerlemesi önem taşımaktadır. 2007'nin sonlarına doğru etkisini göstermeye başlayan küresel kriz sonraki dönemde de etkisini sürdürmüş, özel sektör sabit sermaye yatırımlarındaki artışı çok fazla azaltmıştır. Bu durum özel sektör sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olumlu olan katkısını olumsuz etkileyecek seviyelere kadar indirgemıştır (Altunç ve Şentürk, 2010: 533). 2008 Krizi döneminin ilk çeyreğinde Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ve TÜFE oranlarının yükselmesi, reel faizin artması, kurdaki artışlar, bütçe açığında yükselme eğilimi ve 2008 yılı özelleştirme planlarında yetersiz kaynak sıkıntısı krizin ekonomiye olumsuz

etkilerindedir. Bu süreçte ki temel kırılmalıklar ise, artan reel faiz sonucunda kamu borcunun faiz ödemeleri bütçesine oranının %25 düzeyinde olması, dalgalı ve düşük kur politikaları ve enflasyonist eğilimlerdir (Batırel, 2008: 9). Türkiye ekonomisinde 2009 yılı zor bir dönem olmuştur. özellikle 2009 yılının ilk yarısında başta ekonomik daralma ve işsizlik oranlarında artış gibi çeşitli olumsuzluklar olmak üzere pek çok ekonomik sıkıntıya neden olmuştur (Afşar, 2011: 144). 2010 yılından itibaren ekonomideki istikrar çalışmalarının yanı sıra yaşanan kriz etkisini hissettirmeye devam etmiştir. 2010 yılında kamu gelirlerinde azalma meydana gelmiş ve krizlere karşı uygulanan tedbirlerin de neden olduğu bütçe açıkları ile kamu borç stoklarının artışı ortaya çıkmıştır (Durmuş, 2010: 3).

Genel olarak 2000'den günümüze uygulanan politikaların ortak amaçları; enflasyon ve faiz oranlarının minimize edilmesi, kamu üzerindeki toplam borç yükünün azaltılması, ihracatın artırılması ve cari açığın azaltılması olmaktadır. Bu kapsamda, tüm politikalar iki ana grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki özelleştirmelere önem verilmesi ve özel sektöre olan teşviklerin artırılarak özel sektör sabit sermaye yatırımlarının artırılmasıyla devletin ihtiyaç duyduğu ek finansman ihtiyacının karşılanmasıdır. İkinci politika ve ekonomik büyümeyi direk ilgilendiren durum ise, sıkı maliye politikalarının istikrarlı bir şekilde yürütülmesidir (Fikir, 2010: 117-118).

Cumhurbaşkanlığı tarafınca 2018 yılında yayınlanan 2019-2021 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberi adlı genelgede, kamu sabit sermaye yatırımları hakkında şu bilgiler ve planlar yer almaktadır: 2019 ile 2021 yılları arasında uygulanacak olan ekonomi programında devlet, toplumsal refahı ve kalkınmayı sağlamak için makroekonomik istikrarın korunmasını, üretimin artırılmasını ve toplumsal refahın yükseltilmesini hedeflemektedir. Programın temelinde, ekonomik dengeyi korumak ve ekonomik büyümedeki sürdürülebilirliği sağlamak için kamusal harcamalarda tasarrufa gitmek, enflasyonda düşme eğilimi sağlayarak fiyat istikrarını korumak, yurtiçinde tasarrufları artırmak, cari işlem açıklarını azaltmak ve kamu maliyesindeki denge ve disiplini kuvvetlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaçlar kapsamında, kamusal hizmetlerdeki kalite ve verimliliğin önceliğinde kamu sabit sermaye yatırım harcamaları için ayrılan fonların sonraki dönemler katkı sağlamasına önem verilmiştir. Buna göre, kamu sabit sermayesi totaliter bir yaklaşım ile özel sektör sabit sermaye yatırımlarını tamamlayıcı olacak şekilde tasarlanacaktır. Bu çerçevede, özel sektör sabit sermaye

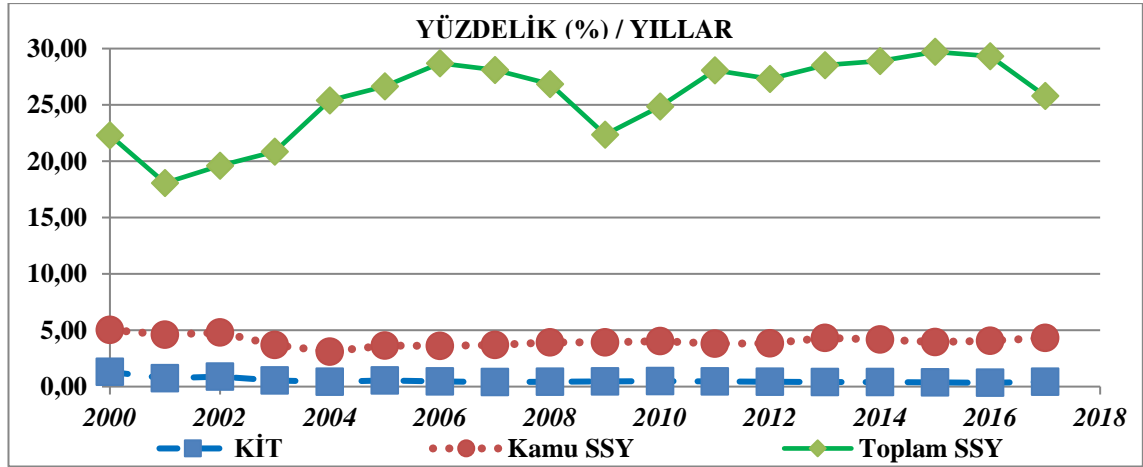
yatırımlarında verimli olan üretim esaslı yatırımlar ve kaliteli bir altyapı yatırımı ayrıcalıklı olacaktır. Kamu sabit sermaye yatırımlarına ayrılan fonlar sayesinde sosyal ihtiyaçlar giderilirken üretim faaliyetlerine de katkı sağlanacaktır. Ayrıca mevcut sermaye stoklarının kullanımında etkinlik, rantabilite ve sabit sermaye yatırımlarından olabildiğince kısa sürede yarar sağlanmasına da itinayla dikkat edilecektir (Cumhurbaşkanlığı, 2018).

2.5.1. Kamu Sektörü Açısından

Bu bölümde geçiş ekonomisi olarak adlandırılan 2000-2018 dönemi dikkate alınarak; kamu sabit sermaye yatırımları, toplam sabit sermaye yatırımları ve KİT rakamları milli gelire oranlanarak elde edilmiştir. Bu veriler ve kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı verileri CSBB resmi web sayfasından; faiz oranları verileri TCMB'den, TÜFE oranları ise TÜİK'den alınan verilerle hazırlanmıştır.

2.5.1.1. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri

2000 dönemine kadar KİT'ler ile ilgili pek çok özelleştirme ve yapılandırma kararları alınmıştır. Fakat bu kararlar istenilen düzeyde başarılı olamamış ve bu kuruluşların ağırlığı kamu ekonomisi içinde ağırlığını hissettirmeye devam etmiştir. Kaynakların gereksiz ve verimsiz kullanımı, teknolojiye ayak uyduramama, mal ve hizmetlere yapılan aşırı harcama ile gereksiz istihdam gibi sebepler KİT politikasının yerine getirilmesinde engel olmuştur. Bu durumlar da göz önünde bulundurularak 2000 yılı ile birlikte yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Güçlü ekonomiye geçiş programıyla birlikte KİT'lere yönelik yapılacak eylemler ilk olarak, Bakanlar Kurulu Kararı olarak düzenlenen yıllık yatırım ve finansman programlarıyla açıklanmaktadır. Ayrıca 2000 yılıyla uygulamaya geçirilen enflasyonla mücadele planında, KİT'lerin yapılandırılması ve istenen hedeflere ulaşılması kapsamında düzenlemeler yer almaktadır. Bu dönemde IMF ile imzalanan kredi anlaşmaları sebebiyle, KİT'lere yönelik önlem amacıyla niyet mektupları ve gözden geçirmeler yapılmıştır (Üzümcü, 2007: 40-41). 2000-2018 dönem arası KİT'ler ve yatırımlar Grafik 2.19'de yer almaktadır.

Grafik 2.19: Kamu İktisadi Teşebbüsleri (2000-2018)

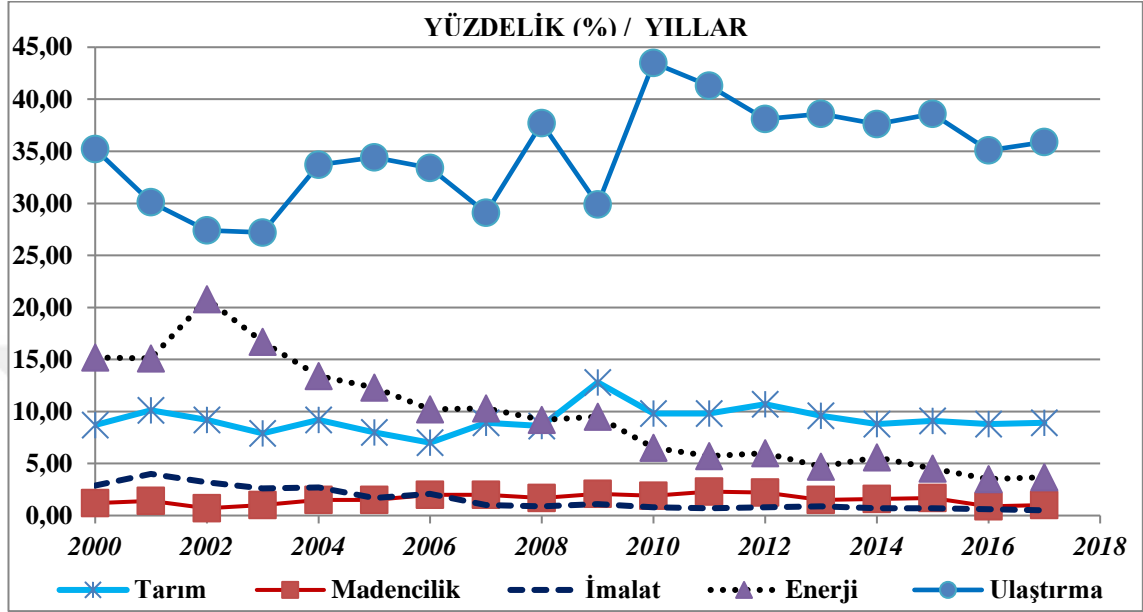
2001 krizi yatırımlarda etkisini hissettirmiştir. GSYİH içindeki payı %20'lerden %18'lere düşen toplam sabit sermaye yatırımları 2002 yılı ile yeniden yükselişe geçmiştir. Bu durumu 2008 krizine kadar sürdüren yatırımlar günümüze kadar tekrar ekonomi içindeki payını arttırabilmeyi başarmıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında yer alan KİT'lerin ekonomi içindeki payının azaltılması amacının sağlandığı görülmektedir.

2.5.1.2. Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

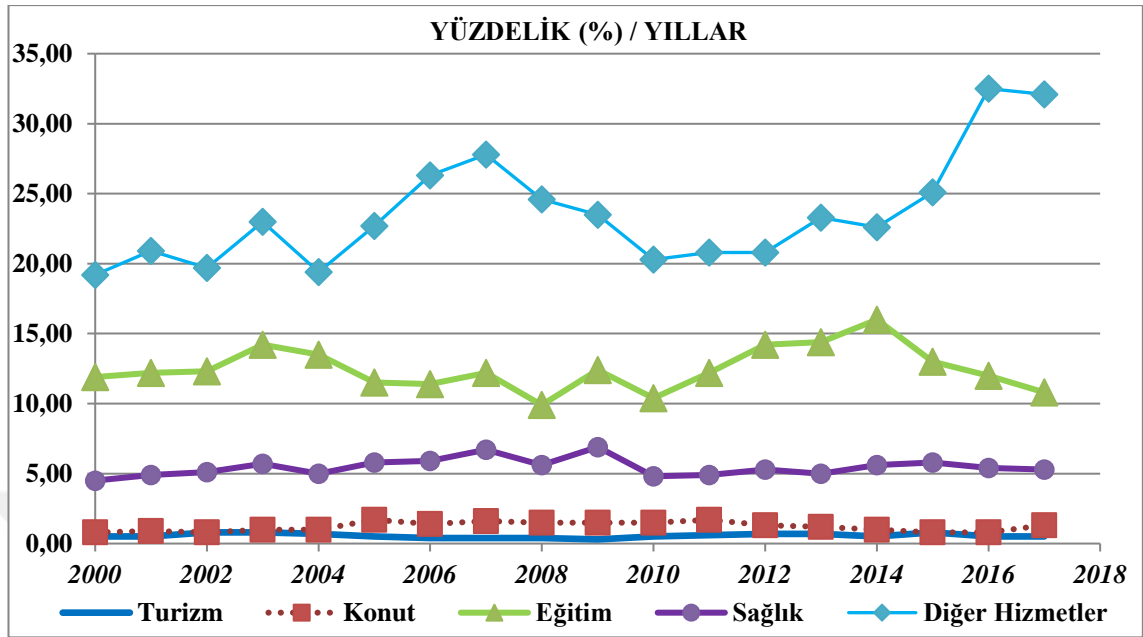
Sekizinci beş yıllık kalkınma programını da içine alan bu dönemde, ekonomik ve sosyal anlamda Türkiye'nin alt yapısını geliştirerek, kısa vadede gerçekleştirilebilecek yatırımlara öncelik verilmiştir. Bu hususta ekonomik kalkınmayı kısa sürede tamamlayabilmek hedeflenmiştir. Önceki dönemlerde ihtiyaçlara yönelik olarak pek çok çalışmalar yapılmış fakat ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar nedeniyle başarılı bir şekilde uygulanamamıştır. Bilgi toplumu olma yönünde ilerleyen Türkiye, uygulanacak olan çalışmaların istikrarlı bir şekilde uygulanabilmesi adına bütüncül, ekonomik açıdan katma değer kazandıran, toplumsal refaha gereken önemi veren ve katılımcı bir şekilde yürütülmesi ihtiyacından dolayı yeni bir kurumsal yapı oluşturmuştur. Şubat 2003 tarihinde yayımlanan ve e-Dönüşüm Türkiye Projesi'ne yer verilen bu uygulama Acil Eylem Planı'dır. Bu projede koordinasyon, izleme, değerlendirme ve yönlendirme gibi görevler DPT Müsteşarlığı'na verilmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2010). Sekizinci kalkınma planı ile başlayan ve günümüze kadar gelen 2000-2018 döneminde kamu sabit

sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları Grafik 2.20ve 2.21’da verilmiştir. Sektörlerin aldıkları payların daha net açıklanması amacıyla iki farklı grafik oluşturulmuştur.

Grafik 2.20: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2000-2018)

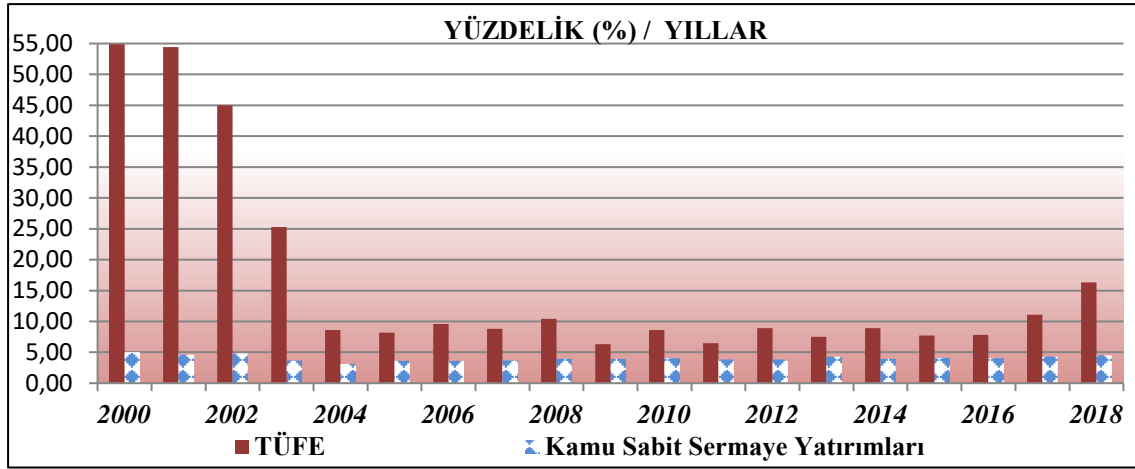
2000-2005 döneminde tarım sektöründe dalgalanmalar devam ederken, enerji sektöründe düşme eğilimi görülmektedir. Bu dönem içerisinde eğitim, sağlık ve diğer sektörlerde artış yaşanmaya devam edilmiştir. 2004 yılında da ulaştırma sektörü %33,7 oranıyla ilk sırada yer alırken, 0,4'lük payıyla turizm sektörü son sırada yer almıştır. 2000-2018 dönemine genel olarak bakıldığında, imalat sektörü ile tarım sektörlerindeki düşme eğilimi, üretim maliyetlerinin azalmasıyla yeni teknolojiler kullanılarak etkinlik ve verimliliğin sağlandığı çıkarımına ulaşılabilmektedir (Teyyare, 2018: 125).

Grafik 2.21: Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2000-2018)

Kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel olarak son 18 yıldaki verilerine bakıldığında, paylarının çoktan aza doğru sıralaması yapılacak olursa; ilk başta ulaştırma sektörü, diğer hizmetler, eğitim, enerji, tarım, sağlık, madencilik, imalat, konut ve turizm sektörü şeklindedir.

2.5.1.3. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksi

2001 yılı kriz sonrası geçilen dalgalı kur politikası, enflasyon açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. TCMB, fiyat istikrarında ve enflasyonla mücadelede önemli kararlar almıştır. 2002 yılı ile itibaren örtük enflasyon planı uygulamasına geçilerek açık enflasyon rejimine zemin hazırlanmıştır. Enflasyon kararlarını sürdürebilmek, TL'nin değerini yükseltmek gibi nedenlerden dolayı 2005 yılı itibariyle TL'den altı sıfır atılmış, Yeni Türk Lirası kullanımına başlanmıştır. 2006 yılında ise açık enflasyon sistemine geçilmiştir. Buradaki temel politika kısa vadeli faiz oranları olmaktadır (TCMB, 2008: 12-16). 2000-2018 dönemi enflasyon oranları Grafik 2.22'de yer almaktadır.

Grafik 2.22: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Tüketici Fiyat Endeksleri (2000-2018)

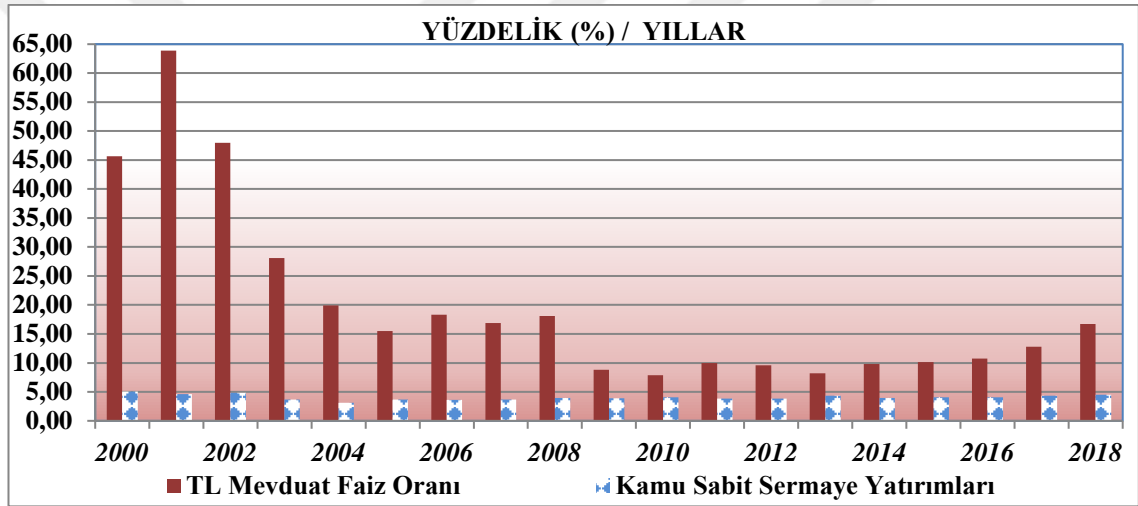
2000 yılında ortaya çıkan kriz ile yeni bir program hazırlanmıştır. Bu program, enflasyon oranlarının düşürülmesine yönelik para politikasını, hedeflenen enflasyon ile uyumlaştırılan gelir politikasını ve yapısal reformların gerçekleştirilmesine yönelik hazırlanan ekonomik programı içermektedir. 2000 krizinde sürekli olarak artış gösteren likidite sıkışıklığı, enflasyonun %50'yi aşan rakamda devam etmesiyle TL'nin cazipleşmesi, cari açığındaki artış, TCMB'deki döviz rezervlerinde azalma ve özelleştirmeler gibi yapısal reformların aksaması krizi ilerletmiş 2001 yılında yeni bir krizin temellerini hazırlamıştır. 1990'ların sonu ile 2000'li yılların başında hazırlanan yapısal reformların gerçekleştirilmesini hedefleyen program, esas olarak enflasyonun beklenen orandan yüksek çıkmasıyla birlikte azalan güvenin bir sonucu olmaktadır (Fırat, 2009: 509-510).

Genel olarak 2000'li yılların başlarına kadar yüksek oranlarda seyreden enflasyon rakamları, kamu sabit sermaye yatırımlarındaki artışlar ile paralel devam etmiştir. 2001 yılı ile yürürlüğe giren Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde, uygulanmakta olan sıkı maliye ve para politikaları ile programa güven duyulması sebebiyle enflasyonu düşürme çabaları içine girilmiştir. Enflasyonun düşürülmesi gerekçesiyle, Türkiye'de etkin olmayan kamu sabit sermaye yatırımlarından vazgeçilmesi nihai hedef olmuştur. Programa sadık kalınmasıyla sonraki yıllarda enflasyon oranları tek haneli rakamlarda seyretmiştir (Ulusoy ve Yiğit, 2016: 389).

2.5.1.4. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranı

Türkiye ekonomisi 2000’li yıllara kadar aşırı yüksek faiz oranları ile artan borç stoklarının beraberinde seyrini aşan enflasyon oranlarına maruz kalmıştır. Geçiş ekonomisi rejimiyle TCMB fiyat istikrarı kararı almış ve döviz kuru politikasına son verip örtük enflasyon politikasını başlatarak, kısa vadeli faiz oranları aracını kullanmaya başlamıştır. 2002 yılı ile düşürülen faiz oranları 2008 kriziyle tekrar yükselse de düşüş daha sonra devam etmiştir (Torun ve Karanfil, 2016: 474). 2000-2018 dönemi kamu sabit sermaye yatırımları ve faiz oranları yıllık olarak Grafik 2.23’de verilmiştir.

Grafik 2.23: Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Faiz Oranları (2000-2018)

Türkiye ekonomisinde 2000 yılı öncesinde uygulanan finansal serbestleşme politikasıyla birlikte faiz oranları artmış ve kamu açığı sorunu önemli bir hale gelmiştir. 2001 yılıyla birlikte geçilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı aracılığıyla alınan tedbirler kapsamında faiz oranları düşürülmüştür. Bu mali disiplin ile kamu açıklarının azaltılması yoluna gidilmiştir. 2000 sonrası dönemde faiz oranlarının düşmesiyle birlikte kamu sabit sermaye yatırımlarında da azalma görülmektedir. Bunun nedeni ise, faiz oranlarının düşmesiyle verimlilikte artış yaşanması, kamu kesiminin özel sektör sabit sermaye yatırımlarına yönelmesi olarak açıklanmaktadır (TCMB, 2015: 17-18).

Uygulanan enflasyon politikaları özellikle 2004 yılında etkisini göstermiştir. Bu dönemde enflasyon ve faiz oranındaki düşmeler ile Türkiye en çok faiz indirimine giden ülkeler içinde yerini almıştır. Grafik 2.23’den anlaşılacağı üzere faiz oranları genel

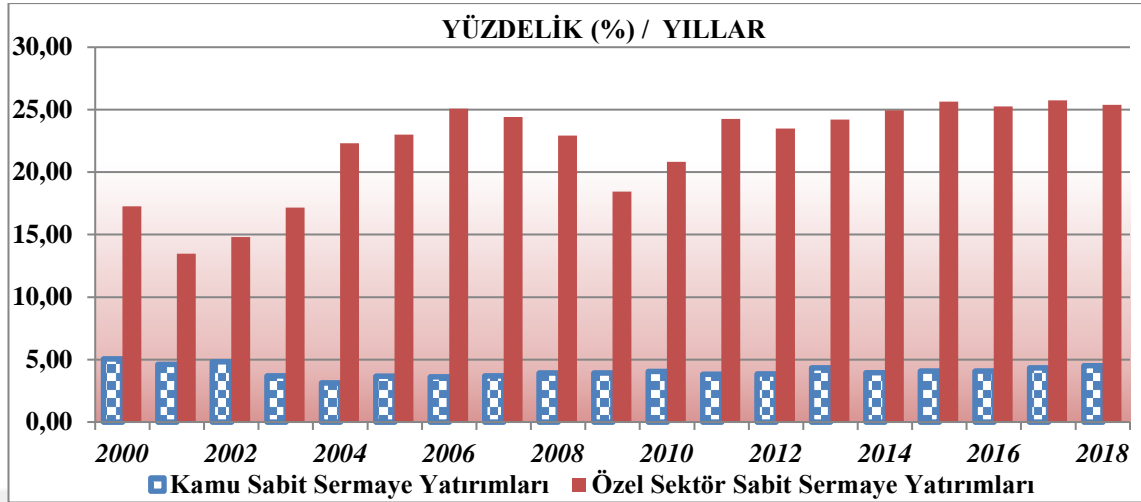
olarak, 2004 yılı itibariyle düşük oranda seyrini devam ettirmiştir. Fakat 2007-2008 döneminde faiz, krizin etkisiyle tekrar artmıştır. 2010 yılında faizi kontrol altına almak amacıyla politika araçlarında çeşitlendirmeye gidilmiş ve faiz koridoru sistemine geçilmiştir.

2.5.2. Özel Sektör Açısından

Bu bölümde 2000-2018 yılları arası kamu sabit sermaye yatırımları, özel sabit sermaye yatırımları ve özel sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları CSBB'nin resmi web sayfasından alınan verilerle grafikler hazırlanmış ve yorumlanmıştır. Kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarının rakamları milli gelire oranı şeklinde alınmıştır.

2.5.2.1. Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

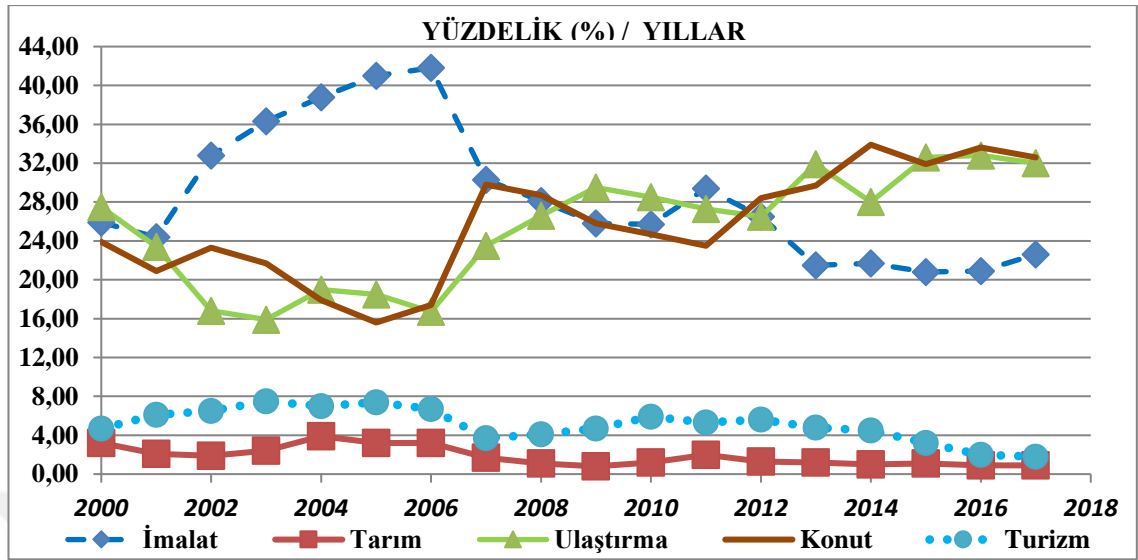
Arz ve talep koşulları çerçevesinde kamu yatırımları, özel sektörü doğrudan etkileyen bir faktör olmaktadır. Bu durumda özel sektör yatırımları uyarılmış yatırımlar olarak açıklanırken, milli gelirin doğrudan etkilemediği kamu sabit sermaye yatırımları otonom yatırımlar şeklinde ifade edilmektedir. Dönemlere genel olarak bakıldığında sektörün, kamu sektörünü takip ettiği ortaya çıkmaktadır (Teyyare, 2018: 117). 2000'li yıllar ile alınan istikrar kararları neticesinde, maliye politikasında yer alan teşvik politikaları ile kamunun destekleyici bir etkiye sahip olması sağlanmıştır. Bu dönemde içsel talebe dayalı büyüme modeli ile makro ekonomik gelişme hedeflenmiştir. Ancak kriz dönemlerinde alınan tedbirlerin ve uygulamaya konulan politikaların dışına çıkıldığı görülmüştür. Tüm kriz dönemlerinde olduğu gibi 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonucunda istikrar politikaları geliştirilmiş üretimin azalmasıyla teşvikler arttırılarak her iki sektörde de kriz atlatılmaya çalışılmıştır (Canbaz, 2019: 61). 2000-2018 dönemi kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımları yıllık olarak Grafik 2.24'de verilmiştir.

Grafik 2.24: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları (2000-2018)

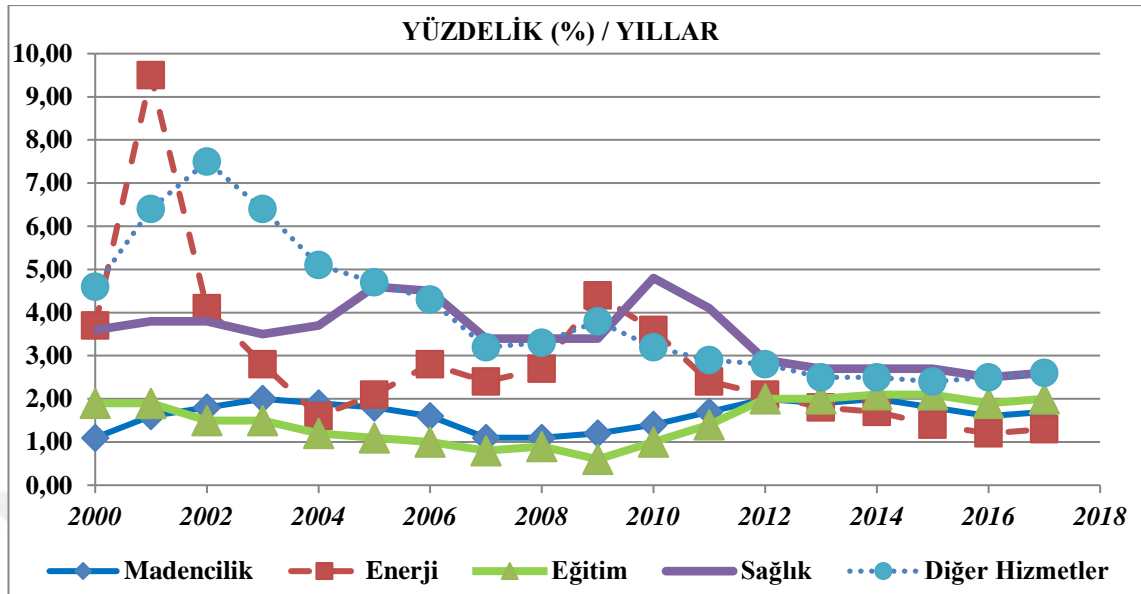
2000-2001 krizleri ekonomideki aksamalara ve istikrarsızlıklara neden olarak özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSYİH'daki payının çok daha fazla düşmesine neden olmuştur (Cural, Eriçok ve Yıllancı, 2012: 78). Krizler ile kötüleşen ekonomi, özel sektör sabit sermaye harcamalarının milli gelir içindeki payının azalmasına neden olmuştur. Ancak uygulamaya konulan geçiş ekonomisi politikasıyla payı tekrar arttırılmıştır. 2002 yılıyla artan sabit sermaye yatırımları 2006 yılında ciddi bir boyut kazanmıştır. Bu pay 2008 yılı krizinin etkisiyle tekrar düşmüştür. Kamu sabit sermaye yatırımları ise, 2002'de özel sektöre paralel artış göstermiştir. 2003 yılıyla birlikte milli gelirdeki payı azalsa da normal seyrini devam ettirebilmiştir. Bu durum, krizlerin yaşandığı dönemlerde devletin, kamu kesimine daha hızlı ve kolay müdahale edilebildiğini göstermektedir (Cural, Eriçok ve Yıllancı, 2012: 77-79).

2.5.2.2. Özel Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Ekonomik faktörlerin mal ve hizmet üretiminin artacağı olgusuyla, sabit sermaye yatırımlarının gerçekleştirilmesi ile milli gelirin yükselmesi ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi beklenmektedir. Özellikle özel sektör yatırımlarına karşı hakim olan bu görüş çerçevesinde sabit sermaye yatırımları sektörlerine yoğunlaşma yaşanmıştır. Farklı sektörler aracılığıyla yatırım olarak geri dönüşü sağlanan sermayenin, ekonomik hedefleri gerçekleştirmede büyük katkısının olduğu ifade edilmektedir (Teyyare, 2018: 117-118). Özel kesimde gerçekleşen sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımları yıllar itibariyle Grafik 2.25 ve 2.26'te yer almaktadır.

Grafik 2.25: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2000-2018)

Özel kesimde sektörel dağılımların milli gelirdeki payları, bu sektörler için talep ve kullanım sonucu ortaya çıkan katma değer etkisiyle ilişkilidir. 2000 döneminin başlarında özellikle tarım ve imalat sektörlerine olan talep, diğer sektörler için milli gelir üzerinde belirleyici bir niteliktedir (Özker, 2012: 107). Fakat 2008 kriziyle tarım ve imalat sektörlerinde gerileme yaşandığı görülmektedir. Bunun nedeni ise bu dönemde yaşanan kriz ve istikrarsızlıkların üretimi engellemesi ile bu sektörler için yapılan yatırımlardaki azalmadır. 2006 yılında en yüksek yatırımın yapıldığı imalat sektörünün, 2008 krizinin de etkisiyle sonraki yıllarda birden düşüşe geçtiği görülmektedir. Yıllar itibariyle sürekli artış gösteren ulaştırma sektörü, özel sektörün payını arttıran en önemli sektörlerden biridir. (Arıkan, Türkmen ve Aşan, 2012: 44).

Grafik 2.26: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2000-2018)

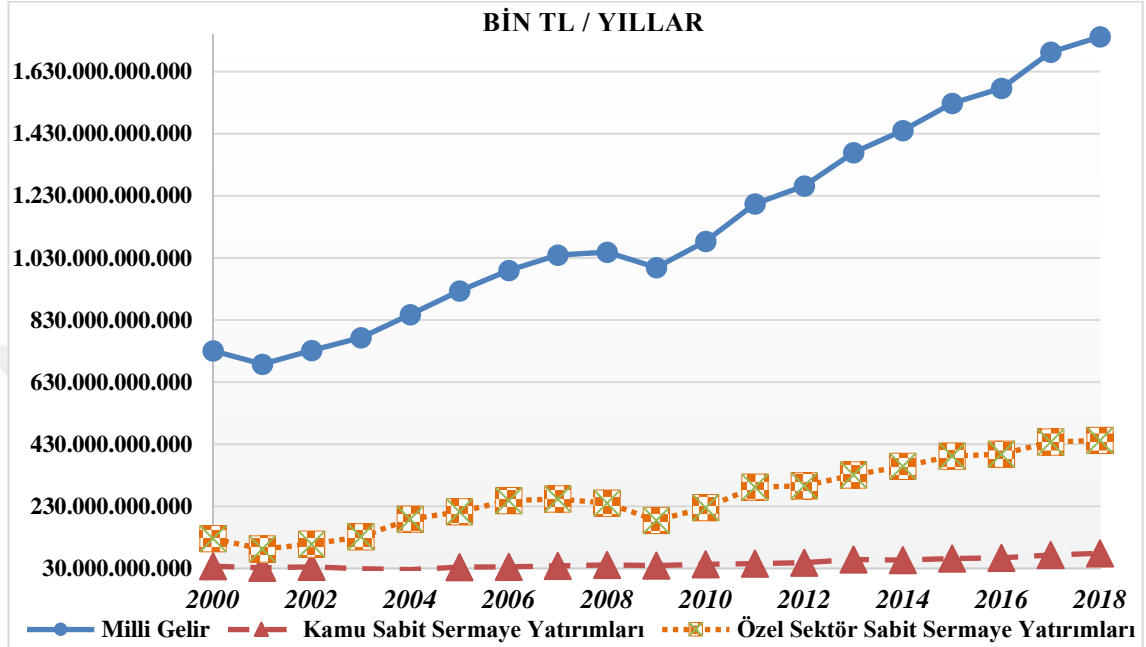
2000-2018 dönemi için enerji sektörüne bakıldığında, 2001 yılında sıçrama yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Daha sonra düşüş yaşandığı görülse de 2008 krizinden sonra tekrar artışa geçmiştir. Enerji sektörünün dönem içinde diğer hizmetler sektörüyle birlikte paralellik gösterdiği saptanmıştır. 2008 küresel kriziyle birlikte enerji sektöründe yaşanan pozitif gelişmeler sanayileşmenin artmasıyla açıklanabilir. Dönem itibariyle sağlık sektörü olumlu yönde ilerlemekte olup, 2010 yılında en çok paya sahip olduğu görülmektedir. 2009 yılı ve öncesinde gereken önemin verilmediği eğitim sektöründe, zorunlu eğitimin getirilmesiyle artış yaşanmıştır. Grafik 2.26'e göre, madencilik sektörünün özel sektör sabit sermaye yatırımlarına çok fazla katkısının olmadığı görülmektedir. Genel olarak 2000'li yıllarda artan sanayileşmeyle, enerji sektörü ve dönemin ortalarından itibaren önem kazanan eğitim sektörü özel sektör sabit sermaye yatırımlarını artırmıştır (Teyyare, 2018: 126-127).

2.5.3. Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir

Türkiye'de özellikle 2000 yılı sonrası dönemde sabit sermaye mallarını talep edip kullanan sektörlerin yanı sıra sanayileşme de milli gelirin katkı değeri üzerinde belirleyici bir konuma sahiptir (Özker, 2012: 107). 2001 yılında uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında, ekonomik olarak kalkınmaya yönelik kararlar alınmıştır. Ekonomiyi kalkındırmak, istikrarı sağlamak ve özel sektörü geliştirmek

amaçlanmıştır. 2003 yılı döviz kurunda ve enflasyondaki düşme trendi milli geliri olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Ulusoy ve Cural, 2006: 9-10).

Grafik 2.27: Kamu-Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları ve Milli Gelir (2000-2018)

2002 yılından itibaren enflasyonun düşürülmesi, alınan iktisadi kararların istikrarlı bir şekilde uygulanması hem milli geliri hem de sabit sermaye yatırımlarını olumlu yönde etkilemiştir. 2001 yılı ile uygulanmaya başlanan programın başarılı bir şekilde yürütülmesiyle, 2008 yılında yaşanan küresel kriz Türkiye ekonomisini çok fazla etkilememiştir. 2010 yılıyla birlikte milli gelirdeki artış yeniden hız kazanmıştır. Özelleştirme kararlarının ise, 2000 sonrası dönemde başarılı olduğu görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**KAMU SABİT SERMAYE YATIRIMLARI VE ÖZEL SEKTÖR SABİT
SERMAYE YATIRIMLARININ MİLLİ GELİRE ETKİSİ ÜZERİNE BİR
ANALİZ**

3.1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde ekonomik büyüme, kamu yatırım harcamaları ve özel sektör yatırım harcamaları arasındaki ilişkileri araştıran ulusal ve uluslararası çok sayıda çalışma bulunsa da teorik olarak bu konuda bir görüş birliği sağlanamamıştır. Literatürdeki çalışmalarda genel olarak; Wagner ya da Keynes Hipotezlerinin geçerliliği test edilmekte ve aralarındaki ilişkinin yönünü bulmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, literatür taramasına öncelikle Türkiye ekonomisini ele alan çalışmalar yönünden bakılacak, daha sonra Dünya'daki diğer ülkeler için yapılan çalışmalara yer verilecektir.

3.1.1. Türkiye İçin Yapılan Çalışmalar

Ekonomik büyüme, milli gelir, kamu yatırım harcamaları ve özel sektör yatırım harcamaları ile bunlara ek olarak kamu- özel sektör sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişkileri araştıran Türkiye için yapılan çalışmalar Tablo 3.1'de gösterildiği şekilde özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 3.1: Türkiye İçin Ekonomik Büyüme, Kamu Yatırım Harcamaları ve Özel Sektör Yatırım Harcamaları Arasında İlişkilere Yönelik Literatür Taraması

Çalışmanın Yazarı ve Yılı	Dönem	Ülke	Yöntem	Bulgular
Çil Yavuz (2005)	1980-2003	Türkiye	ADF Birim Kök ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcamaları ile özel sektör yatırım harcamaları arasında uzun dönemde ilişki bulunmuştur.
Şimşek ve Kadılar (2005)	1963-2002	Türkiye	Sınır Testi Yöntemi ile Eşbütünleşme Analizi	Kamu sabit sermaye yatırımı, özel kesim çıktısı ve işgücü eşbütünleşiktir. Kamu ve özel sektör arasında pozitif ve anlamlı ilişki çıkmıştır.
Günaydın (2006)	1987-2004	Türkiye	Granger Nedensellik Analizi	Kamu yatırımlarından özel yatırımlara tamamlayıcı bir etki bulunmuştur.
Bayraktutan ve Arslan (2008)	1980-2006	Türkiye	Ko-Entegrasyon Analizi	Sabit sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır.
Oktayer ve Susam (2008)	1970-2005	Türkiye	Zaman Serisi Yöntemi	Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinin azaldığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 3.1'in Devamı:

Çalışmanın Yazarı ve Yılı	Dönem	Ülke	Yöntem	Bulgular
Çetinkaya ve Şahin (2009)	1924-2007	Türkiye	Zaman Serisi Yöntemi	Kamu harcamalarının uzun dönemde üretim düzeyini pozitif etkisi bulunmuştur.
Altunç ve Şentürk (2010)	1980-2009	Türkiye	Blejer ve Khan Modeli, Zaman Serisi Yöntemi	Kamu yatırımları ile özel sektör yatırımları arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.
Köksel Tan ve Diğerleri (2010)	1969-2003	Türkiye	Granger Nedensellik Analizi	Altyapı harcamalarından GSYİH doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. Eğitim harcamaları ile GSYİH arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Sağlık harcamaları ile GSYİH arasında ise nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Yavuz ve Gül (2011)	1963-2008	Türkiye	Granger Nedensellik Analizi	Ekonomik büyüme ile kamu harcamalarını arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Yüksel ve Songur (2011)	1980-2010	Türkiye	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi	Kamu harcama bileşenleri ile ekonomik büyüme arasında Eşbütünleşme ilişkisi ve nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Cural ve Diğerleri (2012)	1970-2009	Türkiye	Birim Kök Testi ve Eşbütünleşme Analizi	Kamu sabit sermaye yatırımlarının özel sektör sabit sermaye yatırımları üzerinde çekme etkisi bulunmuştur.
Durkaya (2012)	1980-2010	Türkiye	Engle-Granger Ko-Entegrasyon Testi Analizi	Kamu harcamaları ile özel tüketim harcamaları arasında tamamlayıcılık ilişkisi bulunmuştur.
Özker (2012)	2001-2010	Türkiye	Etki Tepki Analizi	Sabit sermayenin milli gelirdeki katkı ölçeği etkisi değişmemektedir. Oto korelasyon dağılımı ve varyans değişimi olmamıştır
Öztürk (2012)	1975-2001	Türkiye	Johansen ve Granger Testi	Kamu yatırımları ile bölgesel eşitsizlik arasında kısa ve uzun dönemde ilişki bulunmuştur.
Ebghaei (2013)	1980-2012	Türkiye	Eşbütünleşme Analizi	Kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırımları üzerinde tamamlayıcı etkisi bulunmuştur.
Tuna (2013)	1961-2012	Türkiye	Granger Nedensellik Analizi	İktisadi büyüme ile kamu harcamaları arasında ilişki bulunamamıştır.
Kabaklarlı ve Er (2014)	1930-2012	Türkiye	Sınır Testi Yaklaşımı	Kısa dönemde ekonomik büyümedeki artış kamu harcamalarında azalışa neden olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 3.1'in Devamı:

Çalışmanın Yazarı ve Yılı	Dönem	Ülke	Yöntem	Bulgular
Aydın ve Altunç (2016)	1975-2010	Türkiye	Zaman Serisi Yöntemi	Kamu yatırımları ile ekonomik büyüme arasında dışlama etkisi bulunmuştur.
Çelik (2016)	1975-2013	Türkiye	Birim Kök Testi (Tek Kırılma) ile CMR Birim Kök Testi (İki Kırılma)	Kamu yatırımları ile özel sektör yatırımlar arasında uzun dönemde bir ilişki bulunamamıştır.
Kesbiç ve Diğerleri (2016)	1986-2014	Türkiye	En Küçük Kareler Yöntemi, Eşbütünleşme ve Engle Granger Testleri	Kamu yatırımlarıyla özel sektör yatırımları arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Sancar ve Diğerleri (2016)	2008-2013	Türkiye	Panel Veri Yöntemi	Kamu yatırım harcamalarındaki artışın istihdam oranını tarım sektöründe negatif yönde, sanayi ve hizmetler sektöründe ise pozitif yönde etkilediği bulunmuştur.
Demir (2017)	1983-2013	Türkiye	Genişletilmiş Dickey-Fuller ve Lee-Strazicich Testleri	Kamu yatırımlarının özel yatırımları destekler nitelikte olduğu bulunmuştur.
Topal (2017)	2004-2016	Türkiye	Panel Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri	Kamu yatırımları ile istihdam arasında uzun dönemli ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Özcan ve Peker (2018)	1970-2015	Türkiye	ARDL testi	GSYİH, büyüme oranı ve ticari açıklık oranındaki artışların özel sektör yatırımlarını artırdığı bulunmuştur.
Teyyare (2018)	1963-2014	Türkiye	En Küçük Kareler Yöntemi	İmalat, sağlık, ulaşım ve tarım sektörlerinin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Turizm, enerji ve diğer sektörlerin büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye için yapılan çalışmalarda genellikle ekonomik büyüme, kamu yatırım harcamaları ve özel sektör yatırım harcamaları gibi değişkenler kavramsal çerçevede incelenerek, bu değişkenler arasındaki ilişki değişik yöntemlerle açıklanıp sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan ampirik çalışmalarda daha çok değişkenler arasında ilişkinin nedensellik yönüne bakılmaktadır.

Çil Yavuz (2005), Türkiye'de kamu harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki dışlama ve çekme etkisinin varlığını araştırmıştır. Çalışmada 1980-2003 dönemi için ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri çerçevesinde Granger

nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; kamu harcamaları ile özel sektör yatırım harcamaları arasında uzun dönem ilişkisi olduğu ve bu ilişki sonucunda kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerinde çekme etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şimşek ve Kadılar (2005), kamu sabit sermaye yatırımlarının verimliliğini konu olarak özel imalat sanayi çıktısı ile arasındaki etkiyi Türkiye açısından incelemiştir. 1963-2002 yıllarını dikkate alarak sınır testi yöntemi ile uzun dönemli ilişkiyi araştırmak istenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; Türkiye'deki kamu sabit sermaye yatırımları ile reel özel imalat sanayii çıktısı eşbütünleşiktir. Sonuçlar, kamu sabit sermaye yatırımlarının özel imalat sanayii çıktısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada kamu ve özel sektör arasında tamamlayıcı ya da dışlayıcı bir etkinin olup olmadığı kanıtlanmaya çalışılmıştır. Test sonuçlarına göre, kamu sabit sermaye yatırımı, özel kesim çıktısı ve işgücü eşbütünleşik olduğu EKK yönteminde kamu ve özel sektör arasında pozitif ve anlamlı olduğu diğer bir ifadeyle tamamlayıcılık ilişkisinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Günaydın (2006) çalışmasında, Türkiye'de kamu yatırımları ve özel yatırımlar arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada 1987-2004 dönemi için nedensellik yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; özel yatırımlar kamu yatırımlarını etkilemezken, kamu yatırımlarından özel yatırımlara tamamlayıcı bir etkinin olduğu ve ekonomik büyümenin kamu yatırımları ve özel sektör yatırımlarını destekler nitelikte etkilediği ortaya çıkmıştır.

Bayraktutan ve Arslan (2008), Türkiye için sabit sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analizde ko-entegrasyon ilişkisi kullanılmış olup, 1980-2006 yıllarını baz alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre sabit sermaye ile ekonomik büyümenin uzun dönemde ilişkili olduğuna ulaşılmaktadır.

Oktayer ve Susam (2008), kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın analizinde Türkiye'deki 1970-2005 dönemi baz alınarak zaman serisi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise dikkate alınan dönemdeki analiz sonuçlarına göre; ekonomik ve siyasi gelişmeler, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini zayıflatmış ve ekonomik büyümenin yönünü değiştirerek kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çetinkaya ve Şahin (2009), 1924-2007 yılları arasında Türkiye'deki üretim ve toplam kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın analizinde zaman serisi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda kamu harcamalarının uzun dönem üretim düzeyi üzerinde pozitif etkisi olduğu ve kamu harcamalarının üretimi dengeleyebileceği bulgularına ulaşılmıştır.

Altunç ve Şentürk (2010), 1980-2009 yılları arasında Türkiye'deki özel yatırımlar ile kamu yatırımları arasındaki ilişkiyi Blejer ve Khan (1984) Modeli çerçevesinde incelemiştir. Analizin sonucunda zaman serisi analiz yöntemi kullanılarak kamu yatırımları ve özel sektör yatırımları arasında uzun dönemli tamamlayıcılık ilişkisinin olduğu bulunmuştur.

Köksel Tan vd. (2010), Türkiye'deki kamu yatırımları ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada 1969-2003 dönemi için kamu harcamalarını; altyapı (enerji ve ulaştırma), eğitim ve sağlık harcamaları şeklinde kamu yatırımları olarak ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, altyapı harcamalarından GSYİH'ya doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı ve eğitim harcamaları ile gayrisafi yurtiçi hâsıla arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken, sağlık harcamaları ile GSYİH arasında ise nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Yavuz ve Gül (2011), 1963-2008 dönemi için Türkiye'deki kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; Keynesyen hipotezinin geçerli olduğu, Türkiye ekonomisinin büyüme ve kalkınma hedefini gerçekleştirmesinde kamu harcamalarını etkin bir araç olarak kullanılması gerektiği çıkarımlarına ulaşılmıştır.

Yüksel ve Songur (2011), 1980-2010 dönemi için Türkiye'deki kamu harcamalarının bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmanın analizinde zaman serisi teknikleri çerçevesinde Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Analizden elde edilen sonuçlar, ekonomik büyüme ile kamu harcamalarının bileşenleri arasında uzun dönemli bir ilişki, ekonomik büyümenin borç faiz ödemeleri hariç diğer tüm seriler ile Eşbütünleşik olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye ekonomisinin büyüme ve kalkınma hedefini gerçekleştirmesi için kamu harcamalarını artırması gerektiği savunulmuştur.

Cural vd. (2012), Türkiye’de kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmanın analizinde 1970-2009 dönemi baz alınarak birim kök testi ve Eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Çalışmada, belirtilen dönemde ekonomik istikrar programı sonucu kamu yatırımları azaltılmıştır buna bağlı olarak ise özel sektör yatırımlarının çekme etkisi de düşük olarak kalmıştır. Çalışmanın sonucunda, kamu sabit sermaye yatırımlarının özel sektör sabit sermaye yatırımları üzerinde çekme etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Durkaya (2012) çalışmasında, Türkiye’de kamu harcamaları ile özel tüketim arasındaki ilişkiyi 1980-2010 dönemine ait verileri kullanarak hata düzeltme modeli ile Engle-Granger ko-entegrasyon testiyle analiz etmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre kamu harcamaları ile özel tüketim arasında uzun dönemde kamu harcamalarındaki artışın özel tüketim harcamalarını artırdığını ve bu iki değişken arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğuna ulaşılmıştır.

Özker (2012) çalışmasında, sabit sermaye mallarının 2000 yılı sonrasındaki ölçek etkilerini, etki tepki analizi yardımıyla Türkiye için araştırmıştır. GSYİH içinde büyük bir paya sahip olan sabit sermaye malları ekonomik büyüme için önem arz etmektedir. Analizde kullanılan modelde kamu ve özel sektör sabit sermaye talebi, sanayi büyüme hızı, özel sektör imalat sanayi kapasite kullanım oranı ile GSYİH bazında kullanılan milli gelir değişkenleri bulunmaktadır. Araştırmada sermaye mallarının milli gelirdeki katkı ölçeği etkisi değişmemekle birlikte oto korelasyon dağılımı ve varyans değişimi olmamıştır. Her iki sektör içinde mevcut sermaye talepleri limitleri doğrudan etkilemekte ve imalat sanayi kapasite kullanım oranının gerisinde kaldığı bulguları elde edilmiştir.

Öztürk (2012) çalışmasında, Türkiye’de kamu yatırımları ile bölgesel eşitsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmasında 1975-2001 dönemini ele alarak Johansen-Eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda kamu yatırımları iller arası eşit dağıtıldığında bölgesel eşitsizlikte düşme görülmekte bunun yanı sıra kamu yatırımlarının tek bir bölgede yoğunlaşması sonucunda eşitsizliğin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ebghaei (2013) çalışmasında, Türkiye’de kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada 1980-2012 dönemi

dikkate alınarak Eşbütünleşme metodunu kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırımları üzerinde tamamlayıcı bir role sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tuna (2013) çalışmasında, 1961-2012 dönemi için Türkiye’de Wagner Kanunu’nun geçerliliği kapsamında iktisadi büyüme ile kamu harcamaları arasında bir ilişkinin olup olmadığını test etmiştir. Çalışmanın analizinde Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, iktisadi büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmadığı ve Türkiye ekonomisinin planlanan hedeflere ulaşmasında kamu harcamalarının etkin bir araç olarak kullanılması gerektiğine ulaşılmıştır.

Kabaklarlı ve Er (2014) çalışmasında, Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin sınır testi yaklaşımı ile analizini incelemiştir. Çalışmalarını Wagner ve Keynes yaklaşımları çerçevesinde araştırmıştır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre kısa dönemde ekonomik büyümedeki artış kamu harcamalarında azalışa neden olurken, uzun dönemde kamu harcamalarının gelir esnekliğinde artış yaşandığı ortaya çıkmıştır.

Aydın ve Altunç (2016), Türkiye’de kamu sektörü büyüklüğü ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada 1975-2010 dönemi için Türkiye’de Arme eğrisinin toplam kamu harcamaları ve kamu harcama bileşenlerinde geçerli olup olmadığı test edilmiştir. Analiz sonucunda yatırım harcamaları hariç diğer harcamalarda miktarın düşürülmesiyle birlikte büyümenin artış göstereceği ve kamu yatırımları ile ekonomik büyüme arasında dışlama etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çelik (2016) çalışmasında, Türkiye’de 1975–2013 yılları arasında gerçekleştirilen kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada bu ilişkiyi test etmek için Birim Kök Testi (Tek Kırılma) ile CMR Birim Kök Testi (İki Kırılma) uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda ise kamu yatırımları ile özel sektör yatırımlar arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır ve kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamaları üzerinde çekme etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Kesbiç vd. (2016), kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlar üzerindeki dışlama etkisini araştırmıştır. Çalışmanın analizinde Türkiye’deki 1986-2014 dönemi için

Johansen eşbütünleşme testi, en küçük kareler yöntemi ve Engle Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda kamu sabit sermaye yatırımlarının özel sektör sabit sermaye yatırımlarını desteklemediği, kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarına, özel sektör yatırımlarının da kamu yatırımlarıyla nedensellik ilişkisi içerisinde olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sancar vd. (2016) sektörel kamu yatırımları ile toplam istihdam arasındaki ilişkiyi, TR 90 Bölgesi (Doğu Karadeniz nüfusu) ölçeğinde araştırmıştır. Çalışmada 2008-2013 yılları arasındaki istihdam oranının tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri itibariyle kamu yatırım harcamalarının bağımsız değişken olarak ele alındığı modelde panel veri yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, kamu yatırım harcamalarındaki artışın tarım sektöründe istihdam oranını negatif yönde, sanayi ve hizmetler sektöründe ise istihdam oranını pozitif yönde etkilediğine ulaşılmıştır. Çalışmada TR 90 bölgesinde tarım sektörünün gelişmesi için istihdamı artırıcı politikalar izlenmeli ve devlet desteği ile istihdam yanlısı büyüme politikalarının gerekli olduğu çıkarımlarına ulaşılmıştır.

Demir (2017) çalışmasında, 1983-2013 yılları arasında Türkiye'deki dışlama etkisini incelemiştir. Çalışmanın analizinde kamu ve özel yatırım değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın analiz kısmında Genişletilmiş Dickey-Fuller ve Lee-Strazicich testleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda kamu yatırımlarının özel yatırımları destekler nitelikte olduğu ortaya çıkmıştır fakat kamu borçlanmaları artarsa fon kaynaklarının kamuya aktarılacağı için özel yatırımlarının dışlanacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Topal (2017) çalışmasında, 2004-2016 yılları arası Türkiye'de bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma panel eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleriyle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda kamu yatırımları ile istihdam arasında uzun dönemli ve anlamlı bir ilişki çıkmıştır. İstihdamı artırmak için kamu yatırımlarının etkin kullanılması gerektiğine ulaşılmıştır.

Özcan ve Peker (2018), Türkiye'de özel sektör yatırımlarının belirleyenlerini araştırmıştır. Çalışmanın analizinde 1970-2015 dönemi için ARDL testi yapılmıştır. Analiz sonucunda uzun dönemde bankalar tarafından verilen kredilerin özel sektör yatırımlarını artırdığı bunun yanı sıra kısa dönemde, GSYİH, büyüme oranı ve ticari açıklık oranındaki artışların özel sektör yatırımlarını artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Teyyare (2018) çalışmasında, sektörel bazdaki sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisini Türkiye için araştırmıştır. 1963 ile 2014 dönemini ele aldığı çalışmada, sektörler itibariyle sabit sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test ederken En Küçük Kareler Yöntemini kullanmıştır. Sabit sermayenin hangi alanda daha fazla kullanıldığı ve ülkenin üretim düzeyi ile ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği araştırılmak istenmiştir. Bu nedenle sektörlerin ayrı ayrı ekonomik büyümeye olan etkisi incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre bazı sektörler büyümeyi olumlu etkilerken bazı sektörlerde olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. İmalat, sağlık, ulaşım ve tarım sektörlerine yoğunluk verilmesi gerektiği bu sektörlerin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra turizm, enerji ve diğer sektörlerin büyümeyi olumsuz yönde etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

3.1.2. Dünya İçin Yapılan Çalışmalar

Ekonomik büyüme, milli gelir, kamu yatırım harcamaları ve özel sektör yatırım harcamaları arasındaki ilişkiler hakkında Dünya için yapılan çalışmaları Tablo 3.2’de gösterildiği şekildedir.

Tablo 3.2: Dünya İçin Ekonomik Büyüme, Kamu Yatırım Harcamaları ve Özel Sektör Yatırım Harcamaları Arasındaki İlişkilere Yönelik Literatür Taraması

Çalışmanın Yazarı ve Yılı	Dönem	Ülke	Yöntem	Bulgular
Mann (1980)	1952–1976	Meksika	Zaman Serisi Analizi	Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmuştur.
Ghali (1997)	1960-1996	Suudi Arabistan	Dışsal büyüme modeli ile ko-entegrasyon analizi	Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmuştur.
Yu (1998)	1980-1990	Çin	Birim Kök, Engle-Granger, Johansen ve Anlamlılık Testleri	Sabit sermaye, ihracat ve sanayi üretimini arttırmaktadır. İthalat ile milli gelir arasında ilişki bulunamamıştır.
Giannaros ve Diğerleri (1999)	1960-1994	O.E.C.D. Ülkeleri	Otokorelasyon, Standart Bir Otoresif Tahmini, R-Kare, Durbin-Watson Testi	Kamu harcamalarındaki artışların sabit sermaye üzerinde negatif bir etkisi bulunmuştur.

Tablo 3.2'nin Devamı:

Çalışmanın Yazarı ve Yılı	Dönem	Ülke	Yöntem	Bulgular
Gelos ve Isgut (2001)	Kolombiya: 1975-1991 Meksika: 1984-1994	Kolombiya ve Meksika	Regresyon Analizi	Kamu sabit sermaye ile yatırımlar arasında ilişki bulunmuştur.
Vergil (2002)	1987-1997	Avustralya, Fransa, Japonya, İsveç, Norveç ve A.B.D.	Zaman Serisi Yöntemi ve Panel Veri Yöntemi	Uluslararası sermaye hareketleri kontrollerinin Yurtiçi yatırım üzerine etkisi bulunamamıştır.
Fedderke (2004)	1970-1997	Güney Afrika	Panel Veri Testi	Sistematik ve sektörel belirsizlik sabit sermaye yatırımlarını olumsuz etkilemektedir.
Doğan (2006)	1960-2002	Güney Doğu Asya Ülkeleri	Zaman serisi yöntemi, Granger analizi	Filipinlilerde devlet harcamaları ile milli gelir arasında ilişki vardır. Hükümet harcamalarının dört diğer ülkede ise ilişki yoktur.
Düzgün ve Bilgili (2008)	1990-2003	Orta Asya Ülkelerinde	Panel Veri Analizi	Kamu tüketim harcamasının özel tüketim harcamasını dışlama etkisi bulunmuştur.
Antoniou ve Diğerleri (2011)	1833-1938	Yunanistan	Eşbütünleşme Analizi	Ekonomik performanstan kamuoyuna pozitif, istatistiksel olarak anlamlı ve uzun vadeli ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır.
Heitger (2011)	1960-2000	OECD Ülkesi	Panel Veri Analizi	Kamu yatırımları ekonomik büyümeyi artırdığı ve dışlama etkisinin geçerli olduğuna ulaşılmıştır.
Jaen (2011)	1984-2003	İspanya	Panel Eşbütünleşme Modeli	Wagner Hipotezinin geçerli olduğu bulunmuştur.
Çetin (2012)	1980-2009	Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Malezya, Meksika, Panama, Romanya, Türkiye	Johansen Testi ve Engle-Granger Hata Düzeltme Modeli	Sadece Malezya Ülkesinin verilerinde eşbütünleşme bulunmuştur. Malezya Ülkesi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik bulunamamıştır.
Richter ve Diğerleri (2012)	1850-2010	İngiltere	Granger Nedensellik Analizi	Milli gelir ile kamu harcamaları arasında ilişki bulunmuştur.
Bojanic (2013)	1940-2010	Bolivya	Zaman Serisi Yöntemi, Granger Nedensellik Analizi	Devlet harcamaları ile milli gelir arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Abdiyeva ve Çetintaş (2017)	1995-2014	Kırgızistan	ARDL ve Hata Düzeltme Modeli	Ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.

Dünya ülkeleri için yapılan çalışmalarda ekonomik büyüme, kamu yatırım harcamaları ve özel sektör yatırım harcamaları arasındaki ilişkilere bakıldığında genellikle bu ilişkileri analiz edebilmek için milli gelir, kamu yatırım harcamaları, özel sektör yatırım harcamaları ve tasarruf oranları gibi değişkenlerinden yararlanıldığı

görülmektedir. Bu değişkenler arasındaki ilişkiler, farklı yöntemlerle farklı tahminler kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmaların bir kısmında değişkenler arasındaki ilişkinin yönü belirlenmeye çalışılırken, bir kısmında ise yön belirlemekle beraber nedensellik de bulunmaya çalışılmıştır.

Mann (1980) çalışmasında, 1952–1976 yılları arasında Meksika'nın milli gelir ile toplam kamu harcamaları arasındaki ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada zaman serisi analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucu Wagner hipotezini destekler nitelikte, kamu harcamalarındaki gelişmenin ekonomik büyümeye bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ghali (1997) çalışmasında, 1960-1996 yılları arası Suudi Arabistan'daki ekonomik büyüme ile kamu harcamaları ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada dışsal büyüme modeli ile ko-entegrasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucuna göre; ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında nedensellik ilişkisi olduğu ve kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yu (1998) çalışmasında, sermaye yatırımı, uluslararası ticaret ve ekonomik büyümeyi araştırmıştır. Sabit sermaye yatırımları, mal ithalatı ve ihracatı ile ekonomik büyümenin 1980-1990 yılları aylık verilerini Çin için uygulamıştır. Analizinde birim kök, Engle-Granger, Johansen ve anlamlılık testlerini kullanmıştır. Test sonuçlarına göre, sabit sermayedeki değişimler ile ihracat, sanayi üretimini arttırmaktadır. Fakat ithalat ile çıktı arasında ilişki bulunamamıştır. Bu bulgulara göre Çin ekonomisinin yatırım odaklı olduğu, ihracata yönelik ticaret stratejisinin ekonomik büyümeyi arttırdığı ve ithalatın da ekonomiye bir katkısı olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Giannaros vd. (1999), 1960-1994 dönemi itibarıyla on sekiz O.E.C.D. ülkeleri için, kamu harcamalarının sabit sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışmada kamu harcamalarındaki artışın sermaye oluşumuna doğrudan etkisi olduğu savunulmuştur. Kamu tüketimi milli gelir rakamlarını arttırdığından yatırımcılar için önemli bir ölçüt olmaktadır. Bu çalışmada toplam yatırım fonksiyonları dikkate alınmıştır. Analizde değiştirilmiş bir neo-klasik model kullanılmış olup, otokorelasyon, standart bir otoregresif tahmini, R-Kare, Durbin-Watson testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarında, kamu harcamalarındaki artışların sabit sermaye üzerinde negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuçların ortaya çıkmasında, özel sektör yatırımları ile ekonomik

büyümeyle etkileyen kamu harcamalarıyla ilgili önemli bir politika etkisi olduğu ifade edilmektedir.

Gelos ve Isgut (2001), Kolombiya ve Meksika için, kamu sabit sermaye ile ekonomik büyüme ilişkisi, sermaye stok düzeylerinin tutarsızlıkları ile yatırım seviyelerini araştırmıştır. Çalışmadaki veriler yıllık üretim anketlerinden sağlamış olup, Kolombiya için 1975-1991 dönemi ve Meksika için 1984-1994 dönemi Regresyon analizi ile test edilmiştir. Her iki ülkede incelenen dönem için, finansal kısıtlamaların yatırımlar üzerindeki etkileri ciddi boyutta olduğu kanıtlanmıştır. Analiz sonuçlarında, sabit sermayedeki değişimlerin ekonomik büyüme üzerindeki duyarlılığı yüksek olduğuna ulaşılmıştır. Ancak ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunan sabit sermayenin, politika bozuklukları ve siyasal istikrarsızlıkların yaşanması üzerine milli gelire yönelik olan duyarlılığında değişimler gözlenmiştir.

Vergil (2002) çalışmasında, sermaye kontrollerinin özel yatırım üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmanın analizinde zaman serileri analizi ve panel veri analizi kullanılarak gelişmiş 6 ülke için 1987-1997 dönemi test edilmiştir. Analiz sonucunda sermaye kontrolleri ve özel yatırımlar arasında ilişki bulunamamıştır.

Fedderke (2004) çalışmasında, sabit sermaye stokuna yatırımın sektörel ve sistematik belirsizlik etkisini araştırmıştır. Çalışmada Güney Afrika için, 1970-1997 dönemi yıllık verileriyle panel testinde kısa ve uzun dönemli ilişkiye bakılmıştır. Çalışmada söz konusu olan belirsizlik ise, sektörel açıdan çıktı volatilitesi ve sistematik açıdan da politik istikrarsızlık anlamını taşımaktadır. Analiz sonuçlarına göre, hem sistematik hem de sektörel belirsizliğin orta gelirli bir ülkedeki sabit sermaye yatırımlarına olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkmaktadır. Ülkedeki likidite kısıtlamalarının ve toplam faktörlerin verimliliğinin yatırım üzerinde bir etkisi olmadığını kanıtlamıştır. Bunların yanı sıra test sonuçlarında, fiziksel sermaye ile beşeri sermaye arasında tamamlayıcılık ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca eğitim politikalarının hem ekonomik büyüme performansını hem de fiziksel sermaye yatırımlarını engellediği varsayımına ulaşılmaktadır.

Doğan (2006) çalışmasında, beş Güney Doğu Asya ülkesinin devlet harcamaları ve ulusal gelirini incelemiştir. Çalışmanın analizinde 1960-2002 yılları arası verileri kullanılarak zaman serisi yönteminden yararlanılarak milli gelir ve kamu harcamaları

arasındaki nedensellik araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Filipinlilerde devlet harcamaları ile milli gelir arasında nedensellik ortaya çıkmıştır ve hükümet harcamalarının Endonezya, Malezya, Singapur ve Tayland ülkelerinin ekonomik büyümenin desteklenmesinde önemli rol oynamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Düzgün ve Bilgili (2008), 19990-2003 dönemi itibariyle Orta Asya ülkelerinde kamu tüketim harcaması ve özel tüketim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada panel veri modelinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; kamu tüketim harcamasının özel tüketim harcamasını dışlama etkisinin olduğuna ulaşılmaktadır. Bu durumda kamu tüketim harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla borçlanmaya gidilmekte ve özel tüketim harcamalarında düşüş yaşanmaktadır.

Antoniou vd. (2011), Yunanistan için Wagner'ın Keynesyen Hipotezine karşı yarasını araştırmıştır. Çalışma büyüme, sanayileşme ekonominin modernleşmesi dönemini temsil ettiği için 1833-1938 yılları arası baz alınarak Eşbütünleşme testiyle analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, ekonomik performanstan kamuoyuna pozitif, istatistiksel olarak anlamlı ve uzun vadeli ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Heitger (2011) çalışmasında, OECD ülkesinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın analizinde 1960-2000 yılları arası verileri kullanarak panel veri metodu uygulanmıştır. Çalışmadan kamu yatırımlarının ekonomik büyümeyi artırdığı ve dışlama etkisinin de geçerli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Jaen (2011) çalışmasında, İspanya'nın 17 bölgesi için Wagner hipotezinin geçerli olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmanın analizinde 1984-2003 dönemi verilerini kullanarak panel eşbütünleşme modeli uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; Wagner hipotezinin geçerli olduğu ve gelir esnekliğinin özellikle kişi başı gelirin düşük olan bölgelerden ortalama düzeye yaklaştıkça daha yüksek olduğu çıkarımlarına ulaşılmıştır. Çalışmada bunun yanı sıra bölgeler zenginleştikçe kamu sektörünün ekonomideki rolünün daha hızlı büyüdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Çetin (2012) çalışmasında, sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisini araştırmıştır. Analizinde 1980 ile 2009 yıllarını dikkate alarak yüksek-orta gelir seviyesine sahip sekiz ülkenin verilerini kullanmıştır. Bu ülkeler Dünya Bankası tarafınca kabul edilen yüksek-orta gelir grubundaki ülkeler olmak üzere; Arjantin,

Brezilya, Bulgaristan, Malezya, Meksika, Panama, Romanya ve Türkiye'dir. Çalışmada uzun dönemli ilişkinin araştırılmasında Johansen eşbütünleşme testi kullanılırken kısa dönemli ilişkinin tespitinde Engle-Granger hata düzeltme modeli kapsamında nedensellik testi kullanılmıştır. Birim kök testi sonuçlarında, bu ülkelerden sadece Malezya ve Türkiye eşbütünleşme testi için uygun olmakta ve test sonuçlarında Malezya ekonomisinin büyüme rakamları ile uzun dönemli ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat Türkiye ekonomisinde sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkiye ulaşılamamıştır. Nedensellik testi sonuçlarında ise, Malezya ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemli bir ilişki olmadığı sonucu bulunmuştur.

Richter vd. (2012), İngiltere'de Wagner hipotezinin geçerli olup olmadığını araştırmıştır. Analiz kısmında, 1850-2010 dönemi verileri esas alınarak Granger testi uygulanmıştır. Analiz sonucuna göre; milli gelir ile kamu harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Bojanic (2013) çalışmasında, Wagner yasasının geçerliğini Bolivya devleti için araştırmıştır. Çalışmada devlet harcamaları ile milli gelir arasındaki ilişkiyi 1940-2010 dönemi verileriyle zaman serisi analizi kullanılarak test edilmiştir. Çalışmada devlet harcamaları ile milli gelir arasında iki yönlü nedensellik olduğu, devlet müdahalesinin ekonomik büyüme için politikaları arttırıcı yönünde olması gerektiği ve çalışmanın Wagner hipotezini destekler nitelikte olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Abdiyeva ve Çetintaş (2017), 1995-2014 yılları arasında Kırgızistan'ın kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkisini ARDL ve Hata Düzeltme modelleri yardımıyla incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre; ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu ve Wagner kanununun belirtilen dönemler içerisinde geçerli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN HAKKINDA

3.2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dünyada ekonomisi içerisinde payını arttırmaya çalışan ülkelerin sabit sermaye yatırımları önem arz etmektedir. Ülkelerin ulusal stratejiler geliştirebilecekleri alanlarda sabit sermaye yatırımlarına yönelmeleri gerekmektedir. Kamu sabit sermaye yatırımları

ve özel sektör sabit sermaye yatırımları her geçen gün artmaktadır. Artan bu sabit sermaye yatırımları milli gelir içinde önemli bir paya sahip olduğundan bu alanda yapılan akademik çalışmalar önem kazanmaktadır.

Türkiye’de yapılan çalışmalar genelde kamu harcamalarıyla ekonomik büyüme ilişkisi, kamu sabit sermaye yatırımları ile özel sektör sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişki veya kamu yatırım harcamalarıyla özel sektör yatırım harcamaları ilişkisi şeklinde yapılmıştır. Ayrıca dünya çapında bu konuda yapılan çalışmaların analizindeki amaç, Wagner Hipotezi ile Keynes Hipotezini veya kamu ile özel sektör sabit sermaye yatırımlarının arasındaki ilişkiyi karşılaştırıp analiz sonuçlarına göre bir çıkarımda bulunmaktır.

Çalışmanın bu kısmında, kamu sabit sermaye yatırımları ile özel sektör sabit sermaye yatırımlarının milli gelirle olan ilişkisini ampirik olarak test edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, 56 gözlem içeren yıllık veriler kullanılarak zaman serisi veri seti ile ortaya konulmuştur. Bu çalışma planlı kalkınma döneminden günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Ayrıca milli gelir, kamu sabit sermaye yatırımları ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarının analizde kullanılmasıyla tercih edilen yöntemler sayesinde hem milli gelir ile kamu sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişki hem de kamu ile özel sektör sabit sermaye yatırımları ilişkisi ortaya konulmuştur. Bu karşılaştırmalar hakkında analizde ortaya çıkan bulgulara sonuç kısmında yer verilmiştir.

3.2.2. Araştırmanın Kapsamı

Kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarının milli gelir ile ilişkisi incelenirken araştırma kapsamı Türkiye için 1963-2018 döneminde milli gelir, kamu sabit sermaye yatırımları ve özel sektör sabit sermaye yatırımları aralarındaki ilişki olarak belirlenmiştir.

3.2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma kapsamındaki veriler 1963-2018 dönemi olup 2019 yılı verilerine ulaşamamıştır. Çalışmanın başlangıç tarihinin 1963 yılı alınmasının sebebi Türkiye ekonomisinde planlı kalkınma dönemine bu tarihten itibaren geçilmiş olmasıdır.

3.2.4. Araştırma Veri Seti

1963–2018 dönemine ait yıllık seriler dikkate alınarak veriler oluşturulmuştur. Serileri oluşturan veriler CSBB kuruluşunun resmi internet sitesinden salt olarak temin edilmiştir. Çalışmadaki tüm veriler 2009 baz yılı GSYİH Deflatörü kullanılarak reelleştirilip, doğal logaritmaları alınmış ve analize dahil edilmiştir. Ekonometrik analiz için Econometric Views (EViews-8) paket programından yararlanılmıştır. Modelde kullanılan veriler ve tanımlar Tablo 3.3’ de gösterildiği gibidir.

Tablo 3.3: Analizde Kullanılan Değişkenler

Simge	Tanım
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KSY	Kamu Sabit Sermaye Yatırımları
OSY	Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları

3.2.5. Araştırma Yöntemi

Çalışmada kamu ve özel kesim ayırımında sabit sermaye yatırımlarının milli gelir ile ilişkisi zaman serisi analizi yöntemi ile analiz edilecektir. Çalışmanın verileri yıllık döneme ait verilerden oluştuğu için zaman serisi veri analizi özelliği taşımaktadır. Bu sebeplerle veri setinin uygulama kısmında, Eviews 8.0 paket programı aracılığı ile birim kök testi, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi yöntemleri uygulanmaktadır.

3.2.5.1. Birim Kök Testine İlişkin Metodoloji

Zaman serisi analiz yöntemi kullanılırken ortaya çıkan sorunlardan birisi verilerin durağanlık durumlarıdır. Durağan olmayan serilerde sahte regresyon problemiyle karşılaşmaktadır. Sahte regresyon sorunu, değişkenlerin zaman serilerinde trend bulunurken ilişkinin gerçekliliği ve geçerliliği bulunmamasıdır. Bu durumda, anlamlı t istatistikleri hesaplanmış olsa da parametre tahmini sonuçları ekonometrik açıdan anlamsız olmaktadır. Bir seri birim kök bulundurduğu takdirde o serinin rassal yürüyüş gösterdiği açıklanmaktadır. Bu nedenle birim kök testleriyle sahte regresyon sorunu ortadan kaldırılmaktadır. Serilerin durağanlık analizlerinde üç aşama bulunmaktadır. Bunlar düzey değerinde, 1. düzey değerinde ve 2. düzey değerinde durağanlık

durumudur. Her aşamada sabitli, sabitli ve trendli, sabitsiz ve trendsiz olmak üzere üç farklı test bulunmaktadır. Serilerin durağanlıklarına bakarken her düzeyde bu üç teste tabi tutmak gerekmektedir. Zaman serileri metodunda, serilerin durağanlık araştırma süreci şu şekildedir; serilerin düzey değerinde durağan olup olmadıklarına bakılır eğer durağan çıkmazsa aynı serinin birinci farkı alınır. Birinci farkta durağan olan seri birinci dereceden eşbütünleşik anlamına gelir ve $I(1)$ şeklinde ifade edilir. Fakat seriler ikinci farkı alınınca durağanlaşmaktaysa, ikinci dereceden bütünleşik anlamına gelir ve $I(2)$ olarak gösterilir. Bu durumda d kez farkı alınan seri d 'inci derecede $I(d)$ bütünleşiktir. Kısaca serilerde durağanlık sağlanana kadar bu işlem devam eder (Kanca, 2014: 162-163).

3.2.5.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF)

Zaman serisi analizlerinde durağanlık sınamalarında kullanılan yöntemlerden biri olan Dickey-Fuller (DF) testi, stokastik ve deterministik süreçlerin birlikte kullanılabilirdiği bir testtir. Seri deterministik bir sürece sahipse, trendden arındırılma yolu seçilir. Stokastik bir sürece sahipse, serinin farkı alınarak durağanlaştırılır. Ancak DF testinin hata terimlerinin otokorelasyon sorunu içermesinden dolayı bağımlı değişkenin gecikmeli terimlerini de ekleyerek modeli geliştirmişler ve model Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi adını almıştır (Diler, 2011: 108-109). DF modeli şöyledir;

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + e_t \quad (3.1)$$

Burada Y_t bağımlı değişkendir. δ Katsayı ve e_t hata terimidir. Model sınırlayıcı dağılım ve sonlu örnek dağılımlar için tahmin edilmektedir (Dickey ve Fuller, 1981: 1057). Bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin eklenerek geliştirilen ADF testi modeli ise şu şekildedir;

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_1 + \delta Y_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + e_t \quad (3.2)$$

Burada; Y_t bağımlı değişken olup, δ katsayı olup bu kat sayısının pozitif veya negatif durumu test edilmektedir (Gujarati, 1976/2005: 720).

3.2.5.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi (PP)

Phillips ve Perron 1988 yılında genel zaman serisi modellerindeki birim kök varlığını tespit etmek için yaptıkları çalışmalarında yeni bir model geliştirmişlerdir. ADF birim kök testinin yetersizliklerini ortaya koyan bu çalışmalarında, birim kök testinde

daha güçlü sonuçlar veren bir yöntem ortaya koymuşlardır. Çalışma özellikle birim kök yöntemi aracılığıyla, testteki trendin stokastik veya deterministik olup olmadığının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca birim kök hipotezinin, biçimsel ve istatistiksel testlerinin ekonomistlere fayda sağladığını ifade etmişlerdir (Phillips ve Perron, 1988: 335-336).

3.2.5.2. Johansen Eşbütünleşme Testine İlişkin Metodoloji

Eşbütünleşik terimi, rassal trende sahip olan en az iki seri için kullanılmaktadır. En az iki serinin aynı rassal trende sahip olduğu özel bir durum vardır. Bu duruma eşbütünleşme adı verilir. Zaman serisi testlerinde seriler arası uzun dönem ilişkisi çıkabilmekte ancak bunun için bazı yöntemler gerekmektedir (Uğurlu, 2019: 141). Durağan olmayan değişkenlerin durağanlıklarının sağlanması için birinci, ikinci ya da üçüncü farkları alınmaktadır. Fakat farklarının alınması durumunda, değişkenlerin maruz kalmış olduğu kalıcı şokların etkisi yok olmakta ve yıllar arasındaki uzun dönemli ilişkileri de ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle eşbütünleşme analizi durağan olmayan veriler ile yapılmaktadır. Durağan olmayan değişkenler aynı derecede entegre ise, bu değişkenler arasında eşbütünleşme olabilmekte ve regresyon tahmini doğru olmaktadır (Tari, 1998: 375-376).

Eşbütünleşme analizine dayalı ilk çalışma, Engle-Granger (1987) tarafınca yapılan tek denklemlilik eşbütünleşme analizidir. Bu denklemin yetersiz olduğu görüşünde olan Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) çok denklemlilik bir metod belirlemişlerdir. Vektör otoregresif (VAR) modeline dayalı olan Johansen eşbütünleşme testi, seriler arasındaki birden çok eşbütünleşme ilişkisini saptayabilmede güçlü bir yöntemdir (Doğan, Eroğlu ve Değer, 2016: 415). Johansen hipotezinin en önemli özelliği, modelde yer alan tüm serilerin bağımlı olarak kabul edilmesidir. Bununla birlikte normalleştirme için değişken seçimine ihtiyaç kalmamasıdır. Johansen seriler kümelerinin aralarında olabilecek tüm farklı eşbütünleşme ilişkilerini ortaya koymaktadır. Johansen hipotezinin en temel iki amacı vardır. Birincisi, test edilen seriler arasında en çok eşbütünleşik vektörü belirlemektir. İkincisi, uyarılama hızı katsayısının en fazla olabilirlik tahminlerini ortaya koymaktır (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019: 41).

3.2.5.3. VAR Modeline İlişkin Metodoloji

1950-1960 döneminde yapısal denklem modelleri yetersiz görülmüş ve yeni model arayışları başlamıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda istatistiki olarak daha kapsamlı ve verimli çalışan Vektör otoregresyon (VAR) ekonomi modelleri Sims (1980) tarafından ortaya çıkarılmıştır (Kaya, 2012: 187). Sims 1980 yılındaki yaptığı çalışmada, ekonomi alanında anlamlı hipotezlerin güvenilir bir şekilde gerçekleştirilebileceği makroekonomik modeller geliştirmiştir. Bu modeller ekonomide çok ilgi görmüş olup, yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Sims, 1980: 32-33). VAR modeli, zaman serisi testleri uygulanmasında güvenilir ve en kolay kullanıma sahip olan modeldir. Model dinamik çok değişkenli zaman serisi analizlerinde tek değişkenli otoregresif modelin doğal bir uzantısı olmaktadır. Zaman serileri yöntemlerinin dinamik davranışını tahmin etmede başarılı olduğunu kanıtlamış bulunmaktadır. Detaylı eşzamanlı denklem ve tek değişkenli zaman serisi metotlarından daha üstün bir konumdadır (Kaya, 2012: 187). Sims, VAR modelinin Granger nedensellik hipotezini temel aldığını, bununla birlikte denklemde eğer iki içsel seri varsa bunların her biri hem kendi hem de içsel değişkenin belli bir zamana kadar olan gecikmeli değerleriyle ilişkilendirildiğini savunmaktadır. Dolayısıyla yapısal modelde var olan içsel ve dışsal ayrımı eleştirmekte olup bu ayrımın suni olduğunu da ifade etmektedir (Akyüz, 2018: 185).

3.2.5.4. Granger Nedensellik Testine İlişkin Metodoloji

Clive William John Granger'ın 1969 yılında yaptığı çalışmada kullandığı metot, iki değişken arasındaki ilişkinin test edilmesindeki ilk ve önemli bir yöntem olarak literatüre girmiştir. Granger, nedensellik hipotezini, Y değişkeninin tahmini, X değişkeninin geçmiş değerleriyle kullanıldığında X değişkeninin değerlerinin kullanılmamış durumuna göre daha fazla başarılı olmuş ise X değişkeni Y değişkeninin Granger nedeni olarak tanımlamakta ve bunu $X \rightarrow Y$ şeklinde ifade etmektedir (Granger, 1988: 52-53).

Granger nedensellik araştırmasının temeli, VAR modellerindeki serilerin önceki dönemlere ait verileri kullanılarak gelecekteki değerlerinin tahmin edilmesidir. Araştırmanın amacı, belirlenen gecikme sayılarıyla araştırmadaki değişkenler arasındaki

nedensellik varsa tespiti ve nedensellik yönünün belirlenmesidir (Kaya, 2012: 192). Nedenselliğin yönünü ise, değişkenlerin arasındaki ilişkinin yönü belirlemektedir. Bu kapsamda nedensellik testinde üç olasılık bulunmaktadır. Bunlar ise; tek yönlü nedensellik, çift yönlü nedensellik ve değişkenlerin bağımsız olmasıdır. Örneğin, tek yönlü nedensellikte X bağımlı değişken olup, Y bağımsız değişken olduğunda Y'den X'e doğru nedensellik ortaya çıkmasıdır. Granger nedensellik testi hipotezi: “ H_0 : X değişkeni Y değişkeninin nedeni değildir.” olarak kabul edilmiştir (Yılmaz, 2005: 67-68).

Granger nedensellik testi literatürde önemli bir yere sahip olmasının ve çok kullanılmasının aksine bazı kısıtları içinde bulundurmaktadır. Bu testin modele ve modeldeki serilerin gecikme sayılarına çok fazla duyarlılığı bulunmaktadır. Bu durum ise, nedensellik testinin uygulanması aşamasında yanlışlık problemine sebep olmaktadır. Zaman serisi analizlerinin de orijinal seriler ile analiz edilmesi sonucunda sahte regresyon sorunu meydana gelebilmekte ve test için elde edilen F-istatistik standart bir dağılıma sahip olamayacağından test geçersiz kabul edilmektedir. Nedensellik testi, değişkenlerin durağanlık varsayımına dayanmakta ve durağan olmayan değişkenlerin bir farklarıyla kurulduğundan uzun dönemde bilgi kaybına yol açabilmektedir (Göktaş, Pekmezci ve Bozkurt, 2019: 61-62).

3.3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle değişkenlerin özet istatistikleri incelenecek olup, birim kök testleri yapılacak ve değişkenler arasındaki ilişki ortaya konulacaktır.

3.3.1. Özet İstatistikler

Çalışmanın analizinde kullanılan milli gelir, kamu sabit sermaye yatırımları ve özel sektör sabit sermaye yatırımları serilerine ilişkin ortalama, medyan, maksimum, minimum, standart sapma, çarpıklık, basıklık ve olasılık gibi serileri tanıttıcı nitelikte olan istatistikler Tablo 3.4'te gösterilmiştir.

Tablo 3.4: Değişkenlerin Özet İstatistikleri

	LGSYIH	LKSY	LOS Y
Ortalama	26.94026	23.89515	24.94753
Medyan	26.96449	23.99216	24.81546
Maksimum	28.18607	25.0888	26.8155
Minimum	25.69518	22.38882	23.08197
Standart Sapma	0.703754	0.654093	1.079982
Çarpıklık	0.009551	-0.51091	0.176425
Basıklık	1.963851	2.75896	1.86648
Jarque-Bera	2.50593	2.571803	3.288534
Olasılık	0.285657	0.276401	0.193154
Toplam	1508.655	1338.128	1397.062
Toplam Standart Sapma	27.23985	23.53104	64.14989
Gözlem Sayısı	56	56	56

Ele alınan dönem itibariyle en yüksek ortalama 26,94 değeriyle LGSYIH değişkenine aittir. İkinci sırada 24,94 ortalama ile LOSY değişkeni ve son olarak 23,89 değeriyle LKSY değişkeni bulunmaktadır. LGSYIH değişkeninin 1963-2018 döneminin maksimum değeri 28,18 iken minimum değeri 25,69'dur. Dönemin en yüksek maksimum değerini 28,18 ile LGSYIH değişkeni almıştır. Maksimum ve minimum değerler gözetilerek değişkenlerin dönemdeki değişimleri; LGSYIH için 2,49, LKSY de 2,69 ve LOSY serisinde 3,73 oranında değişim yaşanmıştır. Serilerin standart sapmalarına bakıldığında 1,08 oranıyla en fazla oynaklık LOSY değişkeninde gerçekleşirken, LGSYIH değişkeninde 0,70 oranında ve LKSY değişkeninde 0,65 oranında sapma vardır. LOSY değişkenine göre diğer değişkenlerde az oynaklık vardır. Değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değeri incelenmiştir. LGSYIH değişkeninin asimetrisi sola çarpık ve 2,75 değeriyle basık, LKSY değişkeni sola çarpık ve 2,76 değeriyle normale yakın ve LOSY değişkeni dağılımındaki asimetri de sağa çarpık olup, 1,87 değeriyle basık kabul edilmektedir. İstatistiki değerler incelendiğinde Jarque-Bera faktörü normal dağılım değerlerini göstermektedir. Jarque-Bera değerlerine bakıldığında ise, "H0: Normal dağılım gösterir", hipotezi kabul edilmektedir. Değişkenler normal dağılım olasılık değerlerine göre normal dağılıma sahiptir.

3.3.2. Birim Kök Testleri

Değişkenlerin durağanlık sınaması, ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Phillips Perron) testleri ile test edilmiştir. LGSYIH, LKSY ve LOSY değişkenlerinin ADF ve PP birim kök testi sonuçları Tablo 3.5'te verilmiştir.

Tablo 3.5: Değişkenlerin Birim Kök Testi İstatistik Sonuçları

Değişkenler Logaritma	LGSYIH		LKSY		LOSY	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
ADF Birim Kök Testi						
Sabitli	-0.199956	0.9319	-1.398693	0.5764	-0.266529	0.9228
Sabitli ve Trendli	-2.780944	0.2103	-3.265972	0.0830	-2.569712	0.2953
PP Birim Kök Testi						
Sabitli	-0.191176	0.9330	-1.431335	0.5604	-0.103099	0.9436
Sabitli ve Trendli	-2.780944	0.2103	-2.441948	0.3548	-2.631170	0.2687

ADF birim kök testinde, rassal hataların istatistiksel anlamda bağımsız ve sabit varyanslı olduğu başka bir ifadeyle şoklar arasında otokorelasyon olmadığı çıkarımı yapılmıştır. Ancak PP birim kök testi bu çıkarımı geliştirmiş ve rassal şokların dağılımıyla ilgili yeni bir çıkarım ortaya atmıştır. Bu iki birim kök testlerinin yapılarında farklı özellikler bulunduğundan, serilerinin durağanlık sınamalarında iki model kullanılmıştır (Kılıç, 2017: 102). Tablo 3.5'e göre, değişkenlerin ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına bakıldığında olasılık değeri %10'dan büyük olduğundan H_0 hipotezi kabul edilir. Serilerin logaritmik değerlerinde birim kök içerdiklerine diğer bir ifadeyle durağan olmadıklarına ulaşılmaktadır. Bu nedenle değişkenlerin tümünün birinci farkları alınacaktır.

Tablo 3.6: Değişkenlerin Birim Kök Testi İstatistik Sonuçları

Değişkenler Logaritma ve 1. Fark	DLGSYIH		DLKSY		DLOS	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
ADF Birim Kök Testi						
Sabitli	-7.361038	0.0000	-6.343283	0.0000	-7.710736	0.0000
Sabitli ve Trendli	-7.288776	0.0000	-6.331799	0.0000	-7.626216	0.0000
PP Birim Kök Testi						
Sabitli	-7.363754	0.0000	-6.342946	0.0000	-7.740919	0.0000
Sabitli ve Trendli	-7.289501	0.0000	-6.340427	0.0000	-7.651870	0.0000

Tablo 3.6’da değişkenlerin logaritmik değerlerinin birinci farkları alındıktan sonraki değerler gösterilmiştir. Birinci fark alma işleminde seriler DLGSYIH, DLKSY ve DLOSY olarak adlandırılmıştır. Tabloya göre ADF ve PP birim kök testinin olasılık değerlerine bakıldığında %10’dan küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiş, alternatif hipotez kabul edilmiştir. Değişkenlerin tümünün birinci farkta durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.3. Johansen Eşbütünleşme Testi

Çalışmada yapılan ADF ve PP birim kök testler, seriler arasındaki dinamik ilişkinin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Analizde kullanılan değişkenlerin hepsi birinci farklarında durağan olduklarından değişkenlerin uzun dönemdeki ilişkilerinin test edilmesinde Johansen eşbütünleşme testi kullanılacaktır. Ancak Johansen eşbütünleşme testinden önce uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi ve bulunan gecikme uzunluğu ile analize devam edilmesi gerekmektedir. Analiz için maksimum gecikme sayısı 5 olarak karar verilmiştir.

Tablo 3.7: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	185.1874	NA	1.37e-07	-7.287495	-7.172773*	-7.243808*
1	194.6148	17.34649*	1.35e-07*	-7.304592*	-6.845707	-7.129846
2	199.1629	7.822725	1.62e-07	-7.126516	-6.323466	-6.820710
3	206.8447	12.29083	1.73e-07	-7.073787	-5.926573	-6.636921
4	211.2414	6.507208	2.12e-07	-6.889657	-5.398279	-6.321732
5	213.8290	3.519100	2.83e-07	-6.633160	-4.797618	-5.934175

Tablo 3.7’ye göre, en uygun gecikme uzunluğu için kritik değerler incelenmiştir. Tabloda en çok yıldız hangi gecikmedeyse o kabul edilecektir. Buna göre LR, FPE ve AIC bilgi kriterleri 1. gecikmeyi önermektedir. Kurulan VAR modeli için en uygun bulunan gecikme uzunluğu 1 olarak karar verilmiştir. Çalışmanın analizinde uygun gecikme uzunluğu 1 olarak kullanılmaktadır.

Analizdeki verilerin düzey değerde durağan olmadığı ve birinci derecede durağan oldukları bütünleşme derecelerinin aynı olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmaları Johansen eşbütünleşme testinin yapılmasına imkan vermektedir. Çalışmadaki serilerin uzun dönemde dengede olup olmadıklarını araştırmak

için Johansen tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 3.8'e gösterilmektedir (İçelloğlu ve Öztürk, 2017: 64).

Tablo 3.8: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

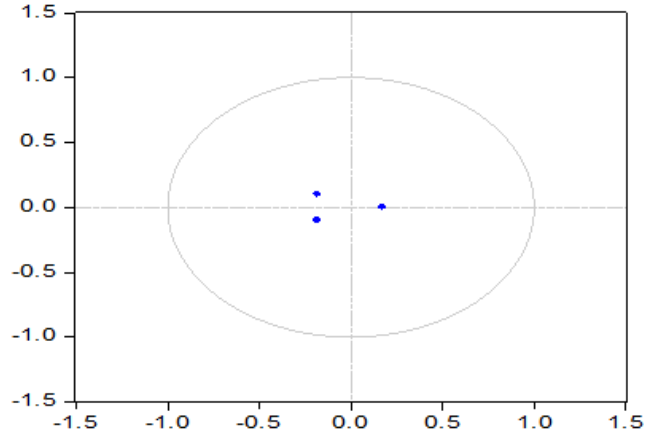
Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiğine Göre Koentegrasyon Testi		
		İz İstatistiği	%5 Kritik Değeri	Olasılık Değeri
Yok	0.273186	22.79936	29.79707	0.2561
En fazla 1	0.095407	5.568781	15.49471	0.7458
En fazla 2	0.002852	0.154205	3.841466	0.6945
Hipotezler	Özdeğer	Maksimum Özdeğer İstatistiğine Göre Koentegrasyon Testi		
		Maksimum Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değeri	Olasılık Değeri
Yok	0.273186	17.23058	21.13162	0.1614
En fazla 1	0.095407	5.414576	14.26460	0.6888
En fazla 2	0.002852	0.154205	3.841466	0.6945

Johansen modelinde iz istatistiği ve maksimum öz değer istatistiği olmak üzere iki olabirlik sınaması bulunmaktadır (İçelloğlu ve Öztürk, 2017: 65). Eşbütünleşik ilişkiden bahsedebilmek için iz istatistiği ile maksimum öz değer istatistiği testindeki değerler %5 kritik değerden küçük olması gerekmektedir. Tablo 3.8'deki sonuçlara göre, olasılık değerleri %5 kritik değerden büyük olduğundan, eşbütünleşik vektörünün olmadığı anlamına gelen H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Johansen sonuçlarında uzun dönemde milli gelir, kamu sabit sermaye ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarının uzun dönemde dengeye gelmedikleri bu nedenle eşbütünleşmenin olmadığı bulgusuna ulaşılmaktadır.

3.3.4. Vektör Otoregresif (VAR) Modeli Tahmini

VAR modeline geçmeden önce tahmin edilen bu modelin durağan bir yapıda olup olmadığı test edilmelidir. Modelden daha sağlıklı bir sonuç alınması için durağanlığının ve istikrarlılık şartının sağlanması gerekir. Bu şart ise, katsayı matrisinin öz değerlerine bağlı olmaktadır. Katsayı matrisinin öz değerleri birim çemberinin içinde ise model durağan ve istikrarlı anlamına gelmektedir. Öz değerlerden biri çemberin üzerinde ya da dışında ise bu durum modelin durağan olmadığını ve sürekli genişleyen bir yapıda olduğunu belirtmektedir. Tahmin edilen VAR modelinin durağanlık ve istikrarlılık testi Şekil 3.1'de gösterilen AR karakteristik polinom test köklerinde verilmiştir (Mucuk ve Alptekin, 2008: 168).

Şekil 3.1: VAR Modeli Durağanlık ve İstikrarlılık Şekli

AR test köklerinin tümünün birim çember içinde olması VAR modelinin durağan ve istikrarlı olduğunu ifade etmektedir. Yapılan bu istikrarlılık testinden sonra kısa dönemli ilişkiyi araştırmak amacıyla tahmin edilen VAR modeli tahmin sonuçları Tablo 3.9'da verilmiştir.

Tablo 3.9: VAR Modeli Tahmin Sonuçları

	DLGSYIH	DLKSY	DLOSY
DLGSYIH(-1)			
Katsayı	0.133741	1.073817	1.865383
Standart Hata	(0.25092)	(0.79341)	(0.84110)
t-istatistik	[0.53300]	[1.35341]	[2.21779]
DLKSY(-1)			
Katsayı	-0.013372	0.088768	-0.108245
Standart Hata	(0.05218)	(0.16499)	(0.17491)
t-istatistik	[-0.25627]	[0.53801]	[-0.61886]
DLOSY(-1)			
Katsayı	-0.048822	-0.425610	-0.411951
Standart Hata	(0.06103)	(0.19296)	(0.20456)
t-istatistik	[-0.80002]	[-2.20564]	[-2.01381]
C			
Katsayı	0.043187	0.025127	0.016759
Standart Hata	(0.00943)	(0.02981)	(0.03160)
t-istatistik	[4.58117]	[0.84295]	[0.53036]
R²	0.013276	0.106772	0.099001
Adjusted R²	-0.045927	0.053179	0.044941
F-statistic	0.224247	1.992260	1.831316

Tahmin edilen VAR modelinde bağımlı olan 3 denklemin katsayıları, standart hataları ve T-istatistik değerleri ile bir dönem gecikmeli değişkenler verilmiştir. Ancak bu model basit ve çok boyutlu bir öngörü modeli olduğu için parametrelerin yorumlanması yetersiz olup anlamlı olmayacaktır. Bu yüzden değişkenlerin doğru ve

anamlı yorumlanabilmesi açısından 10 dönemlik periyotlar ile varyans ayrıştırması analizleri yapılmıştır (Kesgingöz, 2015: 95-96).

Tablo 3.10: Milli Gelir, Kamu Sabit Sermaye Yatırımları ve Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının Varyans Araştırması

DLGSYIH Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırması:				
Dönem	S.E.	DLGSYIH	DLKSY	DLOSY
1	0,039969	100,0000	0,000000	0,000000
2	0,040155	99,10712	0,002135	0,890742
3	0,040207	98,96186	0,011210	1,026932
4	0,040212	98,95371	0,011568	1,034719
5	0,040212	98,95339	0,011595	1,035014
6	0,040212	98,95339	0,011595	1,035019
7	0,040212	98,95339	0,011595	1,035019
8	0,040212	98,95339	0,011595	1,035019
9	0,040212	98,95339	0,011595	1,035019
10	0,040212	98,95339	0,011595	1,035019
DLKSY Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırması:				
Dönem	S.E.	DLGSYIH	DLKSY	DLOSY
1	0,126384	31,84080	68,15920	0,000000
2	0,132736	29,00015	64,80480	6,195048
3	0,133321	29,36469	64,24879	6,386525
4	0,133364	29,38408	64,21265	6,403264
5	0,133366	29,38578	64,21078	6,403444
6	0,133366	29,38581	64,21074	6,403447
7	0,133366	29,38582	64,21074	6,403447
8	0,133366	29,38582	64,21074	6,403447
9	0,133366	29,38582	64,21074	6,403447
10	0,133366	29,38582	64,21074	6,403447
DLOSY Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırması:				
Dönem	S.E.	DLGSYIH	DLKSY	DLOSY
1	0,133980	60,59154	5,840642	33,56781
2	0,139812	58,55820	5,384905	36,05690
3	0,140663	58,53955	5,365115	36,09534
4	0,140720	58,55356	5,361510	36,08493
5	0,140722	58,55429	5,361405	36,08430
6	0,140722	58,55432	5,361401	36,08428
7	0,140722	58,55432	5,361401	36,08428
8	0,140722	58,55432	5,361401	36,08428
9	0,140722	58,55432	5,361401	36,08428
10	0,140722	58,55432	5,361401	36,08428

Milli gelirin varyans ayrıştırması testinin sonuçları; birinci dönemde milli gelirdeki değişimin %100'ü yine milli gelirden kaynaklanmakta iken, ikinci dönem sonundaki değişimin %0,002135'i kamu sabit sermaye yatırımlarından ve %0,890742'si özel sektör sabit sermaye yatırımlarından kaynaklanmaktadır. Milli gelirin on dönemin sonundaki değişimlerinin %0,011595'i kamudan ve %1,035019'u özel sektör sabit

sermaye yatırımlarından kaynaklanmaktadır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının varyans ayrıştırması sonuçlarında birinci dönemde %31,84080'i milli gelirden, %68,15920'i de kendinden kaynaklanmaktadır. Birinci dönemde özel sektörün herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Onuncu dönem sonuçlarına göre %29,38582'si yine milli gelirden kaynaklanırken, %6,403447'si özel sektör sabit sermaye yatırımlarından kaynaklanmaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkarak kısa dönemde kamu ile özel sektörün pek etkileşimde olmadıkları ortaya çıkmıştır. Son olarak özel sektör sabit sermaye yatırımlarının varyans ayrıştırması analizinin sonuçlarında; %60,59154'ü milli gelirden kaynaklanırken, küçük bir oranla da olsa %5,840642'si kamu sabit sermaye yatırımlarından ve %33,56781'i kendinden kaynaklanmaktadır. Onuncu dönem sonuçlarına göre, %58,55432'si milli gelirden pay almaktayken %36,08428'i kendinden oluşmaktadır. Bu bulguların sonucunda, milli gelirden özel sektör sabit sermaye yatırımlarına yönelik bir etkileşim olduğu açıktır. Ancak tüm dönemlere genel olarak bakılırsa, değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Değişkenlerin arasındaki ilişkinin ve ilişki yönünün tespit edilmesi için Granger nedensellik testi yapılmıştır.

3.3.5. VAR'a Dayalı Granger Nedensellik Testi

Birinci dereceden durağan ve aralarında eşbütünleşme ilişkisi olmayan değişkenlerin farkı alınmış olup nedenselliğin varlığına ve ilişkinin yönüne bakılmıştır.

Tablo 3.11: VAR'a Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: DLGSYIH			
	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
DLKSY	0.065676	1	0.7977
DLOS Y	0.640037	1	0.4237
All	0.647832	2	0.7233
Bağımlı Değişken: DLKSY			
DLGSYIH	1.831729	1	0.1759
DLOS Y	4.864841	1	0.0274
All	5.019923	2	0.0813
Bağımlı Değişken: DLOS Y			
DLGSYIH	4.918580	1	0.0266
DLKSY	0.382986	1	0.5360
All	5.345798	2	0.0691

Tablo 3.11’de üç değişkeninde bağımlı olduğu nedensellik sonuçları bulunmaktadır. Nedensellik testindeki olasılık değerlerinin anlamlılık düzeyi %5 olarak kabul edilmiştir. Olasılık değerleri %5’ten büyük olduğu takdirde H_0 : nedensellik yoktur hipotezi kabul edilir ve nedensellik ilişkisi yok olduğu anlamına gelir. DLGSYIH değişkeninin bağımlı olduğu modelde DLKSY değişkeninin olasılık değeri 0,7977 ve DLOS Y’nin olasılık değeri 0,4237 ve %5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bu durumda, kamu sabit sermaye yatırımlarından milli gelire doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Aynı şekilde özel sektör sabit sermaye yatırımları milli gelirin nedeni değildir.

DLKSY değişkeninin bağımlı olduğu seride, DLGSYIH değişkeni olasılık değeri 0,1759 olduğundan H_0 hipotezi kabul edilmiş olup, DLOS Y değişkeni olasılık değeri 0,0274 ile anlamlılık seviyesinden küçük olduğu için H_0 red edilir. Buradan milli gelirden kamu sabit sermaye yatırımlarına doğru bir nedensellik bulunmamakta ancak özel sektör sabit sermaye yatırımlarından kamu sabit sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu bulgularına ulaşılmaktadır.

DLOS Y değişkeninin bağımlı olduğu durumda ise, DLGSYIH değişkeni olasılık değeri 0,0266 olduğu için H_0 red edilir. DLKSY değişkeninin değeri 0,5360 olduğundan H_0 kabul edilir. Buradan çıkarılan sonuçlara göre, milli gelir özel sektörün nedenidir. Kamu sabit sermaye yatırımları özel sektör sabit sermaye yatırımlarının nedeni değildir. Sonuç olarak, milli gelir ile kamu sabit sermaye yatırımları arasında hiçbir nedensellik ilişkisi bulunmazken milli gelir ile özel sektör sabit sermaye yatırımları arasında tek yönlü ilişki bulunmuştur. Aynı şekilde özel sektör sabit sermaye yatırımları ile kamu sabit sermaye yatırımları arasında tek yönlü ilişki bulunmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya çapında 1929 yılında yaşanan krizden sonra, Türkiye ekonomisinde krizlerle mücadelede başa çıkma yolunun sanayileşme ve planlama olduğu görüşü hakim olmuştur. Bu amaçla 1933 yılında sanayileşme planları uygulanmaya başlamış ve 1960'lı yıllara kadar pek çok planlama yapılmıştır fakat başarı elde edilememiştir. 1960 yılında ise Türkiye hükümeti planlamayı resmileştirmek istemiştir ve aynı yıl DPT kurularak iktisadi hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler ekonomiyi kalkındırmak, kamu üzerindeki yatırım harcamalarının yükünü azaltmak ve özel sektöre teşvik vermektir. Bu amaçla Türkiye tarihindeki ilk planlı döneme geçiş gerçekleştirilerek 1963 yılı birinci beş yıllık kalkınma planı açıklanmıştır.

1960'lı yılların başında ekonomik alanda mali yönetim, hükümet politikaları, ekonomik krizler, farklı düşünce akımlarının etkisiyle yaşanan makroekonomi kapsamında sosyal gelişmeler ile ortaya çıkan ekonomik faaliyetler, kamu harcamalarına olan yükümlülüğün ve ihtiyacın artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla hükümetin ekonomideki rolü artmıştır. 1960'lara kadar savaşların ve krizlerin etkisiyle kamu harcamalarında artışlar yaşanmıştır. Bu dönemde alınan tedbirler çerçevesinde ekonomik dengeyi sağlayabilmek için tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçilmiştir. Ayrıca Keynesyen iktisadın savunduğu, devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğu görüşü benimsenmiş ve bu yönde kararlar alınmıştır.

Türkiye ekonomisinde 1980 yılı ile liberalleşme yolunda adımlar atılmış ve liberal bir ekonomi sistemine geçilmiştir. Bu dönemde nüfus artış trendine girmiş, paraya dayalı ekonomi yaygınlaşmış ve sanayileşme hız kazanmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesinin artmasının yanında sosyal nedenlerden kamu harcamalarında da ciddi artışlar yaşanmıştır. Ancak 1990'lı yılların sonuna kadar devam eden bu artışlar, bütçe açıklarını ve yüksek enflasyonu beraberinde getirmiştir. Ekonomideki dengenin bozulması ve istikrarın sağlanamaması ekonomik krize yol açmıştır. 1999 yılı itibariyle istikrar programı uygulamaya konulmuştur. 2000 yılıyla birlikte ekonomideki daralma son bulmuştur. Fakat 2000 yılı banka krizi ve ortaya çıkan likidite sıkıntısı ekonomideki dengeyi yeniden sarsmıştır. TÜİK verilerine göre, 2001 yılı kriziyle GSYİH'nin bir önceki yıla göre büyüme hızı -5,8'lere kadar gerilemiş olup, 2002 yılında ise bu rakam

6,4'e yükselmiştir. Buradan 2001 yılında uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının ekonomik büyüme anlamında başarılı olduğu anlaşılmaktadır. 2004 yılında 9,8 olarak ekonomik büyümenin gerçekleştiği görülmektedir. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel kriz ekonomik büyümeyi oldukça düşürmüştü, bu durum 2010 yılına kadar devam etmiştir. 2011 yılında 11,2 olarak gerçekleşen büyüme rakamı son on yıla damgasını vurmuştur.

Keynes ve Wagner gibi önemli iktisatçıların ayrı ayrı yorumladığı kamu harcamalarının pek çok sınıflandırılması yapılmıştır. Çalışmada esas alınan ekonomik sınıflandırmanın yanında sadece bütçenin dikkate alındığı idari kamu harcamaları ve nitelikli kamusal hizmetlerin gerçekleştirildiği fonksiyonel sınıflandırmaya yer verilmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan yapı ise ekonomik sınıflandırmada yer alan yatırım harcamalarıdır. Kamu yatırım harcamaları Türkiye'nin kurulmasından bu yana toplam kamu harcamaları kalemi içindeki ekonomiye en çok katkı sağlayan aynı zamanda en az paya sahip harcama birimidir. CSBB verilerine göre, kamu yatırım harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payları sırasıyla; 1960'lı yıllarda %25'lerde iken ekonomik krizlerin de etkisiyle 2002 yılında %8'e düşmüştür. Daha sonra uygulanan politikalar sayesinde 2013 yılı itibariyle %10'a yükselmiş, 2018 yılında da %10'luk payını korumuştur.

Kamu yatırım harcamaları, ekonomi üzerinde iki önemli etkiye sahiptir. Bunlardan ilki sermaye stokunu arttırıp ekonomik büyümeyi sağlamasıdır. Diğerleri kamu malları aracılığıyla özel sektör yatırım harcamalarına imkan verip ekonomik büyümeyi arttırabilmesidir. Ekonomide yatırıma yönelik maliyet ve ücretlerin azaltılarak yatırımların arttırılmasıyla kamu ve özel kesim mallarının verimli bir şekilde kullanılması önem arz etmektedir. Ayrıca yatırım harcamalarının çeşitli ekonomik faktörler üzerinde etkileri bulunmaktadır. Emek piyasasının işleyişinde üretim kapasitesi, emek gücü ve sermayesi konusunda kamu yatırım harcamaları alt yapı sağlamaktadır. Bunların yanında gelir dağılımı, istihdam, fiyat istikrarı ve çalışmanın başlıca ögesi olan milli gelir üzerinde etkileri mevcuttur. Ekonomik durgunluğun yaşandığı dönemlerde kamu yatırımları büyük rol oynamaktadır. Kamu yatırımlarının arttırılması mal ve hizmet gelirini arttırdığı gibi milli geliri de arttırabilmektedir.

Literatürde yatırım harcamaları ve sabit sermaye yatırımları ayrımını nadiren yapan çalışmalar bulunsa da genellikle bu iki kavram bir olarak alınmıştır. Çalışmada, sabit sermaye yatırımlarının, yatırım harcamaları ile aralarındaki farklılıktan bahsedilmiş olup çalışmaya sabit sermaye yatırımları olarak devam edilmiştir. 1963 yılı itibariyle kamu ve özel sabit sermaye yatırımlarının aralarındaki ilişkilere, kamu ve özel sektör ekseninde sektörel dağılımlara, TÜFE, faiz oranı, KİT yatırımları gibi çeşitli ekonomik değişkenler açısından değerlendirmelere yer verilmiştir. Genel olarak 1963-1980 dönemine bakıldığında GSYİH içinde en çok paya özel sektör sabit sermaye yatırımlarının sahip olduğu bilinmektedir. 1990'lı yılların sonuna doğru özel sektör sabit sermaye artışa geçerken kamu sabit sermaye azalışa geçmiştir. Ele alınan dönem içerisinde kamunun ekonomideki ağırlığı azaltılıp, alınan kararlar çerçevesinde özel sektörün kapasitesi artırılmaya çalışılarak ekonomik gelişme sağlanmaya çalışılmıştır. Bu hedefe 2000'li yıllardan önce yaklaşılsa da meydana gelen ekonomik krizler ve bütçe açıkları gibi sorunlar özel kesimin verimliliğinin artırılabilmesini geciktirmiştir. Ayrıca, Türkiye'de yaşanan tasarruf yetersizliği, sabit sermaye yatırımlarına yeterli fonun ayrılmayıp, maliyeti yüksek yatırım araçlarına yönelmesinden kaynaklanmaktadır.

Planlı dönemin başlarından itibaren, verimliliği arttırmak amacıyla KİT'lerin ekonomideki payı düşürülmeye, özelleştirme alanında etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Günümüze kadar KİT'lerin özel sektöre destek verici nitelikte olması planlanmıştır. Sabit sermaye yatırımlarına sektörel açıdan bakıldığında, 1963-2018 dönemi boyunca ekonomiyi en çok etkileyen tarım, imalat, enerji, ulaşım ve eğitim olduğu bilinmektedir. Kalkınma dönemiyle birlikte sanayileşme çabası sürecine girilmiş ve tarımın sabit sermaye içindeki payı azalmıştır. 1980 ile birlikte liberal ekonomi döneminde tarım sektörüne önem verilse de bu yeterli olmamıştır. Ancak 1980'li yılların sonuna doğru tarıma ağırlık verilmesiyle imalat sektörü geri kalmıştır. Teknoloji ve küreselleşmede hayati önem taşıyan enerji sektörünün, 1963'ten günümüze sabit sermaye içindeki payı artmış olup gelişimini her dönem devam ettirmiştir. Bütün sektörlerle etkisi olan ulaşım sektörüne sabit sermaye içerisinde büyük bir pay ayrılmıştır. Ulaşım yapılan yatırımların ekonominin yararına olduğu görülmektedir. 1997 yılına kadar tek düze ilerleyen eğitim sektöründe yaşanan sıçramanın nedeni zorunlu eğitim dönemine geçilmesidir. Dönem içinde gerek tarım sektöründeki aşırı düşüş gerekse dönem sonlarına doğru imalat sektöründeki düşüşler, özel kesimin yatırım gücünün yetmediği alanlarda kamunun

sektörler arası teşviklerden ziyade planlı ve kalıcı çözümler bulmasının önemini gözler önüne sermektedir.

Dünya ve Türkiye’de ekonomik gelişmeleri ve milli gelirdeki değişimleri açıklamak adına kamu harcamaları, kamu ve özel sektör yatırım harcamaları üzerine ya da sabit sermaye yatırımlarına ilişkin pek çok çalışma yapılmıştır. Genellikle çalışmalarda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme rakamları kullanılmıştır. Bu çalışmada ise, milli gelir rakamları ile kamu ve özel sektör sabit sermaye rakamları kullanılmıştır. Çalışmada, Türkiye 1963-2018 dönemi milli gelir, kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişki zaman serisi analizi yöntemiyle araştırılmıştır. 1963 sonrası dönemin ele alınma nedeni, planlı ekonomiye geçilmesinden kaynaklanmaktadır. 56 yıllık gözlem sayısının bulunduğu analizde milli gelir bağımlı değişken, kamu – özel kesim sabit sermaye yatırımları bağımsız değişken olarak seçilmiştir. Değişkenlerin logaritmik değerleri alınmış olup, orijinal seri olarak bu değer kullanılmıştır. Öncelikle değişkenlerin özet istatistikleri yorumlanmıştır. Değişkenlerin normal bir dağılıma sahip olduğu bulunmuş ve durağanlık sınavına geçilmiştir. Durağanlık durumları için, ADF ve PP birim kök testleri kullanılmıştır. Birim kök testleri yapıldıktan sonra düzey değerlerinde durağan olmadıkları, tüm değişkenlerin birinci farkta durağan oldukları görülmektedir. Bu da değişkenlerin bütünleşik olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum Johansen testi için elverişlilik oluşturmaktadır. En uygun gecikme sayısının bulunabilmesi için fark işlemi uygulanan seriler ile kurulan VAR modeli üzerinden gecikme sayısı 1 olarak bulunmuştur. Bütün şartlar sağlandıktan sonra Johansen eşbütünleşme testine geçilmiştir. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, değişkenler arası eşbütünleşik bir ilişki yoktur. Diğer bir ifadeyle, değişkenlerin arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmamaktadır. Bu nedenle durağan seriler ile VAR modeli kurulmuştur.

VAR modelinin istikrarlı ve güvenilir bir model olmasından emin olmak için AR karakteristik polinom testi uygulanmıştır. Testten VAR modelinin istikrar koşulunu yerine getirdiği çıkarımına ulaşılmaktadır. Daha sonra, kısa dönemli ilişkiyi ortaya koymak için VAR modeli tahmin edilmiştir. Fakat tahmin bulgularını yorumlamak anlamsız olabileceğinden daha doğru sonuçlara ulaşmak için değişkenlere 10’ar dönemlik varyans ayrıştırması testi yapılmıştır. Test sonuçları tüm değişkenler için ayrı ayrı

yorumlanmıştır. Buna göre, milli gelirin yaklaşık %2'lik kısmı özel sektörden kaynaklanmaktadır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının, ortalama %30'u milli gelirden kaynaklanmaktadır. Özel kesimin etkisi ise zayıftır. Özel sabit sermaye yatırımlarının %60'lık payı milli gelirden oluşmaktadır. Kamunun burada %5'lik bir etkisi vardır. Sonuç olarak milli gelir ile özel sektör arasında bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Genel bir ifadeyle, değişkenler arasında zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Değişkenlerin arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü hakkında bilgi sahibi olabilmek için VAR modeliyle yapılan Granger nedensellik testi yapılmıştır. 1963-2018 dönemi için nedensellik testi sonuçlarına göre, milli gelir ve kamu sabit sermaye yatırımları arasında hiçbir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Bu durum varyans ayrıştırması sonuçları ile uyumludur. Kamu ve özel sektör arasında özel → kamu şeklinde tek yönlü ilişki bulunmaktayken aynı zamanda milli gelir → özel sektör olarak tek yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Varyans ayrıştırması analizinde özel kesimin önemli bir bölümü milli gelirden kaynaklanmaktadır sonucuyla nedensellik testi sonucundaki milli gelirden özele doğru ilişkinin çıkması analiz sonuçlarının uyumlu olduğunu gösterir niteliktedir.

Çalışmada, ele alınan dönem ve elde edilen bulgular ışığında Wagner'in ekonomik büyümedeki her bir artışın kamu kesiminde artışa neden olduğu varsayımı, kamu sabit sermaye yatırımları ve milli gelir için söz konusu olmamaktadır. Milli gelir ile kamu sabit sermaye uzun dönem ve kısa dönem için dengeye gelmemekte ve birbirlerini etkilememektedirler. Bu durum ele alınan dönemde kamu sabit sermaye yatırımlarının etkin bir şekilde kullanılmadığının göstergesi olabilirken, kamudan özel sektöre bir ilişki de tespit edilememiştir. Kamu sabit sermaye yatırımlarındaki değişim, özel sektör sabit sermaye yatırımlarını etkilemezken, özel kesimdeki artış kamu kesimini olumlu yönde etkilemektedir. Bunun yanında milli gelirdeki artışın özel sektöre olumlu katkısı bulunmaktadır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının borç verilebilir fonlar piyasasındaki kaynaklara olan aşırı talebi, özel sektörün bu kaynaklardan yararlanamaması ve kamunun özel sektör sabit sermaye yatırımlarını destekleyememesi durumu ile karşılaşılmaktadır. Elde edilen bulgular ve teorik gerçeklikler doğrultusunda, özel sektör sabit sermaye yatırımlarındaki artışın milli gelirdeki artışla açıklandığını ve sabit sermaye yatırımlarının milli gelir harcama kalemleri arasında en önemli ve öngörülemez olanı olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, kamu kesiminin hem özel kesime pay ayırmak hem de teşvik etmek amacı ile sabit sermaye yatırımlarını gerçekleştirmesi

gerekmektedir. Şüphesiz ki, özel sabit sermaye yatırımlarının miktarından çok ekonomideki etkinliği ve üretimi artırılması önem arz etmektedir. Bu da müdahaleci ve yönlendirici kamu iktisadi politikaları ile mümkün olacaktır. Kamunun gerek iktisadi gerekse sosyal politikalar ile elini hissettirmesi, doğrudan sabit sermaye yatırımı yapmasından daha etkili gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdiyeva, R. ve Çetintaş, H. (2017). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kırgızistan Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 19-34.
- Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013). *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2), 15-32.
- Afşar, M. (2011). Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 143-171.
- Ağayev, S. (2012). Kamu harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eski Sovyetler Birliği Ülkelerinde Wagner Yasası Analizi (1995-2009). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 8-9.
- Akalın, U. S. (2017). *Kamu harcamaları ve ekonomik krizler: Peacock ve Wiseman sıçrama tezi çerçevesinde Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Akdoğan, A. (2006). *Kamu Maliyesi*, (11. bs.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akgüç, Ö. (2006). Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 31, 11-16.
- Akkaya, H. (2016). *Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke karşılaştırması* (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Aksoy, F. (2016). *Tasarrufun belirleyicileri: tüketici ve ticari kredilere ilişkin bulgular* (Uzmanlık Yeterlik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Aksoy, Ş. (1991). *Kamu Maliyesi (Kamu Harcamaları – Kamu Gelirleri – Bütçe – Maliye Politikası)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Akyazı, H. ve Ekinci, A. (2009). Türkiye'de 2000 Sonrası Uygulanan Para Politikası Stratejilerinin Makroekonomik Performanslarının Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 345-362.

- Akyüz, H. E. (2018). Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli ile İklimsel Değişkenlerin İstatiksel Analizi. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 10(2), 183-192.
- Altunç, Ö. F. ve Şentürk, B. (2010). Türkiye’de Özel Yatırımlar ve Kamu Yatırımları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 158, 531-546.
- Altunöz, U. (2013). Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), 26-52.
- Ansari, M. I., Gordon, D. V. & Akuamoah, C. (1997). Keynes versus Wagner: public expenditure and national income for three African countries. *Applied Economics*, 29 (4), 543-550.
- Antoniou, A., Katrakilidis, C. & Tsaliki, P. (2011). Wagner’s Law Versus Keynesian Hypothesis: Evidence From Pre-WwII Greece. *Panoeconomicus*, 4, 457-472.
- Ardıç, H. (2004). *1994 ve 2001 yılı ekonomik krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası bilançosunda yarattığı hareketlerinin incelenmesi* (Uzman Yeterlilik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Arıkan, İ., Türkmen, E. ve Aşan, K. (2012). *13. Ulusal Turizm Kongresi*. Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Antalya: Kutlu ve Avcı Yayınevi.
- Arısoy, A. G. İ. (2005). Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 63-80.
- Arslan, A. (2002). Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim. *Maliye Dergisi*, 2-6.
- Arslan, G. E. (2008). *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Ataç, B., Önder, İ. ve Turhan, S. (2004). *Maliye Politikası*. Anadolu Üniversitesi Yayını (No 1580), Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir.

- Ayanoğlu, K. Düzyol, C., İlter, N. ve Yılmaz, C. (1996). Kamu Yatırım Projelerinin Planlanması ve Analizi. *Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Proje Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Dairesi*, Ankara.
- Aydın, C. ve Altunç, Ö. (2016). Türkiye’de Kamu Sektörü Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 23(82), 79-98.
- Bahar, O. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi Uygulanan Sanayileşme Politikaları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 64-90.
- Bahşı, N. (2005). *Tarımda kamu yatırımlarının tarımsal büyüme üzerine etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Balcı, D. (2010). *Adalet harcamaları ile ekonomik gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkinin Wagner Kanunu çerçevesinde incelenmesi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Başar, S. ve Temurlenk, M. S. (2007). Investigating crowding-out effect of government spending for Turkey: a structural var approach. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 95-104.
- Başbuğ, A. K. (2017). *Türkiye’de milli gelir artış hızının otomotiv sektörünün büyümesine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Batirel, Ö. F. (2008). Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 1-9.
- Bayrak, M. ve Kanca, O. C. (2013). Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-20.
- Bayraktar, Y. (2009). İç Borçlanmanın Ekonomik ve Sosyal Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Deneyimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34, 285-313.
- Bayraktutan, Y. ve Arslan, İ. (2008). Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ko-Entegrasyon Analizi (1980-2006). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 14, 1-12.

- Begüm, E. Ş. (2012). *Kamu harcamalarının içinde ilaç harcamalarının yeri ve ekonomik büyümeye etkisi* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bennett, J. T. & Manuel H. J. (1980). *The political economy of federal economic growth: (1959-1978)* (A. Eker, Çev.). *Devletin Büyümesi Teorileri*. http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/eker-benett-devletbuyumesi.html (21.08.2019).
- Bilge, T. (2004). *The impact output and cost of capital on business fixed investment expenditure: the case of turkey 1990-2003* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgili, Y. (2011). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları Ders Notları: Makro İktisadın Teorik Esasları*. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları.
- Blum, J. D., Damsgaard, A. & Sullivan, P. R. (1980). Cost benefit analysis. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 33(4), 137-147.
- Bocutoğlu, E. ve Berber, M. (2016). *Makro İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bojanic, A. (2013). Testing The Validity of Wagner's Law in Bolivia: a Cointegration and Causality Analysis with Disaggregated Data. *Revista de Analisis Economico*, 28(1), 25-45.
- Brown, C.V. & Jackson, P.M. (1990). *Public sector economic (4th ed.)*. Britain: Blackwell Publishers.
- Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*. İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık.
- Canbaz, M. (2019). Türkiye'de 2000 Sonrası Ekonomide Teşvik Politikaları ve 2018 Döviz Kuru Dalgalanmasının Karşılaştırmalı Analizi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 60-79.
- Candan, G. T. ve Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye'de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 150-173.

- Caymaz, N. (2016). *Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırmaya göre incelenmesi: 1995 – 2015* (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Chang, T. (2002). An Econometric Test of Wagner’s Law For Six Countries Based on Cointegration and Error-Correction Modelling Techniques. *Applied Economics*, 34 (9), 1157-1169.
- Charles, D., Simeon, G. & Itode, J. (2018). Public Investment in the Social Sector and Employment Generation in Nigeria. *Greener Journal of Social Sciences*, 2-3.
- Cumhurbaşkanlığı. (2018). *Genelge 2018/12: 2019-2021 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberi*, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181011-20.pdf> (08.08.2019).
- Cural, M., Eriçok, R. ve Yıllancı V. (2012). Türkiye’de Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımları Üzerindeki Etkisi: 1970-2009. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-88.
- Çabuk, Ç. (2005). *Sabit sermaye yatırımları ve 1980'den günümüze Türkiye analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakır, K. (2012). *Devlet yatırım destekleri ve kalkınma bankacılığının reel sektör üretken sabit sermaye yatırımlarıyla ilişkisi: Türkiye’de 1990-2009 döneminin bağıntısal analizi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Çelebioğlu, F. vd., (2012). *İktisada Giriş*. Ankara: Hakan Basın Yayın Dağıtım.
- Çelik, A. A. (2010a). *Ekonomik büyüme ile kamu harcamalarının nedensellik analizi: Suudi Arabistan, B.A. Emirlikleri ve Kuveyt uygulaması* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, N. (2016). Yapısal Kırımlar Altında Kamu-Özel Kesim Yatırım Harcamaları İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 653-669.

- Çelik, Ş. G. (2010b). *Kamu yatırımlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi: Türkiye için öneriler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelikkaya, S. (2015). *Kamu harcamalarının bölgesel kalkınmaya olan etkileri: Türkiye örneği* (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çetin, M. (2012). Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Ampirik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 211-230.
- Çetinkaya, A. T. ve Türk, E. (2014). Tasarruf ve yatırımların ekonomik büyümeye etkisi Türkiye örneği (1975-2012). *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 24 (2), 45-60.
- Çetinkaya, M. ve Şahin, A. (2009). Türkiye’de Toplam Kamu Harcamaları ve Üretim İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 105-115.
- Çil Yavuz, N. (2001). Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1990-1/2000-IV). *Kamu-İş*, 6(2), 1-18.
- Çil Yavuz, N. (2005). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisinin Testi (1980-2003). *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 269-284.
- Darrat, A. F. (2002). Budget Balance Through Spending Cuts or Tax Adjustments?. *Contemporary Economic Policy*, 20 (3), 221-224.
- Demir, F. (2017). Türkiye’de Dışlama Etkisinin İncelenmesi: 1983-2013 Dönemi için Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 75-87.
- Demirbaş, E. (2011). *Türkiye’de kamu inşaat harcamalarının belirleyicileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki* (Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 49(4), 1057-1072.

- Diler, H. G. (2011). *Kamu harcamaları - ekonomik büyüme: Türkiye ekonomisi üzerine bir uygulama* (Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Doğan, B., Eroğlu, Ö. ve Değer, O. (2016). Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 405-425.
- Doğan, E. (2006). Government Expenditure and National Income: Causality Tests For Five South East Asian Countries. *Monash University International Business and Economics Research*, 5(10), 49-58.
- Doğruel, F. ve Doğruel, A. S. (2005). *Türkiye' de Enflasyonun Tarihi*. Toplumsal Tarih Vakfı: Bileşim Matbaası.
- Dornbusch, R. & Fischer, S. (1998). *Macro Economics (1th ed.)*. (S. Ak, Çev.). İstanbul: McGraw-Hill Akademi.
- Doruk, Ö. T. ve Yavuz, H. B. (2018). 1980'den sonra Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikalarının Ekonomik Büyüme Etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 2237-2265.
- Durkaya, M. (2012). Türkiye' de Kamu Harcamaları ve Özel Tüketim İlişkisi. *Maliye Dergisi*, 163, 118-129.
- Durmuş, M. (2006). Kamu Harcamalarının Artışını Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 251-299.
- Durmuş, M. (2010). Aşırı Birikim-Finansallaşma İlişkisinin 2008 Krizi Bağlamında Analizi. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(77), 1-48.
- Dübüş, U. (2017). *Wagner ve Keynes hipotezlerinin test edilmesi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Düzgün, R. ve Bilgili, E. (2008). Kamu Tüketim Harcaması ve Özel Tüketim: Orta Asya Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 2, 75-88.

- Ebghaei, F. (2013). Türkiye’ de Kamu Yatırım Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Üzerindeki Etkisi. Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü, *Munich Personel Repec Archive*, 1-13.
- Edizdoğan, N. (2007). *Kamu Maliyesi*. Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi, Bursa: Ekin Yayınevi.
- e-Dönüşüm Türkiye projesi 2010, *T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı*. <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/bilgi-toplumu/e-donusum-projesi/> (21.11.2019).
- Eker, M. (2007). *Kamu harcamalarının ekonomik etkileri: Türkiye üzerine bir uygulama 1980-2004* (Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Erkan, B. (2005). Türkiye’de 1980 Sonrası Merkez Bankası Politikaları. *PhD Program*.
- Eser, E. (2011). *Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik sistemleri ve mevcut sistemin yapısına yönelik öneriler* (Uzmanlık Tezi). Devlet Planlama Teşkilatı.
- Fedderke, J. (2004). Investment İn Fixed Capital Stock: Testing For The İmpact Of Sectoral And Systemic Uncertainty. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 66(2), 165-187.
- Fırat, E. (2009). Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 501-524.
- Fikir, H. (2010). *Türkiye’de kamu harcamaları ve iktisadi büyüme üzerine etkisi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gaytancıoğlu, S. (2010). Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye’de 1994 Krizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 139-146.
- Gelos, R. G. & Isgut, A. (2001). Fixed Capital Adjustment: Is Latin America Different? *Review of Economics and Statistics*, 83(4), 717-726.
- Ghali, K. (1997). Government spending and economic growth in Saudi Arabia. *Journal Of Economic Development*, 22(2), 165-172.
- Gharamaleki, H. H. (2007). *Kamu yatırımlarının büyüme ve özel yatırımlar üzerinde etkisi: İran örneği* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Giannaros, D., Kolluri, B. & Panik, M. (1999). An Empirical Analysis of The Effects of Government Spending on Capital Investment: Evidence from OECD Countries. *International Economic Journal*, 13(1), 45-55.
- Goffman, I. J. & Mahar, D.J. (1971). The growth of public expenditures in selected developing nations: six caribbean countries 1940- 1965. *Public Finance*, 26(1), 57-73.
- Goffman, I. J. (1968). On the Empirical Testing of Wagner's Law: A Technical Note. *Public Finance*, 23, 359-364.
- Göktaş, P., Pekmezci, A. ve Bozkurt, K. (2019). *Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünleşme ve Kısa Dönem Nedensellik* (2. bs.). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Granger, C. W. J. (1988). Causality, Cointegration, and Control. *Journal of Economic Dynamics and Control, North-Holland*, 12, 551-559.
- Gujarati, D. N. (2005). *Temel Ekonometri*. (Ü. Şenesen ve G. Günlük Şenesen, Çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1976).
- Gupta, S. (1967). Public Expenditure And Economic Growth: A Time Series Analysis. *Public Finance*, 22, 423-461.
- Güder, F., Yücekaya, P. ve Şenyurt, A. (2016). Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye için Keynesyen Görüş mü? Wagner Kanunu mu Geçerli? (2006-2015 Dönemi). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 47-60.
- Günaydın, İ. (2006). Türkiye' de Kamu ve Özel Yatırımlar Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 177-195.
- Gül, H. (2014). *Türk ekonomi politikasında kamu ve özel sektör harcamalarının kalkınma açısından önemi, dışsal ve içsel etkileri: 2002-2012* (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Gürsoy, E. (2019). *2001-2018 Yılları Arasında Türkiye'de Ekonomik Denge*.
- Hazar, A. vd. (2014). *Banka Sınavlarına Hazırlık Alan Bilgisi İktisat*. Ankara: Bankacılık Akademisi Yayınları.

- Heitger, B. (2011). The Scope of Government and Its Impact on Economic Growth in OECD Countries. *Kiel Institute Of World Economics*, 1034, 1-34.
- Henrekson, M. (1993). The Peacock – Wiseman hypothesis. *Edward Elgar Publishing*, England.
- Hızarcı, B. (2007). *Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin Wagner Kanunu ile analizi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, 66-69.
- İçellioğlu, C. Ş. ve Öztürk, M. B. E. (2018). Bitcoin ile Seçili Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin Araştırılması: 2013-2017 Dönemi için Johansen Testi ve Granger Nedensellik Testi. *Maliye Finans Yazıları*, 109, 51-70.
- İncekara, A. (1989). KİT'ler ve Özelleştirme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47, 1-4.
- İsabetli, İ. (2012). *Özel sektöre verilen kredilerin bileşenleri ve ekonomik büyümeye etkisi üzerine ekonometrik bir çalışma: 2000-2010 yılları arasında Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jaen, M. (2011). Empirical Analysis of Wagner's Law for the Spain's Regions. Finance and Management Sciences. *International Journal of Academic Research in Accounting*, 1(1), 1–17.
- Kabaklarlı, E. ve Er, H. (2014). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı ile Analizi. *Maliye Dergisi*, 166, 268-283.
- Kalça, A. (1996). *Kayıt dışı ekonominin bazı ekonomik değişkenler ve crowding-out üzerindeki etkileri* (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Kanberoğlu, Z. ve Kara, O. (2014). Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 35-48.

- Kanca, O. C. ve Bayrak, M. (2014). Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğüne Türkiye ve OECD Ülkeleri Açısından Bir Bakış. *Journal of Turkish Court of Accounts/Sayıştay Dergisi*, 95.
- Kanca, O. C. (2014). *Kamu harcamalarının iktisadi etkileri ve Türkiye örneği 1980-2011* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karaçor, Z. (2006). Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 379-391.
- Karadaş, B. (2019). *Kamu sabit sermaye yatırımlarının özel sektör yatırımları üzerine etkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Karhan, G. (2018). The Relationship Between Public Expenditures and Economic Growth: A Panel Var Approach. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 35-43.
- Kaya, D. G. (2012). *Telekomünikasyon sektöründe kamu yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizi: 1985–2008 dönemi Türkiye üzerine bir çalışma* (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kazgan, H., Ateş, T., Tekin, O., Koraltürk, M., Soyak, A., Eroğlu, N. ve Kaban, Z. (1999). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*. İstanbul: Creative Yayıncılık.
- Kesbiç, C. Y. (1998). 1980 Sonrası Dönemde Kamu Kesiminin Özel Kesimi Dışlama Etkisi: Bir Model Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 147-161.
- Kesbiç, C. Y., DüNDAR, Ö. ve Devrim, A. (2016). Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarını Dışlama Etkisi: Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 59-94.
- Kesgingöz, H. (2015). Döviz Kurundaki Değişimin Türkiye-Kırgızistan Dış Ticaretine Etkisi: VAR Analizi. *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty*, 8.

- Keynes, J. M. (2010). *Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. (U. S. Akalın, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1936).
- Keynes, J. M. (1937). Alternative Theories of The Rate of Interest. *The Economic Journal*, 47(186), 241-252.
- Kılıç, J. (2017). *Kamu harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını dışlama etkisi: 1980 sonrası Türkiye ekonomisi analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Kızıлтаş, E. (2003). *Türkiye' de kamu harcamalarının arttırılmasında bütçe sisteminin rolü* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kishtainy, N. vd., (2015). *Ekonomi Kitabı* (2. bs.). (Y. Akverdi ve S. N. Ağırnaslı, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Koç, G. (2015). Türkiye Ekonomisi 1980-2010 : Dışa Açılma, Dış Ticaret, Büyüme, İşsizlik. *ResearchGate*.
- Koraltürk, M. (2002). Türkiye Ekonomisi 1923-1960. *Türkler* (17. c.). (H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca ed.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss.581-597.
- Köksel T. B., Merter, M. ve Özdemir, Z. (2010). Kamu Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkinine Bir Bakış: Türkiye 1969-2003. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 25-39.
- Köse, S. (2000). 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi. *Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi Devlet Planlama Teşkilatı*, 2508.
- Kuştepli, Y. (2005). Kamu Harcamalarının Etkinliği: Dışlama (Crowding Out) Etkisi ve/veya Crowding İn Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 184-192.
- Künü, S. (2013). *Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye üzerine bir uygulama* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.
- Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri (2002), *T.C. Merkez Bankası*. www.tcmb.gov.tr > wps > wcm > connect > kuresel (20.11.2019).

- Mann, A. J. (1980). Wagner's law: an econometric test for Mexico, 1925-1976. *National Tax Journal (pre-1986)*, 33(2), 189-201.
- Mızırak, Z. ve Üçler, G. (2012). Türkiye'de Kamu Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi (1970-2009). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42),
- Michas, N. A. (1975). Wagner's law of public expenditures: What is the appropriate measurement for a valid test?. *Public Finance = Finances Publiques*, 30(1), 77-85.
- Moudud, J. K. (2002). State Policies and The Warranted Growth Rate. *The Levy Economics Institute, No: 349*.
- Mucuk, M. ve Alptekin, V. (2008). Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006). *Maliye Dergisi*, 155(2), 159-174.
- Musgrave, R. A. (1969). Cost benefit analysis and the theory of public finance. *Journal Of Economic Literature*, 7(3), 797-806.
- Musgrave, R. A. ve Musgrave, P. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*. New York: Mcgraw Hill Book Company.
- Musgrave, R. A. (1958). *Kamu Maliyesi Teorisi: III. Kitap Maliye Politikası*. (O. Şener, Y. Methibay Çev.). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Necef Yereli, A., Kayalı, N. ve Onur, G. (2019). Lojistik İşletmelerinde Yatırımların Finansmanına Yönelik Uygulama. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 273-296.
- Oktayer, N. ve Susam, N. (2008). Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 154-164.
- Orhaner, E. (2000). *Kamu Maliyesi (3. bs.)*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Övgün, B. (2009). *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsü Olgusu (No 18)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları:18
- Özbay, E. (2019). *Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bandırma.
- Özbey, F. R. (2000). Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 75-92.

- Özcan, B. ve Peker, A. (2018). Özel Sektör Yatırımlarının Belirleyenleri Üzerine Bir Analiz: Türkiye Örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 150-166.
- Özdemir, V. (2014). Türkiye’de planlı kalkınma deneyimleri. *Marmara Üniversitesi*.
- Özerdem, M. İ. (1978). Yatırımlar ve Yatırımları Gerçekleştirmek İçin Kredi Veren Kuruluşlar. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 17(3), 15-24.
- Özker, A. N. (2012). Sabit Sermaye Mallarının Yurt İçi Ölçek Etkisi ve 2000 Yılı Sonrası Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 162, 103-125.
- Özker, N. (2003). Dışlama (Crowding-Out) Etkisi Açısından Kamu Harcamaları Politikası ve Türkiye Örneğinde Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17, 3-4.
- Öztaşkın, H. S. (2019). *Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi) Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Öztürk, L. (2012). Kamu Yatırımları ve Bölgesel Eşitsizlik: Bir Nedensellik Analizi (1975-2001). *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 12(4), 487-495.
- Öztürk, S. ve Özyakışır, D. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi. *Mevzuat Dergisi*, 94(8), 2-18.
- Paksoy, S. ve Bakan, S. (2010). Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: 1980 Sonrası. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 150-170.
- Pamuk, Ş. (2012). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* (No 29619). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parguez, A. (2012). The fundamental and eternal conflict: Hayek and Keynes on austerity. *International Journal of Political Economy*, 41(4), 54-68.
- Payne, J. E. (1998). The Tax-Spend Debate: Time Series Evidence From State Budgets. *Public Choice*, 95(3-4), 307-320.
- Peacock, A. & Scott, A. (2000). The Curious Attraction of Wagner’s Law. *Public Choice*, 102, 1-17.

- Peacock, A.T. & Wiseman, J. (1961). The Growth of public Expenditure in the United Kingdom, *Oxford University Press*.
- Pehlivan, M. S. (2009). *Gelir dağılımı eşitsizliğine devletin müdahale araçları: sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik fonu örneği* (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi). Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Peterson, W. C. (1994). *Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme*. (T. Güllap, Çev.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Phillips, P. C. & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Richter, C., Dimitrios, P. & Anthoula, A. (2012). The Validity of Wagner's Law in the United Kingdom for the Period 1850-2010 (no. 4131). *International Network for Economic Research*, 1-14.
- Sancar, C., Sancar, C., ve Polat, M. A. (2016). Bölgesel Kamu Yatırım Harcamaları İstihdam Yaratmada Etkin Midir?: Tr90 Alt Bölgesi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(18), 1-11.
- Saygılı, Ş., Cihan, C. ve Yurtoğlu, H. (2005). Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972-2003). *Devlet Planlama Teşkilatı* (No 2686). <http://www.sbb.gov.tr/> (21.11.2019).
- Seçme, Z. O. (2010). *Kamu harcamaları politikasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica. Journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Smith, A. (2017). *Ulusların Zenginliği* (1. c.). (A. Yunus ve M. Bakırcı, Çev.). İstanbul: Alan Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1776).
- Siverekli Demircan, E. (2008). Girişimci Sıfatıyla Devlet: 1980 Sonrası Türkiye Analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(1), 35-58.

- Sungur, O. (2015). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 9(19), 243-270.
- Sümer, E. (2019). *İktisadi büyüme ve kamu harcamaları ilişkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Şengür, M. ve Taban, S. (2015). Gelir Dağılımı-Tasarruf İlişkisi: Türkiye’de Hane Halkı Gelir Türünün Tasarruflar Üzerindeki Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 49-52.
- Şengür, M. ve Taban, S. (2016). Türkiye’de Hane Halkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri. *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1).
- Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2005). Türkiye’de Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Verimliliği: Sınır Testi İle Ekonometrik Bir Yaklaşım, 1963–2002. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 87-102.
- T.C.M.B. (2008). *Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*. <https://www.tcmb.gov.tr/>.
- T.C.M.B. (2015). *Tasarruf - Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri*. <https://www.tcmb.gov.tr/>
- Tasarruf-Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri 2015, *T.C. Merkez Bankası*.
- Tarı, R. (1998). *Ekonometri* (2. bs.). İzmit: Kocaeli Üniversitesi Yayınları No: 8.
- Telek, C. ve Telek, A. (2016). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Wagner ve Keynes Hipotezi Çerçevesinde İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 30, 628-642.
- Terzi, H. ve Oltulular, S. (2006). Enflasyon-Büyüme Sürecinde Sabit Sermaye Yatırımları. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1).
- Teyyare, E. (2018). Sektörel Bazda Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 115-129.

- Tigrel, A. (1989). Yatırımları Teşvik Politikaları: VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. *Devlet Planlama Teşkilatı* (No 2186).
- Tiryaki, Ö. A. (2006). *1980-2000 yılları arasında Türkiye'de enflasyonla mücadele ve IMF'in rolü* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Tokathoğlu, M. ve Selen, U. (2017). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Topal, H. (2017). Türkiye'de Kamu Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkisi: Bölgesel Bir Analiz (2004-2016). *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6(12), 186-204.
- Torun, M. ve Karanfil, M. (2016). 1980-2013 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 473-490.
- Tuna, K. (2013). Türkiye'de Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Test Edilmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1(3), 54-57.
- Tunca, Z. (2005). *Makro İktisat* (4. bs.). İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Tuncer, G. (2013). *Kamu harcamaları ve sosyo-ekonomik gelişmişlik ilişkisinin mekânsal analizi: Türkiye uygulaması* (Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- TÜİK, *Tüfe - Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014, (20.11.2019).
- Tülümce, S. Y. R. ve Buyrukoğlu, A. G. S. (2013). Türkiye'de Kamu ve Özel Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Dışlama Etkisi (1980-2010). *Mali Çözüm Dergisi*, 119, 59-77.
- Türel, R. A. (2008). Türkiye Ekonomisinin Makroekonomik Dengelerinin Analizi (1990-2006). 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, DEU İİBF İktisat Bölümü, İzmir.
- Türk, İ. (2002). *Kamu Maliyesi* (4. bs.). Ankara: Türhan Kitapevi.
- Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2001, *T.C. Merkez Bankası*, www.tcmb.gov.tr/duyurular (19.10.2019).
- Uğurlu, S. (2019). *Terörizmin ekonomik büyüme ve sabit sermaye yatırımları üzerindeki etkisi: Türkiye örneği* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Ulusoy, A. (2004). *Maliye Politikası* (3. bs.). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Ulusoy, A. ve Cural, M. (2006). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde İç Borçların Sürdürülebilirliği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(4), 1-21.
- Ulusoy, A. ve Yiğit, N. (2016). Türkiye’de Kamu Harcamaları Enflasyon İlişkisinin Ampirik Analizi: 1990-2015 Dönemi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(6), 375-390.
- Ulutürk, S. (1997). *Kamu harcamalarının rolü, gelişimi ve etkileşimde bulunduğu değişkenler açısından kurumsal ve ampirik bir değerlendirilmesi: Türkiye 1963-1999* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uluyol, O. (2019). 1980-2000 Döneminde Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 73-107.
- UNSD. (2009). *System of National Accounts (SNA) 2008*. European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank. New York.
- Uysal, D. ve Mucuk, M. (2004). Crowding-Out (Dışlama) Etkisi: Türkiye Örneği (1975-2000). *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 158-171.
- Üçler, G. (2011). *Kamu harcama çeşitleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi için ekonometrik bir analiz (1970-2009)* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ülgen, G. (2010). *İktisada Giriş II*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Ünen, Ç. (2015). *kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisinde Wagner Yasası analizi (1998-2014)* (Yüksek Lisans Tezi). Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Ünsal, E. M. (2009). *Makro İktisat* (8. bs.). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Üzümcü, Z. (2007). *Özelleştirme politikası ve Türkiye uygulamalarındaki etkinliği* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Vergil, H. (2002). Sermaye Hareketlerinin Kontrolü ve Özel Yatırım Üzerine Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 19-33.

- Wagner, A. (1883). Three Extracts On Public Finance. *In Classics In The Theory Of Public Finance* (R. A. Musgrave and A. T. Peacock Eds. 1958). London: Palgrave Macmillan.
- Wahab, M. (2004). Economic Growth and Government Expenditure: Evidence From A New Test Specification. *Applied Economics*, 36 (19), 2125-2135.
- Yaraşır Tülümce, S. ve Yayla, N. (2017). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Bileşenleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Wagner ya da Keynes. *Social Sciences*, 12(4), 163-184.
- Yaraşır Tülümce, S. ve Zeren, F. (2017). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Asimetrik Nedensellik Testi ile Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(2), 299-310.
- Yavuz, H. ve Gül, E. (2011). Türkiye’de Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1963-2008 Dönemi. *Maliye Dergisi*, 160, 72-85.
- Yereli, A. B. ve Ata, A. Y. (2011). Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açından Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 161, 21-32.
- Yıldırım, K. ve Karaman, D. (2005). *Makro Ekonomi* (4. bs.). Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı.
- Yıldız, B., Ilgaz, H., ve Seferoğlu, S. S. (2010). Türkiye’de Bilim ve Teknoloji Politikaları: 1963’den 2013’e Kalkınma Planlarına Genel Bir Bakış. *Akademik Bilişim Dergisi*, 10-12.
- Yılmaz, F. ve Tezcan, N. (2007). Vergi Hasılatı ve Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Olan Etkisi: Ekonometrik Bir İnceleme. İnönü Üniversitesi, 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, 1-14.
- Yılmaz, Ö. G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (2), 63-76.
- Yılmaz, Ö. ve Kaya, V. (2005). Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 259-261.
- Yörük, A. (2011). Türkiye Ekonomisinde Yapı Değişmeleri Planlı Dönem (1963-1989). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 46, 95-151.

- Yu, Q. (1998). Capital Investment, International Trade And Economic Growth In China: Evidence In The 1980–1990s. *China Economic Review*, 9(1), 73-84.
- Yüksel, C. ve Songur, M. (2011). Kamu Harcamalarının Bileşenleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010). *Maliye Dergisi*, 161, 365-380.

DİZİN

-A-

Askeri Nedenlerviii, 8, 11

-B-

Birim Kök Testine İlişkin Metodoloji. x,
121

Birim Kök Testleri xi, 127

Bütçe Usullerinin Değişmesiviii, 8, 9

-C-

Cari Harcamalarviii, 13

-Ç-

Çarpan Etkisi ix, 23

Çekme (Crowding In) Etkisi ix, 55

-D-

Dışlama (Crowding-Out) Etkisi ... ix, 49,
153

-E-

Ekonomik Nedenlerviii, 8, 10

-G-

Geliştirilmiş Oransal Modeli 39

Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök
Testi (ADF) xi, 122

Goffman ve Mahar Modeli ix, 33

Granger Nedensellik Testine İlişkin
Metodoloji xi, 124

Gupta ve Michas Modeli ix, 37, 38

-H-

Hızlandırıcı Etkisi ix, 24

-J-

Johansen Eşbütünleşme Testi...v, xi, xii,
123, 128, 129

Johansen Eşbütünleşme Testine İlişkin
Metodoloji xi, 123

-K-

Kamu Sektörüix, x, 65, 80, 94, 142

Kamu Yatırım Harcamaları ..viii, ix, xii,
15, 16, 19, 20, 21, 22, 48, 106, 114,
145, 147, 154

Keynes Hipoteziix, 26, 40, 120, 155

-M-

Musgrave Modeliix, 29, 30, 35, 36

-Ö-

Özel Sektör Yatırım Harcamaları .ix, 43,
44, 45, 48, 106, 114, 145

-P-

Para Ekonomisinin Yaygınlaşması...viii,
8, 9

Paranın Satın Alma Gücündeki Azalma
.....viii, 8

Peacock – Wiseman Modeliix, 30

Phillips-Perron Birim Kök Testi (PP) xi,
122

-S-

Sabit Sermaye Yatırımlarıv, ix, x, xii,
xiii, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
75, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
89, 90, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 104, 121, 131, 142,
144, 145, 155, 158

Siyasi Nedenlerviii, 8, 10

Sosyal Nedenlerviii, 8, 10

-T-

Teknolojik Nedenlerviii, 8, 11

Transfer Harcamalarıviii, 14

-V-

VAR Modeline İlişkin Metodolojixi,
124

Vektör Otoregresif (VAR) Modeli
Tahmini xi, 129

-W-

Wagner Hipoteziix, 26, 29, 39, 115, 120

-Y-

Yatırım Harcamaları.....xii, 23, 141, 144

